

AIDAI

1953
NR. 9

TURINYS

NOVEMBER, 1953

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.25, single copy 55c.; Foreign $6.00.—Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1953 METAI | LAPKRIČIO MĖNUO | Nr. 9 (65)

DVIEJŲ KULTŪRŲ SANKRYŽOJE

P. MALDEIKIS

Kultūrų konfliktai — I. Kultūrų skirtingumai — II. Lietuvio inteligento kultūrinė analizė — III. Vertybės J. A. V. kultūroje — IV. Kultūrinės sintezės galimumai.

Skirtingų kultūrų susidūrimas gali būti trejopas: 1) ta vieta, kur susiduria dviejų skirtingų kultūrų priešingos įtakos, kur žmogui ar tautai tenka apsispręsti pasirinkti vieną ar kitą kultūrą; 2) dviejų kultūrų konfliktas kuriame nors laike, kai senoji kultūra pergyvena nykimo krizę ir kovoja dėl išlikimo, o stipriai besireiškianti kitokios krypties nauja kultūra verčia žmogų rinktis — pasilikti prie senųjų vertybių ar, jų atsižadėjus, sukti į naują kelią; 3) trečios rūšies kultūrinė krizė tenka žmogui išgyventi, kai jis, užaugęs ir subrendęs vienoje kultūroje, persikelia arba kurių nors įvykių permetamas gyventi į kitokią kultūrą, kitokią kultūrinę atmosferą su kitokiomis vertybėmis ir kitokiomis tendencijomis; šioji krizė susidaro iš to, kad perėjęs į kitą kultūrą, žmogus sunkiai susiranda sau atramą, pasijunta joje svetimas, pajunta disproporciją tarp savo vidinio pasaulio ir aplinkos.

Ši trečiosios rūšies kultūrinė krizė tenka išgyventi tiems, kurie, užaugę ir subrendę Vakarų Europos kultūroje, patenka į Naująjį Pasaulį. Jos negalėjo išvengti ir į šį kraštą atvykę lietuviai tremtiniai.

I.

Atvykusiam į Jungt. Amerikos Valstybes europiečiui tenka susidurti ne tik su jam neįprastais čia vyraujančios kultūros savotiškumais, bet ir su kitokiu kultūros supratimu.

Vakarų Europoje kultūros terminas paprastai reiškia žmogaus dvasinę pažangą, pasireiškiančią jo didžiųjų vertybių pasisavinimu. Vokiečių katalikų filosofo G. Grunwaldo aptarimu, kultūra yra darbas tiesai, gėriui, grožiui ir drauge visa tai, kas tuo darbu pasiekiama. Pagal Grunwaldą, kultūra apima visa tai, kas tenkina žmogaus dvasinius reikalus ir kur pasireiškia dvasinės krypties kūryba, kaip mokslas, menas, moralė, šventumas, socialumas. O visa tai, kas betarpiškai tarnauja tik biologiniams bendruomenės reikalams patenkinti, kaip prekyba, susisiekimas, gyvenimo patogumų įrengimai, gamtos turtų ir jos jėgų išnaudojimas, reiškia tik civilizaciją.

Amerikiečiai kultūros žodį supranta kiek kitokia prasme arba, teisingiau, keliomis prasmėmis. 1) Žmonių kalboje "kultūra" reiškia geras manieras, etiketo žinojimą, gerą skonį. 2) Antropologijoje ir sociologijoje jie kultūra vadina visa tai, ką ta ar kita tauta turi savita sukūrusi ir išlaikiusi, kas vienos kartos perduodama kitai paveldėjimo bei tradicijų keliu. Taip suprasta kultūra susideda iš visos masės išmoktų bet kurios žmonių grupės laikymosi formų, gautų iš ankstesnės kartos, dabartinės kartos papildomų ir perduodamų būsimajai kartai (K. Young, An Introductory Sociology, 19). Šia prasme kultūra nesiejama su pažanga ir neskirstoma į laipsnius. 3) Filosofijoje kultūros žodis vartojamas europiečių suprantamos kultūros ir civilizacijos prasme, nedarant tarp jų skirtumo. W. H. Kilpatrick kultūra laiko visus perteiktuosius ankstesnio žmogaus patyrimo bei sugalvojimo rezultatus, per kuriuos žmonės pratęsia savo gyvenimą; jų svarbiausiomis apraiškomis yra kalba, įpročiai, įrankiai, institucijos, mokslas, įžymybės ir standartai (Philosophies of Education, 61 p.). Lygiai tą patį amerikiečiai dažnai vadina ir civilizacija. Skirtumas tarp kultūros ir civilizacijos aptaria-

mas nevienodai ir, atrodo, dėl jo nėra aiškaus susitarimo: ką vieni laiko kultūra, kiti apie tai kalba kaip apie civilizaciją. Kartais kalbama ir apie medžiaginę ir dvasinę civilizaciją (F. J. Brown, Educational Sociology, 61 p.).

Kaip matome, kultūros ir civilizacijos terminai čia kiek painiojami, ir jie čia reiškia ką kitą, negu V. Europoje. Tas terminų skirtingumas mums lyg ir sukelia prileidimą, kad jis kyla iš V. Europos ir J. A. Valstybių kultūrų skirtingumo. Gal būt, iš dalies taip ir yra.

Amerikos ir V. Europos kultūrų skirtingumo klausimu sutinkama labai įvairių ir kartais labai priešingų nuomonių, bandančių nusakyti tiek tų kultūrų skirtingumą, tiek ir jų vertę. Priešingas kultūras vertinant, iš abiejų pusių pasitaiko labai nekritiškų pasisakymų ir šališkų išvadų. Kartais europietis, paviršutiniškai pažinęs Amerikos gyvenimą, būna linkęs tvirtinti, kad Amerika kultūros neturi, o turi tik civilizaciją. Tokios pat vertės yra priešingas teigimas, kartais sutinkamas kai kuriuose amerikiečiuose, kuriems atrodo Europa labai toli atsilikusi, kad jos auklėjimas į kultūrą veda tik siaurais šunkeliais, o ne plačiu vieškeliu, kaip tai yra Amerikoje. Savaime suprantama, kad tokie teigimai iš tikrųjų rodo ne tų dviejų kultūrų ir jų vertės skirtingumus, o daugiau tai, kaip sunku suprasti kitas kultūras, kaip sunku suaugusiam įvertinti ar pasisavinti kitų puoselėjamas vertybes. Kartais net visai mažas skirtumas padaro vienus kitiems nesuprantamus ir svetimus.

Sprendžiant platesniu požiūriu, esminių skirtumų tarp V. Europos ir Amerikos kultūrų kaip ir nerandama. Toks teigimas pagrindžiamas tuo, kad abiejose kultūrose lygiai ir beveik tuo pat metu pergyvenami tie patys socialiniai pakitimai, abiejose pasireiškia vienodos ekonominės tendencijos; abiejose panašiai tarp savęs kovoja tos pačios filosofinės srovės; abi šios kultūros turėjo tuos pačius meno ir literatūros sąjūdžius, žanrus ir kryptis. Dar toliau siekiant, abiejų šių kultūrų dabartinis kelias lygiai tas pat, — abi jos neginčijamai turi tas pat tendencijas, būtent, abi jos tolsta nuo idėjinės ir idealistinės kultūros į juslinę — empirinę, utilitaristinę, hedonistinę, materialistinę ir ekonomiškai orientuotą kultūrą. Todėl kiti (pvz., P. A. Sorokin, The Crisis of Our Age) net tvirtina, kad nėra jokių esminių skirtumų tarp V. Europos ir Amerikos kultūros. Iš to išeinant, teigiama, kad nėra nė skirtingų V. Europos ir Amerikos kultūrų, o yra tik viena Euroamerikos kultūra. Čia iškeltieji argumentai yra gana įtikinami ir įrodo, kad iš tikro pagrindiniai V. Europos ir Amerikos kultūrų elementai yra tie patys. Tai, kas jas skiria, nėra pagrindiniai dalykai, o tik jų antraeiliai bruožai. Tačiau ir tai rodo, kad jos nėra visiškai vienodos, nes pakanka ir antraeilių bruožų, kad jos taptų gana skirtingomis ir sukeltų nemaža nesklandumų tuo atveju, kai tenka jas abi savyje jungti ar ieškoti jų abiejų sintezės.

II.

Kultūra, šalia prigimties ir religijos, yra vienas faktorių, kuris nulemia žmogaus gyvenimo kelią ir jo siekimus. Jei fizinis žmogus minta ir gyvena medžiaginiu maistu, tai visa tai, ką vadiname kultūra, yra žmogaus dvasinis maistas, kuriuo išplėtojamas jo dvasinis pasaulis.

Lietuviai tremtiniai yra išaugę toje kultūrinėje atmosferoje, kuri turi krikščioniškosios kultūros vardą. Ši kultūra yra dviejų ir pusės tūkstančio metų Europos pažangos sintezė. Jai pagrindus padėjo senovės graikai ir romėnai. Be antikinės kultūros, Europos kelias būtų buvęs kitoks. Be Platono ir Aristotelio nebūtų buvę nei Šv. Augustino, nei šv. Tomo Akviniečio. Be helenizmo nebūtų buvę nė Bažnyčios Tėvų. Graikų grožinė kūryba ir jų filosofija ir Romos įstatymai tebeimponuoja ir šių dienų pasauliui.

Tačiau graikų ir romėnų antikinė kultūra pasiekė mus tik per krikščionybę. Atgyvenusi savo žydėjimo laikus, ji išsigimė ir buvo barbarų sunaikinta. Ji atgimė krikščionybėje, tapdama krikščioniška. Be krikščionybės taip pat nebūtų šių dienų Vakarų kultūros. Be krikščionybės, ji neturėtų visos eilės elementų ir turėtų būti visiškai kitokia. Krikščionybė, skelbdama žmogaus dvasinį nemirtingumą ir iškeldama žmogaus tobulumo idealą, įprasmino ir iškėlė dvasines vertybes. Krikščionybė atnešė pagarbą žmogui su nemirtinga siela, atpirkta paties Išganytojo krauju, atpirkta iš meilės, pasigailėjimo ir pasiaukojimo. Kiekvienas žmogus tapo vertas meilės, nes jis yra kiekvienam artimas; jis tapo vertas simpatijos, užuojautos, pasigailėjimo ir pagalbos, kai jis yra nelaimingas; jis turėjo būti teisingai traktuojamas, nežiūrint, kurio luomo ir kurios tautos jis būtų; jis įgavo teisę gyventi, nežiūrint, ar jis būtų silpnas ar ligonis, reikalingas kam ar nereikalingas. Antikinėje kultūroje vyravusį džiaugsmo, asmeninio laimingumo ir juslinio pasitenkinimo idealą pakeitė savęs išsižadėjimo, gerų darbų ir tobulybės idealas; moteris susilygino su vyru ir tuo ji tapo žmogumi; moralinį palaidumą pakeitė monogaminės, religiškai pašvęstos šeimos idealas. Šis krikščionybės įnašas ilgus šimtmečius formavo Europos dvasinę kryptį. Šių vertybių dvasioje buvo kitų auklėjami ir patys auklėjosi dauguma Lietuvos žmonių.

Trečias veiksnys, nulėmęs moderniosios V. Europos kultūros kryptį ir pobūdį, yra mokslų ir minties pažanga, pasiekta nuo tų laikų, kada Europą užplūdę barbarai sunaikino visą senovės kultūrą ir civilizaciją. Iki 16 amžiaus pabaigos ji buvo daugiausia krikščioniška. Tačiau nuo renesanso laikų ji yra pasukusi į laicistinį kelią ir yra jau gerokai nukrikščionėjusi. Daug krikščionybei prieštarauta filosofijoje, moksle, mene, literatūroje. Nekartą buvo bandyta griauti krikščionybę socialinėmis revoliucijomis, naujais išradimais ir gamtos mokslų duomenimis. Sekant V. Europos kultūros paskutinių šimtmečių raidą, neretai kyla abejojimų, kad kas žino, ar bever-

ANTANAS MONČYS — II KRYŽIAUS KELIŲ STOTIS (GRANITAS) ŠV. MARCELIO BAŽNYČIOJE LAONO MIESTE.

ta ją vadinti krikščioniška kultūra. Tiek daug ji jau atrodo nukrikščionėjusi.

Tiesa, kad V. Europos kultūros krikščioniškumas mums kelia rimtų abejojimų. Tačiau, giliau pažvelgę, vis dėlto rastume, kad V. Europa, nors ir bandžiusi nutolti nuo krikščionybės, nėra suradusi ką kita, kuo galėtų pakeisti krikščioniškuosius principus, kuriais ji tebegyvena. Ir religiškai nukrikščionėjus V. Europos dalis tebegyvena krikščioniškuoju kultūriniu palikimu. Ir ji daugiausia tvirta kaip tik tuo, kas joje remiasi krikščioniškosiomis vertybėmis. Tai mes labai jautriai pajutome, kai mūsų artimoje kaimynystėje — rytuose ir vakaruose — buvo bandoma iš pagrindų sunaikinti krikščioniškąją kultūrą ir iš gyvenimo pašalinti krikščioniškąją dvasią. Normaliai mes lyg ir nebejaučiame savosios kultūros krikščioniško pobūdžio. Tačiau mes savo kultūros krikščioniškumą pajutome, kai pažinome bolševikų pedagogikos teoretikų ir kitokių jų autoritetų tų vertybių niekinimą, kai susidūrėme su jų įrodinėjimais, kad teisingumas, žmoniškumas, asmens taurumas, krikščioniškai suprasta seksualinė moralė, objektyvumas ir kitos dvasinės vertybės turi būti pasmerktos kaip buržuazinės vertybės arba kai prisimename jų švietimo komisaro Lunačarskio paleistą šūkį "tegyvuoja šventasis šautuvas". Lygiai tą patį pergyvenome, kai vienos rasės atstovai naikino milijonus kitų rasių žmonių, kai, beaugindami antžmogį, šalino iš gyvenimo nelaimingus ir silpnuosius ir kai buvo nebepripažįstama jokių žmogaus įgimtųjų teisių. Tada mes pajutome, kad labai daug kas mus skiria nuo jų, ir gal įsitikinome, kad mes tebeatstovaujame krikščioniškąją kultūrą.

Ketvirtasis mūsų tremtinių kultūrą apsprendžiąs faktorius — tai mūsų lietuviškasis pagrindas. Tiesa, mes vis su dideliu respektu žiūrėjome į vakariečių kultūrą, svajojome apie galimumus jai pasisavinti, tačiau praktiškai mes vis esame išaugę lietuviškoje dvasioje. Niekas negalėsime nuoširdžiai paneigti, kad, nežiūrint mūsų įgyto mokslo, nežiūrint mūsų mokykloje ir gyvenime pasisavintų visais amžiais sukurtų kultūrinių vertybių, mūsų dvasinio gyvenimo pagrindą dauguma mūsų gavome iš savo tėvų, augdami ir bręsdami jų šeimoje. Pirmiausia mes įaugome į lietuvišką gyvenimą, į lietuvišką kultūrą, o tik vėliau pasipildėme tuo, kas jau buvo

skolinta ar gauta iš kitų. Savo kultūrinį susiformavimą mes esame papildę daugeliu svetimų įtakų, praturtinome jį svetimų kultūrų kūrybiniais lobiais, brandinome jį iš kitų kraštų atėjusiomis mintimis, žavėjomės kitų kraštų genijais, — tačiau mes niekas negalėjome iš esmės pakeisti to kultūrinio pagrindo, kurį mes susiformavome savo kūdikystėje, vaikystėje, jaunystėje. Kaip mes negalime iš savo praeities išbraukti mūsų pergyventos motinos meilės, savo įsijautimo į jų mistinį tikėjimą, nei padavimų, dainų, pasakų, pakelėse kryžių ir sesers darželių prisiminimų, lygiai mes negalime iš savęs išbraukti tai, ką anoji aplinka ir mūsų tėvai mumyse išauklėjo, ir kokias įtakas mums padarė. Nepaliesti augštos civilizacijos, o daugiau bendraudami su gamta ir jos nuolat veikiami, mes išsiugdėme sveiką, natūralų ir neiškraipytą vertinimą visko, kas vertinga, teisinga, nuoširdu, dora. O tai jau reiškė dvasinę mūsų tautos kultūrą, daugiau ar mažiau skirtingą nuo kitų tautų kultūrų ir labai skirtingą nuo tos kultūros, kuri gimsta augštos civilizacijos aplinkoje. Kad ir kaip kritiškai mes žiūrėtume į savo liaudiškos kultūros pagrindą, kad ir kaip ji kai kam atrodytų nesudėtinga, ar primityvi, vis tik ją reikia vertinti kaip daugelio amžių patirties dvasinių vertybių atranką, nuskaidrintą krikščionybės šviesoje. Joje mes gėrimės labai giliu lietuvių religingumu, tiesumu, prisirišimu prie savo žemės, gamtos meile, natūraliu nuoširdumu, mistišku atsidavimu Dievo valiai ir noru ne tiek iškilti, kiek būti geru žmogumi. Net ir į pozityvizmą linkęs Vincas Kudirka negalėjo nieko geresnio pageidauti Lietuvai, kaip pasiaukojimo, šviesos, tiesos, tėvynės meilės ir vieningumo dorybių. Augštoje civilizacijoje, kur paprastai, vyrauja daugiau juslinės vertybės, kalbomosios dvasinės vertybės jau neturi tokios palankios dirvos.

III.

Kitokios krypties kultūrą radome Naujajame Pasaulyje, kur jai tarpti sąlygas sudaro augščiausia pasaulyje civilizacija ir augščiausias pasaulyje gyvenimo lygis. Jei dvasinė pažanga turėtų eiti drauge su medžiagine pažanga, čia turėtų būti vieta naujųjų laikų Atėnams. Tik, deja, istorija tokio atitikimo nepatvirtina: geras žmonių gyvenimas nevisada eina drauge su dvasinių vertybių branginimu. Dažnai būna ir priešingai. Sotusis rečiau pasiilgsta šviesos ir tiesos negu tas, kuriam tenka kartais ir paalkti. Lygiai ir sočiosios tautos dažniau pasižymi didesniu vertinimu to, kas konkretu, materialistiška ir prieinama empiriniam pažinimui, o nevertinimu to, kas yra šalia ar augščiau empirinio patyrimo.

Amerikos kultūroje jau nerasime kai kurių elementų, kurie sudaro lietuvio tremtinio kultūrinį pagrindą. Klasikinė kultūra, kuriai V. Europos mokyklos skiria tiek daug vietos, Amerikoje jau neranda didelio susižavėjimo ar susidomėjimo. Klasikinio tipo mokyklų čia yra tik privačių — katalikiškų. Apie antikinę kultūrą, kai ji kur paliečiama, čia rečiau kalbama kaip apie mūsų kultūros pagrindą, o dažniau kaip apie kontrastą moderniajai kultūrai. Lygiai ir tautinės praeities palikimas čia nebetenka įtakos kultūriniam žmogaus formavimui. Vaikas čia greičiau emancipuojasi iš šeimos globos ir auga nepaliestas šeimos tradicijų įtakų. Modernioji dinamika su savo technika ir triukšmu lengviau patenkina vaiko linkimą į įspūdžius ir sužavi jį įvairiausiais galimumais. Dinamiška aplinka absorbuoja vaiką su jo įvairumo interesais, maitindama ir brandindama jo kultūrinį išsiplėtojimą ir nustelbdama subtiliuosius šeimos auklėjimo faktorius.

Svarbiausias amerikiečių kultūros elementas yra mokslas. Mokslinė pažanga neretai identifikuojama su kultūros pažanga. Modernieji gamtos mokslų išradimai, taip staigiai pakeitę civilizuoto žmogaus gyvenimo būdą, čia laikomi svarbiausiu kultūrinės pažangos varikliu ir jos reiškiniu. Kai čia rašoma apie kultūrinę pažangą, tai dažniausiai suprantama gamtos ir socialinių mokslų pažanga, gerinant žmogaus gyvenimą ir jo socialinius santykius.

Amerikos kultūra jau nebevadinama krikščioniška. Taip yra ne vien dėl to, kad čia beveik pusė visų gyventojų nepriklauso jokiai konfesijai, ir ne vien dėl to, kad jau daugiau kaip šimtas metų, kai tikybos mokymas čia uždraustas viešosiose mokyklose. Akrikščionišką šio krašto kryptį nulemia jo vyraujančios materialinės tendencijos moksle, auklėjime, mene, filosofijoje, šeimos nepastovume. Išskyrus katalikus, kurie čia sudaro tik 20% visų gyventojų, su jų laikomomis visų laipsnių mokyklomis, krikščioniškos orientacijos šioje kultūroje jau beveik nebepastebime. Kaip čia kultūrinės vertybės ir žmogaus tikslai didelės daugumos modernių mokslininkų aptariami, tai su krikščionybe sunkiai besuderinama arba visai nebesuderinama. Jų žmogaus supratimas daugiausia materialistiškas. Amerika turi keletą psichologinių srovių, ir jos, išskyrus katalikus, beveik visos yra mechanistinės. Jose nebėra vietos ne tik nemirtingai sielai, bet ir psichiniam gyvenimui ir net sąmonei. Jų psichologai atmeta viską, ką vadiname psichiniais pergyvenimais ar žmogaus sąmone. Daugumai jų nėra jokios sąmonės, o yra tik fiziologinių procesų pripuolamai juntami momentai. Didžioji dalis amerikiečių filosofijos — pragmatizmas, realizmas ir monistinis idealizmas — yra materialistiška. Įvairių sričių gyvenimas, atsisakęs dvasinių principų, yra pasukęs į hedonizmą, priešingą krikščioniškai dvasiai. Ir šeima daugumai amerikiečių jau nebėra tai, kas yra šeima krikščioniui. Jei krikščionybė siekia žmogaus antgamtinio laimingumo, tai amerikiečio siekimas yra asmeninis, juslinis laimingumas arba, kaip aptaria jų pedagogai, geras gyvenimas — gyvenimas geras gyventi. Jei krikščioniškos lais-

vēs supratimas veda daugiau į vidinę laisvę, palenktą dvasiniam autoritetui, tai amerikietis kovoja daugiau už juslinę laisvę, pasireiškiančią siekimu turėti ko daugiausia priemonių savo norams patenkinti. Krikščionybei žmogus vertingas kaip asmuo ir ypač kaip asmenybė su jo dvasinėmis vertybėmis; amerikiečių gyvenimas labiau vertina žmogų, sugebantį daugiau sukurti medžiaginių gėrybių. Kuris nors tobulumo idealas amerikiečiui neįdomus. Kalbant apie šeimą, čia jau nebeturima galvoje religiškai sankcionuotos šeimos nesuardomumo. Daugumai ji yra paprasta civilinė sutartis, panaši, kaip ir verslo sutartys.

Jei šių dienų Europa yra ir nukrikščionėjusi, tai ji turi labai didelį ankstesnių amžių krikščioniškosios kultūros palikimą ir juo tebegyvena. Amerikos toks palikimas yra, palyginti, daug mažesnis ir todėl jos kultūrinio gyvenimo plėtotė nėra varžoma praeities laimėjimų ar tradicijų. Ji, kaip matėme, mažiau varžoma ir antikinės kultūros palikimo. Todėl gali laisviau eiti jai likimo pripuolamai pataikytu keliu ir laisviau operuoti vertybėmis.

Jei kultūrą esame išsiaiškinę kaip pagarbą dvasinėms vertybėms, kuriomis mes formuojame savo dvasinį gyvenimą, tai tos V. Europos ir Amerikos filosofijų ir daugumas gyventojų kultivuojamos vertybės yra dažnai skirtingos, o kartais net poliškai priešingos. Skirtingomis vertybėmis abiejuose kontinentuose ugdomas priaugantysis žmogus.

Europoje daugiau žavimasi teorinėmis vertybėmis, ir jos mokyklos turi stipriai teorines programas. Amerika savo jaunimą auklėja praktiškomis vertybėmis ir atmeta teorinio pobūdžio programas, kaip jau atgyvenusią ir nenaudingą praeities liekaną. Jei Europos pedagogika labai vertina žmogaus bendrąjį teorinio pobūdžio išsilavinimą, tai J. A. Valstybių auklėjimas labai anksti pasuka į specializaciją. Jų vidurinėse mokyklose mokoma arti trijų šimtų daugiausia specialių dalykų, ir mokinių tėvai gali reikalauti iš mokyklos dėstyti viską, ką tik jie laiko savo vaikams naudinga, tik, žinoma, išskyrus tikybos mokymą.

Europos mąstymas daugiau racionalinis, ir jos mokyklose vyrauja racionalizmas. Amerikos modernioji pedagogika smerkia tokią racionalinę tendenciją, kaip sausą ir neįdomų abstraktiškumą, perdėtą intelektualizmą ir formalizmą. Linkimas operuoti abstrakčiomis sąvokomis čia laikomas nenaudingu, net žalingu, nes, jų supratimu, abstraktinis mokymas visiškai nelavina žmogaus proto ir daro jį nepraktišką. Pagal pragmatininkų teoriją, žmogus auklėjasi, t. y., išmoksta prisitaikyti prie gyvenimo, tik empiriškai jį studijuodamas, pats jį patirdamas.

Europa turi stipresnę tendenciją daugiau gerbti dvasinių vertybių kūrėjus. Amerikos gi gyvenimas daugiau operuoja naudingumo principu. Pragmatinės filosofijos požiūriu, visa tai, ką europiečiai vadina dvasine kultūra, yra kažkas tuščia, išpūsta ir reiškia sugedimą (J. Dewey, Democracy and Education). Savęs tobulinimas ir pasiaukojimas yra pragmatininkų smerkiami, kaip priešingi jų pedagoginiams siekimams. Todėl europiečiams jų pedagogika atrodo perdaug materialistiška. Lygiai europiečiams atrodo materialistiškos ir amerikiečių pastangos įsigyti kiek galima daugiau turto arba, kaip jie vadina, nuolatinis dolerio gaudymas. Patys amerikiečiai tai nelaiko savo materializmo požymiu, nes jie, kaip lengvai dolerį uždirba, taip pat lengvai jį ir išleidžia. Doleris yra jiems daugiau pasisekimo, inteligencijos, sugebėjimo ir jėgos simbolis. Tikrasis amerikiečių materializmas reiškiasi kuo kitu, būtent, jų nuolatiniu operavimu kiekiais. G. Santayanos žodžiais sakant, kiekybės sąvoka dominuoja visą amerikiečių mąstymą. Kokybės sąvoka jiems beveik dingsta. Jie viską apsprendžia skaitmenimis: iš mokyklos rūmų kainos sprendžiama jos vertė; iš studentų skaičiaus sprendžiama apie universiteto lygį; skaitmenimis čia apibūdinamas mokinio mokėjimas, jo charakteris ir net jo ateitis. O visa tai, ką galima išreikšti tik kokybės sąvokomis, kaip gėris, grožis, meilė, Dievas, siela — laikomi neįrodomais dalykais, nes jų negalima išmatuoti. O tai jau reiškia gryniausios rūšies materializmą.

Mes esame daugiau įaugę į vertybių absoliutumą. Išeidami iš Dievo absoliutumo, pripažįstame tiesos ir moralės absoliutumą, siekiame absoliutaus tobulumo, ieškome absoliutaus grožio. Amerikos modernioji pedagogika atmeta bet kokį absoliutumą ir skiepija visų vertybių reliatyvumą.

Mes, lietuviai, panašiai kaip ir apskritai europiečiai, pirmą vietą užleidome toms vertybėms, kurios yra visiems bendros, o savo individualius siekimus skelbiame esant antraeilius. Tautos, valstybės, Bažnyčios reikalai, visuomenės gerovė, sakėme, yra svarbesni už atskiro individo reikalus. Kas kitaip elgėsi, jį laikėme egoistu ir smerkėme. Europinė mokykla vaiką auklėja, siekdama, kad jis būtų visiems naudingas, būtų geras žmogus. Amerikos pedagogika tokio siekimo nepabrėžia. Lygiai čia niekas nepeikia žmogaus, jei jis rūpinasi tik savo reikalais; čia labai respektuojami žmogaus individualūs reikalai: individualinė laisvė, individualinė gerovė, individualus verslas, asmens laimingumas, individualus patyrimas. Net vaikas mokykloje individualiai apsisprendžia, ko jis turi mokytis, kas jam individualiai bus naudingiausia. Amerikos mokykla ir neskiepija vaikui: būk geras. Visi jų vadovėliai dvelkia sugestija vaikui surasti sau sritį, kur jis galėtų geriausiai pasireikšti, pasižymėti, arba, kaip sako jų pedagogai, save realizuoti.

Europos visų valstybių sistemos yra pagrįstos kultūrinių vertybių perdavimu. Ten tik toks mokymas laikomas sėkmingu, kuris geriausia įveda augantį žmogų į kultūrą, perteikia jam daug žinių ir išugdo jo intelektinį ir estetinį su-

gebėjimą. Amerikiečiai gi svarbiausiu auklėjimo tikslu laiko vaiko įvedimą ne į kultūrą, o į socialinį gyvenimą, įaugimą į socialinę aplinką. Didelio žinių bagažo perteikimą ir praeities kultūros evoliucijos žinojimą jie atmeta. Jų supratimu, žavėjimasis praeities palikimu užkrečia žmogų statiškomis idėjomis ir sulaiko jį nuo dinamiškųjų, vedančių į pažangą.

Jei europiečių auklėjimo idealas yra džentelmenas, tai amerikiečiui auklėtojui džentelmenas yra tik feodališkai luominės santvarkos liekana, nesiderinanti su demokratine dvasia. Džentelmeniškas kilnumas amerikiečiui neimponuoja. Amerikos modernistai nebenori žmogų auklėti pagal kuriuos nors abstrakčius principus ir rekomenduoja grynai ekonomišką "give and take" principą. Tai atitinka bendrą amerikiečių pažiūrą, kurią filosofas G. Santayana apibūdina šiaip: amerikietis gali vertinti kito gerus tikslus, bet jis negali suprasti, kad tie tikslai gali reikšti ką kita negu "biznį".

Europiečiai žmogų vertina pagal jo dvasinį gilumą, jo linkimą į problemas ir tų problemų pozityvumą. Mes gi lietuviai, be to, esame linkę ir į kontempliaciją, gilius svarstymus, didelį objektyvumą. Europos genijus yra tiek daug sukūręs jos ilgoje praeityje, kad šių laikų europiečio mąstymas yra beveik suvaržytas to praeities genijaus palikimo: jis gyvena praeities genijų mintimis, nuolat grožisi jų kūryba, tyliai sutikdamas, kad jie yra nepralenkiami, ir nededa pastangų juos pralenkti. Europą gaubia jos genijų dvasia.

Amerikiečiai, kaip matėme, nemėgsta daug gilintis į praeitį ir nevertina jos palikimo. Jis daug daugiau žiūri į ateitį, kuri jam atneš naują pažangą, naujus gyvenimo patogumus. Jo lūkesčiai krypsta į vis bekintančią ir beprogresuojančią civilizaciją. Vidutinis amerikietis nemėgsta didžiųjų problemų, gilių abstrakcijų, kurios daro žmogų nepraktišką ir mažina jo veiklumą. Jis žino, kad jo kraštas sukūrė žmogui geriausią gyvenimą pasaulyje ne abstrakcijomis, o veiklumu, veržlumu. Todėl vidutinis amerikietis yra praktiškas, veiklus, veržlus, kaip ir tie jo protėviai pionieriai, kurie užkariavo begalinius plotus. Jis žino, kad Amerika turi neribotus galimumus ne tik kažkam, kitam, bet ir jam pačiam, jei tik jis veršis pirmyn.

Europietis gyvena daugiau ilgesiu; nepasitenkinimas dabartimi yra jo dvasinio kūrybingumo šaltinis. Amerikiečio gi idealas — pasitenkinimas — good time. Jis dirba, kad turėtų daugiau malonumo, pasitenkinimo. Mes gėrėdavomės nežinomo menininko sukurtu smūtkeliu: jis simbolizavo mūsų dvasinius siekimus. Lietuvos aplinkoje jis labai tiko. Tačiau jis visiškai netiktų šioje atmosferoje, kurioje daug geriau tinka Hollywoodo gražuolė su savo egzotiška išraiška. Europoje meno kūryba — grožis, įkūnytas muzikoje, dailėje, literatūroje ar skulptūroje — laikomas tokia vertybe, kuri yra kažkas augščiau, kas žmogų kilnina, skatina jo augštesnįjį "aš". Amerikiečiai gi tokio didelio respekto grožinei kūrybai nerodo. Kai auklėtojai svarsto jos naudą auklėjimui, jie dažniausiai ją aptaria kaip priemonę paįvairinti laisvalaikiui.

Europa savo kultūrines aspiracijas vykdo per asmenybes, per vadus. Ten tik maža dalis priaugančiųjų išeina augštesniąsias ir augštąsias mokyklas, tampa privilegijuoti, aiškiai išsiskirdami iš masės kitų. Demokratiška Amerika išskyrimų nemėgsta: ji progresuoja visa savo mase. Jei Europoje vidurinį mokslą išeina tik nuo kelių iki keliolikos nuošimčių, J. A. V-bių viduriniąsias (high school) baigia arti 80% viso priaugančio jaunimo. Jei Europoje vidutinė valstybė turi keliasdešimt augštųjų mokyklų, tai J. A. Valstybės 1940-50 mokslo metais turėjo 1,851 mokyklą, kurios laikomos augštosiomis ir kurios 1950-51 m. metais davė 65,132 magistro ir jiems lygius laipsnius ir 7,338 daktaro laipsnius (The World Almanach, 566-567 pp.).

Šiuo dviejų kultūrų palyginimu nesiekiama nustatyti jų vertę. Tai būtų per sunkus uždavinys, vargu ar šiuo metu iš viso galimas. Papročių, moralės, meno ir kitų panašių dalykų lyginimams reikia vienodos bazės, kurios čia neturime, nes abiejų jų gerosios ypatybės skirtingų rūšių ir skirtingos dvasios. Kiekviena jų turi savotiškumų, kurie sunkiai suprantami kitose kultūrose išaugusiems žmonėms.

IV.

Žmogus, augdamas kurioje nors kultūroje, įauga į jos dvasią, į jos vertybes, kurios tampa neišskiriama jo dvasinio gyvenimo, jo pasaulėžiūros dalimi. Įeidamas į kitos kultūros sferą, jis randa kitą dvasią, kitas vertybes, kitą gyvenimo nuotaiką, kuri sudaro tarsi atmosferą, gaubiančią visą atvykėlio judėjimą, jo darbą, jo santykius su aplinkiniais žmonėmis, įstaigomis, institucijomis, net ir su Bažnyčia. Ta aplinkos atmosfera verčia atvykėlį suprasti tą gyvenimą, į kurį jis pateko, ir tam tikra prasme prisiderinti, kad neišsiskirtų kiekviename žingsnyje, kad nekreiptų kitų dėmesio kaip savotiškas ar svetimas. Tai sudaro socialinį spaudimą — spaudimą keistis, taikytis, pasiduoti naujai aplinkai. Ir žmogui yra nelengva ši aplinkos prievarta netekti savo dalies ir papildyti save tuo, kas jam organiškai yra svetima. Vertybių pakeitimas įmanomas per vidaus krizių išgyvenimus. Todėl kažką panašų į vidinę krizę žmogus turi pergyventi, kai jis, gyvenimo įvykių nuneštas į kitokią atmosferą, pajunta, kad toje aplinkoje nerespektuojama tai, kas jam sava ir brangu, ko jis per gyvenimą siekė, dėl ko kovojo ir ką išsaugoti jis laiko moraline pareiga. Jis jaučiasi nuvertintas ir pažemintas, kai susiduria su nuolatine aplinkos prievarta daugiau vertinti tai, ko jis savo sielos gilumoje niekada rimtai nevertino. Žmogus natūraliai pajunta savyje pasipriešinimą tam, kas jam svetima.

Kartais antropologai (pvz., R. F. Benedict, Patterns of Culture) kalba apie aklumą kitoms kultūroms. Giliau šį reiškinį vertindami, atrodo, turėtume rasti ne tiek aklą prie savo vertybių prisirišimą, kiek žmogaus negalėjimą save lengvai iškeisti. Žmogaus vertybių sistema nėra apdaras, kurį galima lengvai ir greitai pakeisti ir iš karto būti kuo kitu. Lengvai į kitą kultūrą pereina tie, kurių dvasinis pasaulis dar nėra nusistovėjęs ir kurių vertybių sistema dar nėra susiformavusi. Tokiems nereikia daug išsižadėti, nereikia skausmingai pergyventi savęs pažeminimo. Jų mažesnis kritiškumas leidžia jiems žavėtis viskuo, ką tik jie mato aplink save vertinga. O jų didelis linkimas į naujybes ir ieškojimas stiprių įspūdžių nuveda juos į susižavėjimą ir tuo, kas nevertinga. Todėl tragiškas dviejų kartų — suaugusiųjų ir priaugančiųjų — skirtingumas niekur nėra taip ryškus, kaip pereinant iš vienos kultūros į kitą. Panašiai be sunkumų kultūriškai persiorientuoja ir lengvo charakterio žmonės, kurie neturi tvirto savo "aš", kurio reikėtų išsižadėti, kurie nekovoja už jokių vertybių sistemą ir kurie visada eina mažiausio pasipriešinimo kryptimi. Lengviau prisitaikyti ir tiems, kurie duoda pirmumą materialinms vertybėms.

Kalbėdami apie amerikinių vertybių pasisavinimą ir turėdami prieš akis nutautimo bei sumaterialėjimo pavojus, lietuviai tremtiniai dažniausiai klausimą svarsto su defensyvine nuotaika. Tie pavojai yra dideli, ypač jaunimui ir silpnesnio charakterio bei neturintiems aiškių principų žmonėms. Tačiau spręstume per siaurai, jei suprastume, kad kitų vertybių pasisavinimas būtinai reiškia jau savųjų išsižadėjimą. Toks pasisavinimas gali vykti, ir savo nieko neišsižadant, o tik pasipildant tuo, kas randama kitur vertinga, ir ko mums kaip tik trūksta. Toks vertingas pasipildymas yra galimas, ir kas jį neigtų, darytų didelę klaidą, nes tuo pačiu laikytų save labai tobulu ir parodytų nesugebėjimą suprasti, kas kituose yra vertinga, ko galima pasimokyti. Lygiai negalime paneigti fakto, kad nežiūrint Europos kultūros gerųjų savybių, kai kuriais atžvilgiais ji yra vienpusiška ir turi kai kurių trūkumų, kurie gali būti pašalinti, papildant ją geromis Amerikos kultūros savybėmis.

Lietuviai tremtiniai yra patekę į tokią padėtį, kur jų atsineštoji kultūra blanksta; kitados puoselėtos jų vertybės kitokioje atmosferoje darosi mažiau aiškios, ir jie kultūriškai iš lėto kinta. Senasis jų kultūrinis sluogsnis atrofuojasi. Naujybių atžvilgiu jie daugiau pasyvūs: jos priimamos daugiau pasyviai, pripuolamai. Toks pasyvus ir daugiau pripuolamas iš šalies pasitaikančių dalykų pasisavinimas nevisada teigiamai derinasi su žmogaus jau seniai susiformavusia asmenybe. Pasisavinimas gali būti naudingas tik tuo atveju, kai naujos vertybės sąmoningai pasirenkamos, sąmoningai siekiamos ir kritiškai įjungiamos į žmogaus asmenybę ir harmoningai suderinamos su turima vertybių sistema, kai jos nesudaro prieštaravimų ir nesukelia žmogaus asmenybėje nesklandumų. Tokios siektinos vertybės yra didesnis išsilavinimas, savo specialybės praplėtimas ar pagilinimas, naudingų įpročių pasisavinimas, savo asmeninio akiračio praplėtimas, teigiamų socialinių santykių — demokratizmo supratimas ir t.t. Priešingai, nebūdamas kalbamais atžvilgiais aktyvus ir niekuo nesirūpindamas, lietuvis tremtinys gali ir toliau regresuoti panašiai, kaip su juo buvo per keletą tremties ir stovyklų gyvenimo metų, būtent, netekdamas kultūringų įpročių, užteršdamas savo kalbą, netekdamas estetinių ir intelektinių interesų, sumaterialėdamas, nusileisdamas į žemesnį kultūrinį lygį. Blogiausias atvejis būtų tas, jei tremtinys netektų to, ką turėjo, ir nepasisavintų iš naujos aplinkos nieko pozityvaus arba pasisavintų tik tai, kas paviršutiniška, pigu ir nevertinga. Tai reikštų dvasinį nubiednėjimą, labai nenaudingą nei šiam kraštui, į kurį jis atvyko, nei tam, į kurį jis dar nori sugrįžti. Geriausia išeitis būtų ta, jei atvykėlis išlaikytų visas savo vertybes ir pasisavintų tai, ką jis čia gali rasti vertingiausia. Tai reikštų žmogaus dvasinį praturtėjimą. Nenorėdamas nubiednėti ir būti nuostolingu savo tautai, jis turi išlaikyti tai, ką jis turi atsinešęs kultūriškai vertinga. Pagrindiniai dalykai, kurie iš tremtinių atsineštosios kultūros turėtų būti išlaikyti, yra šie:

1) krikščioniškoji kultūros orientacija;

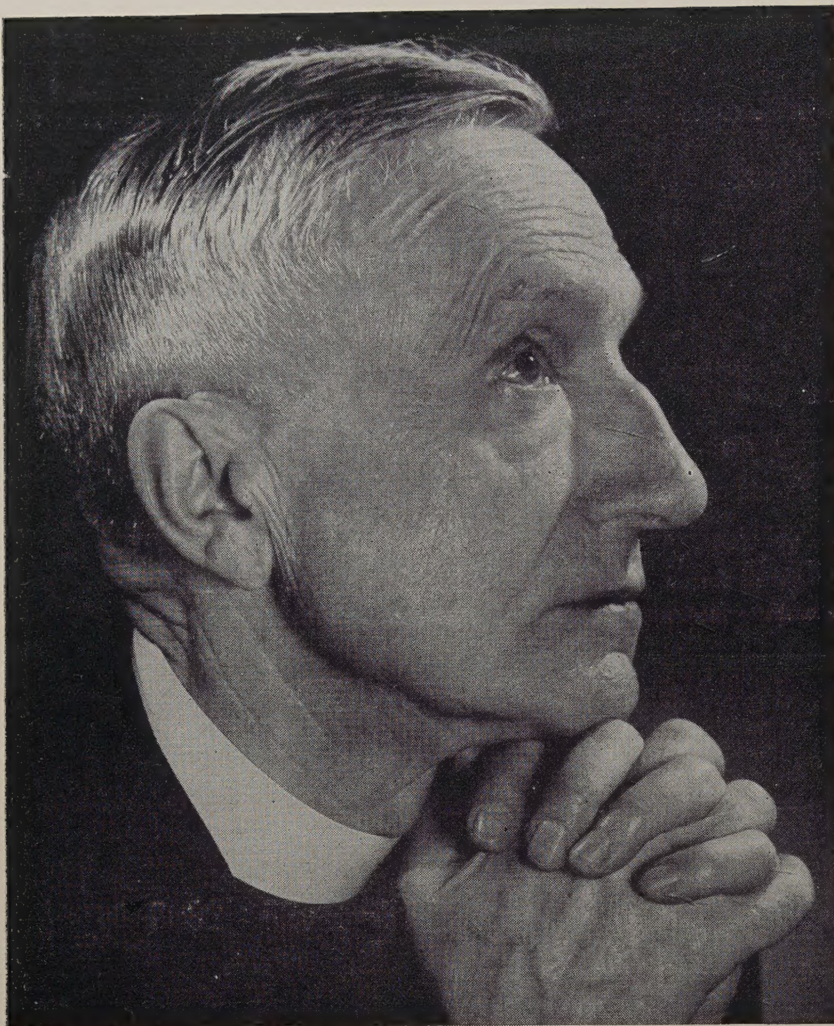
2) lietuviškumas: lietuvių kalba, lietuviškosios tradicijos, lietuviškoji kūryba;

3) kultūrinis interesas ir kultūrinis aktyvumas; menininkų ir mokslininkų kūrybingumas;

4) organizuotumas ir bendruomeniškumas;

5) idealistinis nusiteikimas ir prisirišimas prie didžiųjų vertybių; sumaterialėjimas sužlugdo žmoguje ir religingumą, ir tautiškumą, ir kultūrinį interesą.

Susipažinimas su kitomis kultūromis bei jų vertybių pasisavinimas turėtų siekti teigiamos vertybių sintezės, būtent, pasisavinti tik tai, kas randama geriausia ir kas teigiamai mus papildo. Ta prasme mūsų intelektualinis išsiauklėjimas šio patyrimo sąlygose galėtų būti teigiamai papildytas didesniu aktyvumu, daugiau sudinamintas; mūsų džentelmenas galėtų būti daugiau sudemokratintas; Vakarų Europos kultūros racionalizmas ir intelektualizmas yra didelės vertybės, tačiau jie perdaug statiški ir dažnai negyvenimiški; akademiškumą galėtų teigiamai papildyti paprastumas ir gyveniškumas. Siekdama vispusiškumo, ir mūsų tauta savo vadovaujančius mąstytojų kadrus turėtų papildyti dinamiškos dvasios veikėjais, kad būtų užpildyta visa intelektinio veiklumo skalė nuo a. a. Stasio Šalkauskio iki prof. Kazio Pakšto, t. y., kad mūsų kultūroje netrūktų nei tų, kurie tautos dvasią jungia su krikščioniškosios filosofijos išmintimi, nei tų, kurie, nešdami gyvenimo dinamizmą, suka istorijos laikrodį visą šimtą metų pirmyn.

Nuotrauka V. Maželio

MYKOLAS VAITKUS

Kan. Mykolas Vaitkus šiais metais baigė septyniasdešimtąjį savo amžiaus kryželį. Jau daugiau, kaip keturiasdešimt metų jisai atsidėjęs dirba lietuvių literatūrai. Skaitančiajai visuomenei jisai plačiausiai pažįstamas kaip poetas, davęs tiek lyrikos, tiek ir epo kūrinių. Tačiau jisai reiškiasi ir kituose žanruose — beletristikoje ir dramoje. Paskutiniu laiku davė eilę vertingų atsiminimų.

"Aidai" džiaugiasi, turėdami kan. M. Vaitkų savo artimų bendradarbių eilėse, ir linki šviesiajam kūrėjui daug našių darbų.

GEGUŽIO IMPROVIZACIJA

Ir mirksniai—kaip gėlės, ir toliai—kaip puokštė..
Šypsai užsimerkęs.. Pravirkti gal trokšti?
Taip gera.. Taip kvaila.. Nebūto ilgiesi..
Ir atdūsio aidas sužvilga taip šviesiai..

Plevena pasaulis, grožybe apsvaigęs..
Neverki, keleivi, kad puotos greit baigias:
ten amžiai banguoja, ten grožis jiem švyti,
kai lenkiasi žemėn žiedeliai nuvytę . . .

PRISIGLAUSTI

Tiesias kaip kilimas žaliagelsviai krūmai,
ten kur skardy rymo tylūs girios rūmai..

Toks skaidrus ir tyras begalybių mėlis..
Toks švelnus ir minkštas žemės žalumėlis..

O širdis taip ilgis.. Gal kvailutė geistų
mylinčiai apglėbti tą švelnumą skaistų..

Te jis tykiai tykiai mano seną skruostą,
kaip kadais motulė kūdikėliui, glosto..

JAZMINAS

Jazmino žvaigždės palinkę į vandenį,
kur vos liūliuoja gėlėtąjį skendenį,

ir nužydėję vainiklapiai snaigėmis
sklenda ir krinta, kuždėdami: Baigiamės.

Krinta, kaip svajos į tylųjį duburį,
kur atminimas vainikan jas suburia

ir, kai žiemužē apgaubia, mum paseka
amžiais jaunutę gēlētąją pasaką,

kur net ant kapo išaugs mum kaip jazminas,
amžiną svają grožybe įprasminąs.

P O M I L I J O N O M E T Ų

Ta virpanti naktis . . Ta kuždanti tyla . .
Tas skliautas mēlynas, kur amžinybēn kyla..
Žvaigždynų rašmens tie, paskendę gelmēse,
bemirgą mįslēmis ir amžinai tylēsią . .
Ir ta žmogaus širdis, paukštelē ta kvaila,
kur veržiasi dangun, o žemēs jai taip gaila . .

Ir amžiai švis žaibais, šniokš amžiai verpetu..
Praskris akimirkom ir milijonas metų . . .
Taip pat virpēs naktis.. Taip pat kuždēs tyla..
Ir skliautas amžinas bylos gelmingą bylą . .
O ta žmogaus širdis — kur bus tada jinai,
kai mįslių rašmenim mirgēs tie pat
žvaigždynai?

N E G A N A

Erdvē — kaip ilgesys; mēlynē — kaip paguoda;
vēsi vandens gelmē—tamsi nei paslaptis;
ir girios—lyg sapnai, suvokti nesiduodą,
ir pievos laisvēje — kaip tinginēs patisę . . .

Nevienas aš čionai: štai sniegena jaukioji
Žibčioja akimi, vikriai pribēgusi;
štai voverē jauna kaip plunksna atkiupsnoja,
švelniai palenkdama trapius žolelių stiebus..

Bet vis tik vienas aš, ir siela tykiai ilgis —
gal Dievo danguje, gal žemēje žmogaus —
ir gožia nerimas, nei patakēje dilgēs,
už tylią valandą karštai dygliais užmokąs..

I R V Ē L

Saulē šyptelējo —
ir žemužē juokias;
džiaugsmas pasiliejo
ir su širdžia tuokias.

O jinai, kvailutē,
kaip varpelis skamba,
verčia linksmą būti
net senelį rambų.

Ir ašai šypsausi..
O kodēl — kas žino?..
Na, tiek to! Ragausiu
lengvo džiaugsmo vyno

ir taip jausiu ryškiai:
Dieve, kaip man gera!
lyg tai peteliškei
ten ant rožių kero..

SIELOS KRIAUKŠLĒJ

Ach, yra valandų, kai kitam pasakyt
sopulingai geidi, kas vien aušta tąsyк,
kaip aušrų ilgesys, kaip verpetai sapnų,
kaip nakties kuždesys slēpiningai kvapsnus..

Bet tam žodžių nēra.. Tad tyloj prisiglaust —
ir lai švyti gaisai iš gilumo glūdaus..
Ir lai kalba tyla amžina, viešpatni,
jei jos kvapą dvasia sugebēs išmanyt..

Gal gilios tos bylos paklausysi ir tu,
kaip kriaukšlelēs klauseis kitada ir kitur,
kai kerējo tave nuostabiais šiušesiais,
ir kaip retą namon brangenybę nešeis.

UŽLEISKIT MUMS VIETĄ

Saulē šypsosi balandžiui.
Dengias rūbais šakos nuogos.
Betgi miršta taip nesklandžiai
tos pernykščio kraujo uogos.

Štai jos nei rubinai kabo
tarp lapelių izumrūdų
ir, pamiršę savo grabą,
pumpurēliams plisti kliudo.

Šie be balso šaukia balsiai:
“Lauk! Šalin! jums mirti metas,
mums gi—kelti puotą skalsią!
Štai žygiuoja mūsų gretos!”

Tyli uogos ir po vieną
tykiai varva, tartum kraujas,
į žaliuojančią velēną,
iš kur veržias kartos naujos. .

M A R Š A S M I R Č I A I

Ryt . . gal poryt . . gal šiandieną
ji užtvins, kaip mēnesiena,
ir, užbūrus, ves į tolį —
ten . . kažkur . . kažkur—namolio . . .

Tadgi, viešnia nelauktoji,
rūstų žygį vēl kartoji?
Ką gi! tieski šaltą ranką —
reikia baigt laukimo tvanką . .

O tuo tarpu te trimitai
skelbia naują žemei rytą,
tedudena būgnų dūžiai,
te gyvybēs himnas ūžia!

O tenai — kastuvų kirčiai
muša maršo taktą mirčiai . .
Žvilga ašaros pabirę . .
Aidi, auga Dies Irae . .

VARNOS ANT GARADO

ANTANAS TULYS

Jo vardas buvo Mykolas Skatkauskas. Į fabriko biuro knygas jis įrašytas Mike Skat. Todėl, kad nei jis pats, nei raštininkas nežinojo, kaip tą ilgą vardą bei pavardę įtraukti. Taip nauju vardu atėjo į savo darbo vietą tas vaikinas. Jis čia atėjo, kada mūsų keliai buvo dar reti ir trumpi, ir juose retai kada pamatydavai automobilį. Čia vieni jį šaukė Mike, kiti Skat. Jis iš karto priprato prie abiejų vardų. Atsivežtas iš Lietuvos jo vardas po kelių metų buvo užmirštas. Ir pats Mikas aiškiai nebeatminė tikros savo pavardės. Paklaustas, jis lengvai pasakydavo: Mike Skatē.

Mikas buvo mažytis, menkutis, visada nusmukusiu klynu vaikinas. Jo pečiai buvo siauručiai, bet jo strėnos, kaip vyro, plačios, o rankos—didelės. Jo veidas žibėjo, kaip nusirpęs obuolys, atrodė jaunesnis, negu iš tikrųjų buvo, ir buvo apvalus, mažytis ir plynas. Be bruožų, be išraiškos, visad tuščias, visad šypsantis. Ir ten, kur žmogui tenka būtinai reaguoti, jo veidas žibėjo plynas, šypsantis ir tuščias. Tokios buvo ir jo akys. Rudos, mažytės jos stovėjo išverstos ir nemirksėjo. Jose nieko nesimatė.

Mikas maišėsi tarp žmonių, tylėdamas ir visur išlaikydamas tą patį savo veidą, visad tuščią. Atsistojęs prieš žymų vyrą, arba prieš tokį, kaip jis pats, Mikas laikė tą patį šypsantį, tuščią veidą. Jie šeši vyrai miegojo vienam kambaryje, o sekmadieniais visi šeši apsirengdavo kaip vienas. Mėlynomis eilutėmis, kietais, apvaliais skribliais ir juodais batais su augštais priešakiais. Jei jiems visiems kartu pasitaikydavo išeiti į gatvę pasivaikščioti, tai Mikas visad sekdavo iš paskos. Bet labai retą sekmadienį jis išeidavo į gatvę. Jis mėgo šventadienius praleisti pats vienas, prie stotinės vandens kieme. Ten savo smilium pirštu jis rašė ir rašė ratą ant vandens. Vis toj pačioj vietoj — kairiajame statinės šone. Kiti jauni žmonės šoko, mylėjo, kortavo arba knygas skaitė, o Mikas braižė ratą ant vandens. Paklaustas, kodėl jis neina prie žmonių, su jais nepasilinksmina, jis atsakydavo klausimu: “A ne tas pats?” Ir taip jis leido jaunas savo dienas, dažniausiai pats vienas, visų užmirštas. Merginos į jį nežiūrėjo. Net ir Apolonija, ta negalinti vyro gauti merga, į jį nežvilgčiojo. Ir tai nebuvo jam svarbu. Merginos jam nerūpėjo. Gal niekas jam nerūpėjo. Jis nesekė darbininkų judėjimo, nežinojo, kur lietuviai buriasi ir linksminasi; nesuprato, kam žmonės skaito laikraštį. Jis nežinojo, ar kur yra bažnyčia. Jį pažįstantieji sakė, kad Mikas nežino, ar į Čikagą ateina traukinys.

Fabrike, kurioje kertėje balsas surikdavo Skat, Mikas ten ir bėgo. Dažnai nežinodamas, kas jį šaukia ir ko iš jo nori. Juo daugiau Mikas bėgiojo po fabriką, juo daugiau jam mojo, daugiau balsų jį šaukinėjo. Pribėgęs prie šaukiančio, Skatė nekaltomis kūdikio akimis žiūrėjo ir laikė augštyn pakeltą apskritą, tuščią savo veidą. Kada pasitaikydavo, o tai būdavo dažnai, kad jis ten tyčia buvo iššauktas, tuomet Mikas, laikydamas savo veidą nukreiptą į šaukėją, pamažu, atbulas traukėsi ir paskui bėgo atgal prie pirmiau jam pamesto darbo.

Eiliniai darbininkai šiame fabrike dažnai keitėsi. Vieni išeidavo, kiti ateidavo. Tik Mikas, kaip ąžuolas šaknimis, laikė savo vietą; nėjo ieškoti lengvesnio darbo, pasitenkino, kad nauji darbininkai taip pat jį šaukinėjo ir stumdė.

Bet vieną vidurvasario dieną Mike Skat spontaniškai nušvito, kaip krintanti žvaigždė.

Buvo baisiai karšta. Oras sustingęs. Miko fabrike darbininkai nuolat rijo druskos tabletes ir gėrė vandenį. Ir tai jiems nepadėjo. Vyrai judėjo, kaip automatai, dažnai nepažindami vienas kito ir nežinodami ką darą. Jų užpakalyje stovėjo pirmosios pagalbos vienetas, kuris karščio parmuštą darbininką tuojau pagriebdavo ir kažin kur išnešdavo.

Šiame fabriko svaigulyje pasirodė tarp darbininkų superintendentas ir keturi jo svečiai. Baltais marškiniais, šviesiomis kelnėmis pasipuošę, baltais veidais, baltomis rankomis, tie laimingi žmonės ėjo siaurais takais, dairydamiesi, stapteldami ir dusliai kalbėdami. Jie sustojo prie ugnį iš burnos spjaudančios krosnies, kur dirbo Mike Skatē ir keli kiti vyrai. Čia vienas karščio sumaišytas vyras paleido kastuvą į vieno baltmarškinio galvą. Tuo pačiu sykiu ir greitumu Mikas pakišo savo kastuvą po ano ranka, ir pirmasis kastuvas nukrito ant žemės, nepasiekęs pono galvos.

Šią valandėlę Mikas buvo herojus. Bet jis pats to nežinojo. Penki labai balti vyrai apstojo jį. Žmogus, kuriam prieš minutę buvo atsuktas kastuvo smūgis į galvą, prašė Miko pasakyti jam savo vardą ir pavardę; kitas, jau senas, maloniu veidu vyras savo skepetaite nubraukė prakaitą ir suodžius nuo Miko veido; kitas klausė jo, kiek jis sveria, iš kurio krašto čia atvykęs, ar vedęs. Tas augštas vyras uždėjo baltą savo delną ant šlapio ir juodo Miko peties. Dar kitas paėmė jo smakrą į saują. O Mikas pasiliko Mikas. Jo veidas buvo iškeltas, šypsojosi, bet toks pat, kaip visad: plynas ir tuščias.

Mikas nesuprato, kam šventadieniškai pasipuošę vyrai purvina baltas savo rankas ant jo—mažyčio. Bet jis ir nesirūpino. Nebuvo jam svarbu. Mikui niekad nerūpėjo drąsa bei didvyriškumas. Vardai be pavidalo niekad nelindo į jo galvą. Jisai stovėjo viduryje šauniai pasipuošusių vyrų, jau užmiršęs, kad jo kastuvas, kam ten pakištas po ranka, išgelbėjo kieno ten gyvastį. Ką ten Mikas padarė, padarė žaibo greitumu, nežinodamas

kodėl. Jei kas vėl kam kastuvą pakeltų, gal Mikas šį kartą šoktų į šalį, kad smūgis nekliūtų jam pačiam.

Geri vyrai nusivedė Miką į fabriko biurą, pasodino į minkštą kėdę. Vienas padavė jam didelį stiklą degtinės. Liepė gerti. Mikas papurtė galvą. Jis dar nebuvo išmokęs gerti. Tada tas pats vyras padavė jam stiklą raudono, šalto lemonado, kurį Mikas tuojau išgėrė. Kitas padavė jam bananą. Liepė valgyti. Mikas suvalgė gananą. Kitas atvedė prie Miko augštą, laibą merginą, kuri tuojau pradėjo jį matuoti. Liepė jam batus nusiauti. Mergina pabučiavo į jo skruostą. Paskui liepė jam eiti išsimaudyti. Paskui mergina padėjo Mikui apsirengti. Ji apvilko jį nauja eilute, kuri buvo šviesiai pilka, naujais batais, kurių galai nebuvo augšti, naujais marškiniais, kurių apikaklė buvo prie marškinių prisiūta ir minkšta. Mėlyną skepetaitę įkišo į viršutinę jo švarko kišenaitę. Gražiai sulankstytą, kurios visos keturios kertės stovėjo išlindusios iš kišenės. Baltą, šiaudinę skrybėlę uždėjo ant jo galvos, truputį pakreiptą į dešinį šoną. Paskui per vertėją Mikui pasakė, kad šioji augšta, laiba, graži mergina visą mėnesį bus Miko draugė ir mokytoja. Ji mokys jį anglų kalbos ir tai, ką reikia žinoti, prisiekiant šio krašto pilietybei, padės jam gauti šio krašto piliečio popierius. Per vertėją Mikui pasakė, kad jis visą mėnesį būtų namie ir šventadieniškai apsirengęs. Toji mergina atvažiuos pas jį kas dieną — mokyti jo ir automobiliu pavažinėti. Popierinių pinigų įkišo į Miko kelnių kišenę. Mikui pasakė, kad už mėnesio jo darbas bus kitas, kitoj vietoje. Jis turės Bell kompanijoje ženitoriaus darbą — lengvą, gerai apmokamą. Ten jis bus inžinierius. Jis ten bus ženitorius, bet galės vadintis inžinierium.

Aprengtas, Mikas vėl sėdėjo žemoje kėdėje ant minkšto priegalvio prieš keletą vyrų, kurių visų buvo mažos ir baltos rankos. Vienas padavė jam cigarą. Liepė rūkyti. Mikas pasakė jiems, kad jis dar nerūko. Padavė jam plunksną, liepė parašyti jiems savo tikrą vardą ir pavardę. Mikas jiems pasakė, kad jis nemoka nei rašyti, nei skaityti.

Mikas sėdėjo ten krėsle ant priegalvio. Jo galva buvo pakelta, akys nusuktos į duris. Jo veidas šypsojo, bet taip pat, kaip visad: buvo plynas ir tuščias.

Visą mėnesį Mikas dykavo, kitaip valgė, kai kada sekė merginos pirštą paveiksluotoje knygoje. Ta augšta, laiba mergina buvo nusivedus jį į restoraną, kur buvo daug marmuro, blizgančių durų, daug stalų ir kėdžių. Buvo išsivežus jį toli už Čikagos, prie vieno ežero, kur jie laiveliu buvo išplaukę toli į ežerą, kur vanduo buvo labai mėlynas ir giliai matyti. Ten ta laiba, augšta mergina jo prašė ją apkabinti, bučiuoti, spausti ją prie savęs kietai. Mikas suprato, ką mergina jam liepė ir rodė daryti. Jis klausė. Kai jam vėl reikėjo eiti į darbą, toji augšta mergina jį ten nuvežė, pristatė jį prie būsimų jo bendradarbių, kurių buvo penki — be jo. Paskui toji gera mergina daugiau nebepasirodė.

Mikas žinojo jos vardą, bet kitą dieną jį užmiršo. Merginos veidas dar ilgai pasiliko Miko akyse, bet ir tą pamažu jis užmiršo. Miko veidas pasiliko tas pats — šypsantis, plynas ir tuščias.

Naujas Miko darbas buvo, kaip ponui paduotas, pono darbas. Čia dirbo švelnūs darbininkai. Vienas jų seniau kada buvęs profesoriumi. Ir Mikui buvo pasakyta, kad jis nieko nebijotų; kad iš darbo jo niekas nepaleis, nežiūrint, kas atsitiktų, ar ateitų. Jo bendradarbiams buvo įsakyta Mikui padėti, kur reikia. Bet spėjo praeiti kelios dienos, ir jo bendradarbiai, lygiai kaip aname fabrike, tik ne taip grubiai, pradėjo jį stumdyti ir šaukti Skat. O jis, kaip savo vardu pašauktas šuniukas, bėgiojo iš vienos kertės į kitą, kur tik išgirdo jį šaukiantį balsą. Bet vis tik čia, po storų vamzdžių daugybe, tarp koridorių Mikui buvo smagiau ir lengviau.

Vieną vakarą priėjo prie Miko Jim Brown, tas profesorius, ir parodė jam kėdę.

— Mike, tu sėsk čia ir sėdėk. Gali užmigti, jei nori. Jei kas tave šauks, tegu šaukia — neatsiliepk. Tu savo darbą jau padirbai, — jam pasakė tas vyras.

Mikas atsisėdo ir užsidegė cigaretę. Jis jau mokėsi rūkyti. Jis nesuprato, kam tas žmogus jį pasodino. Liepė jam atsisėsti, jis atsisėdo.

Už kelių minučių toli suriko balsas:

— Mike!

Mikas pakėlė galvą, bet nesijudino. Jis buvo tik ką atsisėdęs. Dabar ne jo galva, bet jo kojos priešinosi atsiliepti.

—Skat! — vėl suriko tas pats balsas.

Šį kartą Mikas tuojau atsistojo, užmiršęs nuovargį, kuris jį migdė. Jis nubėgo prie šaukiančiojo. Atstatė į Fredą savo šypsantį ir tuščią veidą ir laukė.

— Iškask pelenus, — paliepė jam Fredas.

Mikas kasė žarijų pilnus pelenus, o Fredas atsisėdo ir užsnūdo.

Pradėjęs senti, Mikas atrodė, kaip iš pelenų ištrauktas. Pilki, bespalviai jo plaukai stovėjo visad susivėlę, nudribę ant kaktos. Jo lūpos visad prasivėpusios, dažnai kabojo cigaretės nuorūka, prilipus prie apatinės lūpos. Jo akys buvo ašarotos, o veidas, — tas toks plynas buvęs, — skersai ir išilgai raukšlėtas, pilkas, bet taip pat, kaip seniau: tuščias. Plačios jo strėnos jau buvo paslinkusios į užpakalį, bet jo kelnės taip pat, kaip seniau, buvo pasmukusios. Kai kada jo marškiniai buvo išlindę iš kelnių.

Mikas buvo jau išmokęs gerti ir kalbėti. Jis gėrė daug. Atrodė, kad jis visad sėdi Kazio Petrausko smuklėje girtas. Ten baro kertėje, pats paskutinis. Kone visuomet matei jį kalbantį, su cigarete, dažnai prilipusia prie apatinės lūpos. Prie baro jis mėgo kalbėti. Jis jau nemokėjo tylėti. Bet niekas jo nesiklausė, nes nesuprato, ką jis kalba. Jis negalėjo nieko aiškiai pasakyti, nei

surištais sakiniais, nei palaidais žodžiais. Nē vienoj kalboje jis negalējo aiškiai išreikšti tai, kas stovējo jo galvoje, ką jis bandē pasakyti.

Petrausko smuklēje Mikas vadinosi inžinieriumi ir gyrēsi, kiek jis uždirba. Kai koks girtas norējo jį pašiepti, Mikas pašokdavo, iškēsdavo kojas, o savo akis risdavo per didelio vyro pilvą augštyn.

— Na, come on! Aš uždirbu daugiau už tave! — šaukē Mikas.

Tais momentais visa smuklē juokdavosi.

— Come on, Mike, come on! — vyrai šaukē.

Bet Mikas tuojau pasitraukdavo nuo didelio vyro, nueidavo prie Tonio Mirono, kuris buvo ne ką didesnis už Miką, bet labai smarkus.

— Ką gersi, Toni? Aš perku. Gerk, — prašē Mikas.

Atsisukęs į kitą, ar trečią vyrą pakartojo tą patį.

— Ką gersi? Aš perku.

Bet Mikas nē kiek nesupykdavo, kai jo kas nors paklausdavo:

— Ar prie statinēs jau nebeatsisēdi, Mikai?

— Nebenoriu. Ir čia tas pats, — atsakydavo Mikas ir tuojau paklausdavo: — Na, ką gersi? Gerk. Aš statau.

—o—

Vieną rytą, kada Mikas buvo jau peršokęs penktą dešimtį metų, vienas sēdējo ir snaudē ten baro kertēje, savo vietoje, smuklēs savininkas, Kazys Petrauskas, ilgai į jį žiūrējo ir galvojo. Pagaliau, tylēdamas, jis priējo ir paspaudē Miko petį. Mikas pakēlē galvą.

— Na, ką? Ką gersi, Čali? — paklausē Mikas.

— Šiandien nebegersime, — pasakē Petrauskas.

— Ką gersi? Gerk. Aš perku.

— Mykolai, tavo gyvenimas nuobodus, ar ne? — paklausē Petrauskas.

— Nežinau, — atsakē Mikas.

— Nuobodus. Aš žinau. Neturi, kas tave apskalbtų, valgyti namie padarytų, apkabintų.

— O tai ką tas reiškia? Aš pavalgau. Morta mane apskalbia.

— Bet nēra kas apkabina.

— Man nereikia.

— Jei turētum žmoną, būtų smagiau gyventi.

— Tai kad aš ir jaunas negalvojau apie moterį.

— Be žmonos visur vienas, visur užmirštas. Kai buvai jaunas, buvo kitaip. Senam sunku be žmonos gyventi.

— Jos nebuvo man jaunam, o kam man dabar jos reikia?

— Tu esi šio krašto pilietis, ar ne?

— Yes, sir, — greitai atsakē Mikas.

— Skatuk, tau reikia geros žmonos. Gera moteris dar padarytų iš tavęs vyrą. Be moters ilgu gyventi ir nežinai, kas ateis.

— O kas ateis?

— Nežinai, sakau, kas ateis. Aš turiu pas save iš Lietuvos atvažiavusią savo brolio dukterį. Jos vardas Marytē. Raudona, kaip uoga, tikras sveikatos žiedas. Jauna, graži ir išmintinga.

— Tai kad man moteries nereikia.

— Su žmona, Skatuk, smagiau gyventi. Išvirtų valgyti, apskalbtų. Turētum moterį ir savo namus. Einame į viršų, aš tau parodysiu, kokia ji mergina yra.

— Moteries aš nenoriu, man nereikia. Ir tu be žmonos gyveni.

— Manoji mirē. Aš jai prižadējau kitos neimti.

— Na, ką gersi, Čali? Gerkime.

— Paskui, Mykolai. Dabar einame į viršų.

— Galime nueiti, bet moteries tai aš nenoriu. Man nebereikia.

— Ale einame, — Petrauskas jau tempē Miką.

— Na, einame. Bet pasiimkime butelį.

— Yra viršuje.

Į smuklę įējo Jonas Krauklis, kurį Petrauskas paliko už baro.

Marytē buvo ką tik atsikēlusi.

Pamatęs ją, Mikas atstatē jai tą patį šypsantį, tuščią savo veidą.

— Na, ką gersi? Gerkime, — Mikas prabilo į ją.

Marytē laukē Mike Skatēs, todēl nenusigando ir nenustebo. Ji tuojau priējo prie Miko ir pabraukē pirštus per jo veidą.

— Mykolai, tu dar nenusiprausęs šiandien, — pastebējo ji.

— Tai kad man nereikia praustis, — atsakē jis.

— Še muilą, rankšluostį, eik nusiprausti. Bus akims ir veidui smagiau, — sakē Marytē.

Ji uždējo vieną savo ranką ant Miko nugaros ir nuvedē jį nusiprausti.

— Praustis, Mykolai, reikia, — ji sakē.

— Kada atsimenu, nusiprausiu, — jis kalbējo.

— Išgerk kavos, Mykolai.

— Man geriau butelį alaus.

— Mykolai, tavo marškiniai išlindę iš kelnių.

Marytē sukišē marškinius į kelnes, patempē Miko kelnes augštyn. Sušukavo jo plaukus.

— Maryte, tamsta esi gera, — pasakē Mikas.

Čia ji apkabino Miko kaklą, prispaudē savo lūpas tiesiai prie jo lūpų.

— Brangus Mykolai, pabučiuok mane. Tu nedidelis, bet aš tave myliu, labai myliu.

— Maryte, aš nežinau, kaip reikia mylēti. Aš nemoku mylēti.

— Mykolai, tau reikia barzdą nusiskusti.

— Aš skutu barzdą kas trečią dieną.

— Dabar tau reikia nusiskusti.

Ji nuvedē Miką prie veidrodžio nusiskusti. Padavē jam dēdēs skustuvą. Pastatē Miką prieš veidrodį, išmuilino jo veidą.

A. KRIVICKAS — SĖDINTI MOTERIS

Mikas nusiskuto.

— Mykolai, tavo marškiniai kažin kada skalbti, reikia kelnes išvalyti ir suprosyti. Tavo marškiniai suplyšę. Kokio numerio marškinius nešioji?

— Keturiolikto, — pasakė Mikas.

— Nusimauk kelnes, Mykolai, — paprašė Marytė.

Mikas nusimovė kelnes.

Visą tą laiką Petrauskas sėdėjo už stalo, prie butelio alaus, ir tylėjo.

— Dėde, eik nupirk Mykolui naujus marškinius ir naujas kelnes. Jo kelnės trisdešimto numerio. Ilgumą aš pati pataisysiu.

Petrauskas išėjo.

Po valandos sugrįžęs, jis numetė ant kėdės Mikui naujus marškinius, naujas kelnes ir naujus batus.

— Maikiuk, tu myli Marytę, ar ne? — paklausė Petrauskas.

— Tai kad man moteries nereikia, — atsakė Mikas.

— Tu pasižiūrėk, kokia balta tavo oda, kaip popieris. Turėtum žmoną, atsirastų kraujo.

Marytė padavė Mikui išplautus ir prosu išdžiovintus apatinius. Pamatavus ilgį, atsisėdo nukirpti ir atsiūti naujų Miko kelnių apačios. Paskui ji aprengė Miką naujomis kelnėmis, naujais marškiniais. Parišo po kaklu blizgantį kaklaraištį.

— Skatuk, tu esi šio krašto pilietis, ar ne? — patikrino Petrauskas.

— Yes, sir, — atsakė Mikas. Taip pat, kaip ten smuklėje.

— Kaip tu pasidavęs ant popierių?

— Mike Skat.

— Kur yra tavo popieriai?

— Aš nežinau.

— Kur tu laikai savo brangius daiktus?

— Brangių daiktų neturiu.

— Ar savo čemodaną laikai užrakintą?

— Ne.

Kazys Petrauskas vėl išėjo. Bet tuojau sugrįžo.

— Važiuojame. Maryte, ar tu gatava? — pasakė dabar Petrauskas.

— Seniai gatava, — tarė mergina.

— Come on, Mike. Važiuojame. Aš jums išimsiu leidimą susivesti.

— Kad Marytė manęs nemyli, — pasiskundė Mikas.

— Mykolai, kam tu taip kalbi? Aš myliu tave, labai myliu.

Marytė tvirtai pabučiavo Miką. Tiesiai į lūpas.

Paskui, už trijų dienų, buvo Miko ir Marytės šliūbas. Iš bažnyčios jie grįžo tiesiai į Petrausko taverną. Marytė tuojau nubėgo į viršų, o Mikas pasiliko prie baro. Jis turėjo baltą gėlę prisisegęs, ant piršto auksinį žiedą.

— Žiedus sumainėm, — jis pasakė Toniui Mironui.

Paskui apsidairė.

— Na, ką gersite. Visi gerkite. Aš perku, — Mikas garsiau pasakė.

Vyrai gėrė. Mikas daugiau statė. Kai kas jau dainavo. Murkūnas paguldė Miką ant savo delno, iškėlė jį augštai ir nešiojo po smuklę, šaukdamas:

— Valio, Mike! Valio, Mike!

Mikui tai nepatiko. Jis šiaip taip išsirito iš tvirtų rankų ir nuslydo galva į sieną, o kūnu į grindis. Atsistojęs, jis žiūrėjo į naują savo eilutę, į sumintą ant grindų vestuvių gėlę. Paskui jis pradėjo rėkti.

— Gėriaut, gėriaut! — jis rėkė.

Mikui ši smuklė dabar atrodė, kaip būtų sava: juk tai jo žmonos dėdės smuklė. Čia jis staiga pajuto drąsą. Šį kartą ir jo veidas parodė išraišką. Šis, rodos, buvo pirmas drąsus Miko žygis ginti savo asmens teises. Bet ir šioj pastogėje ir dabar jam nepasisekė.

— Skatuk, you shut up! — reikšmingai pasakė Petrauskas.

Mikas nutilo ir atsisėdo prie baro ten kertėje. Bet neilgai sėdėjo.

— Aš einu pas savo žmoną, — jis pasakė.

— Pirma eik stiklus išplauk, aš pažiūrėsiu, ar ji tavęs jau laukia, — pasakė Petrauskas.

Petrauskas nuėjo į viršų, o Mikas prie stiklų už baro.

Marytė buvo jau pasidėjus šliūbinę suknelę ir apsivilkus kasdienine.

Ji verkė.

— Jis nori ateiti pas tave, — tarė dėdė.

— Varyk tu jį namo, arba kitur kur įkišk, bet pas mane jo neleisk! — suriko Marytė.

Petrauskas grįžo į taverną. Tuo pačiu sykiu iš gatvės į vidų įėjo du nematyti vyrai ir viena moteris. Jie buvo imigracijos biuro pareigūnai, atvykę išvežti Marytės — deportacijai į Lietuvą, kaip nelegaliai, per Kanadą Amerikon įšmugeliuoto asmens. Petrauskas nenustebo, nes jis jų laukė. Jis džiaugėsi, kad jie atėjo būtent šiandien, o ne vakar ir ne rytoj.

— Ji šiandien ištekėjo už šio krašto piliečio, — Petrauskas pranešė imigracijos pareigūnams.

Vyrai ir moteris pasitarė ir vienas iš jų pasakė:

— Tuomet mes ateisime jos paimti rytoj.

— Gerai, bet aš už ją neatsakau, jei rytoj ar vėliau čia jos nerasite, — pasakė Petrauskas.

— Tuo atveju mes ją išsivežame dabar, — pasakė jų vienas.

— Taip bus geriau, — sutiko Petrauskas.

Mikas žiūrėjo ir tylėjo. Jis nieko nesakė.

Petrauskas žinojo, kaip tas reikalas baigsis. Marytė parvažiuos į Lietuvą, ten pagyvens tris mėnesius ir paskui grįš legaliai, kaip šio krašto piliečio žmona. Paskui panaikins savo vedybas ir galės ieškotis kito vyro. Bet Mikas nesuprato, kas čia prasideda, nes jis nežinojo su tuo reikalu surištos praeities ir Petrausko numatomos ateities. Be to, jis buvo girtas, kad reikalą rimtai suprastų.

— Jie mane erzina. Aš einu pas savo žmoną ir užsirakinsiu duris, — pasakė Mikas.

— Tu sėdėk, kur sėdi, — pasakė jam dėdė.

Kai Marytė tarp vyro ir moteries ėjo per smuklę, Mikas atsistojo ir pagriebė vyrui už rankovės.

— Say! — Mikas suriko.

Agentai, sužinoję, kas Mikas yra, pasakė jam, kad jis gali pasakyti savo žmonai sudiev, ją pabučiuoti. Bet Marytė iškėlė rankas prieš savo veidą.

— Kai sugrįšiu, Mykoliuk. Kai sugrįšiu! — ji šaukė.

Ji mosavo rankas prieš savo veidą, tarytum baidydama nuo jo muses.

Taip Mikas paliko vėl vienas. Taip Marytė iškeliavo į tolimą kelionę.

Smuklėj tuojau nustatyta, kad Marytė nieko nebučiuoja prie svetimų akių. Prie svetimų akių ir savo vyro ji nebučiuoja. Nebučiuoja ir tuomet, kai jai reikia labai toli iškeliauti.

Kai smuklėj atvėso ūžimas, vyrai sugrįžo

prie savo stiklų, Petrauskas dar kartą uždėjo savo ranką ant Miko peties.

— Skatuk, dabar tu esi mano giminė, mano brolio dukterį paėmei, tu esi dabar mano žentas. Galėsi su manim gyventi, parsinešk savo daiktus pas mane. Aš žiūrėsiu, kad tu būtum vyras, — pasakė Petrauskas.

Kitą rytą Mikas įėjo į taverną, vidutine, truputį aptrinta valiza nešinas. Į ją buvo sukimštas visas jo turtas. Petrauskas nusivedė jį į viršų, į Mikui skirtą kambarį. Kambarys buvo nedidelis, bet šimtą kartų geresnis už tą, kur jis ligšiol gyveno. Čia buvo gera lova, vienas langas, žiūrintis į kaimyno sieną, viena kėdė, komoda ir kilimėlis ant grindų. Lova atrodė labai balta.

— Sėsk prie stalo. Gal salamio nori? Šilto valgio čia nebus, arba retai kada, bet mes gerai valgysime, — kalbėjo Petrauskas.

Jis pastatė ant stalo kelis butelius alaus.

— Aš tau pasakysiu dabar, Skatuk. Tu turi žmoną. Pinigų tu daugiau taip nemėtyk. Tau reikės jai nusiųsti, — Petrauskas mokė Miką.

— Savo žmonos tai aš neužmiršiu. Niekada, — pasakė Mikas.

Šį rytą Mikas buvo dar blaivus.

— Tu esi mano brolio žentas, mano giminė. Kaip giminės mes ir gyvensime. Dabar aš esu tavo dėdė. Čia tu sau vienas turėsi savo kambarį, iš čia tavęs niekas neišvarys. Tu čia gyvensi, kaip pats savo mamą.

Kitą rytą, vos švintant, sunkus kumštis trenkė Mikui į galvą. Tvirtas balsas spiegė į jo ausis.

— Skatuk! Skatuk! Po velniais, kad tu kietai miegi. Kelkis. Laikas smuklę išvalyti, — Petrauskas žadino Miką.

Mikas pravėrė akis. Jo galvą daužė Petrauskas.

— Tai, kad sunkiai tu miegi, — jau švelnesniu balsu nusistebėjo smuklininkas.

— Aš neseniai atsiguliau, — atsiliepė Mikas.

— Žinau. Bet kelkis, Maikiuk, reikia smuklę išvalyti. Eikš, aš tau parodysiu kaip.

Savo darbe Mikui reikėjo išbūti ligi dviejų ryto. Paskui kelionėje vieną valandą. O dabar prieš šeštą jo dėdė jau kėlė jį.

Petrauskas nusivedė Miką į apačią išmokyti naujo darbo. Parodė nuo kur darbą pradėti ir kur pabaigti.

— Tu žiūrėk, Maikiuk, kad atsimintum, tai bus tavo darbas. Apsidirbęs, galėsi vėl atsigulti, jei norėsi, — kalbėjo Petrauskas.

— Aš atsiminsiu, — atsakė Mikas.

Mikas nė nepagalvojo, dėl ko nuo šiandien reikės jam kas rytą anksti keltis, smuklės grindis plauti ir dar už baro iš ryto pastovėti, kai jam reikėtų miegoti. Vakare jis turi eiti į darbą. Į savo darbą, už kurį jis gauna algą.

Vieną rytą Mikas surinko visas spjaudykles į krūvą išplauti. Buvo dar tamsu. Kažin kas pasibeldė į užrakintas smuklės duris. Mikas priėjo prie durų. Ten stovėjo Tony Mironas. Jisai visą naktį netoli lošė pokerį. Eidamas namo, sustojo išgerti. Mikas įsileido Mironą į vidų. Tas, pamatęs, ką Mikas dirba, nusispjovė tiesiai į vidurį grindų. Tuojau dar kartą nusispjovė į tą pačią vietą.

— Tai inžinierius! Ir gatvės šlavikas dabar iš augšto į tave pažiūrėtų. Tai paskutinis darbas, paskutinė nelaimė, kokia gali žmogų užpulti. Ir ką tu už tai gauni? Aš Petrauskui į galvą šersiu, — karščiavosi Mironas.

— Kai sugrįš Marytė, tada bus kitaip, — pasakė Mikas.

— Tavo Marytei taip pat reikia skelti į galvą, — pasakė Mironas.

Mikas laukė sugrįžtančios Marytės. Bet — pirma buvo mėnesiai, paskui metai, o Marytė vis dar negalėjo grįžti.

Mikas Bell kompanijoje buvo ženitorius, arba inžinierius, kaip jis sakėsi, Petrausko smuklėje jis buvo spjaudyklių valytojas. Iš ryto dar pastovėdavo už baro. Paskui dažnai važiuodavo į Imigracijos biurą arba pas advokatą. Mikas sekiodavo Petrauską siaurais koridoriais, kur buvo daug nepermatomo stiklo durų ir ant jų daug auksinių raidžių. Mikas bijojo liftais keltis, bet jam reikėjo sekti dėdę į liftą. Ir vis tai — kad Marytė galėtų sugrįžti. Dėdė kalbėjo su vyru, atsisėdusiu ant labai augšto krėslo, o Mikas stovėjo savo dėdės Petrausko užpakalyje ir klausė. Visur visi jiems žadėjo, bet Marytė vistiek negalėjo sugrįžti.

Kartą jiedu, išėję iš Imigracijos biuro, sustojo plačioj gatvėje ir dairėsi. Petrauskas buvo be skrybėlės. Čia jis griebė sau už plaukų, išsišiepė ir pradėjo keiktis.

— Rupūžė, gyvatė, žaltys! — jis kažin ką keikė.

Paskui jis atsisuko į Miką, pastūmė jį.

— Inspektorius, į tave pažiūrėjęs, pamano, kad ir tavo žmona yra tokia, kaip tu, todėl ir neįleidžia Marytės, — Mikui pasakė Petrauskas. — Jie tokių žmonių čia nenori, bijo, kad jūs vaikų nesusilauktumėte.

— O kuo tu už mane geresnis? Aš turiu dvi kojas, dvi rankas, dvi ausis ir vieną nosį. Ką tu daugiau už mane turi? Pasakyk? — Mikas kalbėjo Petrauskui.

Lygiai tą patį buvo pasakęs Mikui vienas jo bendradarbis, mokydamas Miką kitų nebijoti, svetimo darbo nedirbti. Mikas tai gražiai atsiminė ir gražiai pakartojo. Paskui Mikas žiūrėjo į Petrauską. Jis stovėjo galvą iškėlęs ir išsižiojęs. Prie apatinės jo lūpos buvo prilipus cigaretės nuorūka. Petrauskas dar labiau supyko.

— Tu varna ant garado! Tu Dievo avinėli. Ftiū! — Petrauskas pažengė žingsnį į priešakį ir spjovė į gatvę. Jis pataikė į pravažiuojantį automobilį. — Tu varna ant garado! Tu Dievo avinėli! — jis kartojo. — Ką tu dabar pasakei? Ar

VENANCIJUS ALIŠAS

TARANTELĖ

Aušrų pakojy žėri debesėliai —
Eiklieji saulės marių pranašai.
Tai tu auksinę vilną jų pašai,
O liūdnos tavo akys, Tarantele!

Su jaunu rytu širdyje tu kėlei —
Nelaimingiausioj iš visų širdžių.
Tave šaltinio šlamesy girdžiu:
Ten tavo juoko skamba trupinėliai.

Žiedų laukinių iš javų ir šieno
Atsiminimų rankose neši.
Esi išblyškus, o esi graži —
Maža mergytė Komunijos dieną!

Viršum tų metų ir viršum peizažo
Tave vis tokią jau kadais matau.
O troškau tąsyk pasakyti tau
Tą vieną žodį, tą žodelį gražų.

Su ryto saule tu išnyksi vėliai.
To vieno žodžio būtų gal gana,
Kad prasidėtų mums sapnų diena...
Bet neištarsiu jo aš, Tarantele.

tu supranti, ką tu kalbi? Gal tu manai, kad tu esi toks geras, kaip aš? Man nusibodo landžioti po visas skyles. Jei tu būtum vyras, pats žinotum, kur nuvažiuoti, ką pamatyti ir ką padaryti. Bet dabar tu esi durnas, kaip Dzindzilieto pavalkai. O atrodai, kaip nuskuręs ežiukas. Man nereikėjo su tavim prasidėti. Kur dabar eisime? Ar tu žinai?

— Ne, — atsakė Mikas.

— Važiuosime namo. Ar tu žinai, kaip parvažiuoti namo?

— Žinau, — greitai atsakė Mikas.

Kitą rytą Mikas stovėjo už dėdės baro. Jo marškiniai buvo suodini, apikaklė atlapa, plaukai susivėlę. Mikui nebuvo laiko gerai išsimiegoti. Jis pradėjo pavargti, tokį gyvenimą gyvendamas. Jo kojos sunkiau jį nešė, šaukiamas jis nebe taip greitai išgirdo. Retai kada beįlįsdavo į vonią, retai rūbus mainė. Parėjęs iš darbo, nenusirengęs, jis krisdavo į lovą, o šeštą valandą Petrauskas vėl tampė jį už peties, arba kumščiu trankė jo galvą. Verčiamas iš lovos, Mikas kažką murmėjo, lyg protestavo smuklininkui, bet kėlėsi ir ėjo smuklės valyti. Tą darbą atlikęs, jis atsistodavo už baro — Petrausko vietoje. Anksti rytą retai kas užsukdavo. O dienos metu reikėjo išgerti su pažįstamais. Ir šį rytą Mikas, toks susivėlęs, stovėjo už baro.

Smuklėje, kaip visad, buvo tamsoka. Keturi vyrai sėdėjo prie baro prieš ilgą veidrodį, apačioje visokiais buteliais apstatytą. Vienas jų miegojo, padėjęs galvą ant baro. Kažin kas buvo įmetęs nikelį į džiūtboksą. Smarki muzika trenkė smuklėje. Laiškanešys, pravėręs duris, numetė ant baro kelis laiškus ir dienraštį. Mikas paėmė paštą ir padavė Jonui Kraukliui, kuris mokėjo skaityti.

— Pažiūrėk, Žan, gal man laiškas yra nuo Marytės, — Mikas paprašė.

— Tau laiškas iš Kauno yra, — pasakė tas ir padavė laišką Mikui.

Mikas paėmė laišką, pažvelgė į jį ir tuojau grąžino Kraukliui.

— Prašau man paskaityti. Aš nemoku.

Krauklis perskaitė. Laiškas buvo trumpas, nuo Miko sesers sūnaus, kuris lankė Vytauto Didžiojo universitetą. Laiške buvo parašyta: "Jos mažytės, bet auksinės žuvytės. Jos paštu, kaip laikrodis — klakt, klakt, eina ir eina kas savaitę dvidešimt penki amerikoniški doleriai. O aš jam — laiškelį, dėkui pasakau ir dar vieną bėdą sugalvoju — stogas prakiuro, reikia tvoras tverti, bekonų nepriėmė, arba ką kitą sugalvoju. Chi, chi, chi!' — Tai taip Tamstos 'žmona' Lietuvoje iš Tamstos juokiasi. Ji su kitu vyru gyvena ir juokiasi, kad amerikoniški doleriai, kaip laikrodis, punktualiai jai plaukia, kaip Nemunas".

— Tai ką jis rašo? Aš nesuprantu. Tu, Jonai, man savo žodžiais pasakyk, ką man mano sesers sūnus rašo, — paprašė Mikas.

— Naują rūpestį tau atsiuntė tavo sesutės sūnus, Mikai.

Mikas pastūmė prie Krauklio butelį degtinės.

— Še, gerk. Prašau. Gerk, Jonai. Gerkime abudu. Bet pasakyk man, ką rašo mano seselės sūnus.

— Tavo seselės sūnus rašo, kad tavo žmona su kitu vyru gyvena, o tu, kaip asilas, siunti jai pinigus. Daugiau jis nieko nerašo. Ar tau aišku?

— Dabar suprantu.

Mikas įkišo laišką į vieną kelnių kišenę, o iš kitos kišenės ištraukė krūvą mėlynų papierėlių. Juos pažėrė ant baro prieš Krauklį.

— Pažiūrėk, — pasakė Mikas.

Tai buvo pašto kvitos nuo Marytei išsiųstų pinigų.

— Dabar ir aš matau, kad tu asilas, — pasakė Krauklis.

— Jonai, nesakyk taip. Tu matai mane — aš noriu būti geras.

Mikas pagriebė du butelius degtinės ir pastatė prieš Krauklį. Apsisukęs, dar du pastatė. Paskui padėjo ant baro penkis tuščius alinius

stiklus, pripylē pilnus degtinēs. Pabudino miegantį vyrą.

— Gerkime, visi gerkime! Ir aš geriu! — rēkē Mikas.

Prie nusekusių degtinēs butelių jis dar keturis padējo ant baro.

— Gerkite, vyrai, aš statau! — jis ragino.

Dabar jis vikriau judējo ir aiškiau šnekējo. Jis padavē Kraukliui vieną neatkimštą butelį.

— Še tau, Žan, tą įsikišk į kišenę. Aš tave myliu. Čia jo, bet čia ir mano smuklē. Gerkime, va, pripilsiu daugiau, — Mikas ragino gerti, kilnojo butelius.

Kaip tik dabar nulipo iš viršaus Petrauskas.

— Kas čia? — paklausē jis.

Mikas greitai atsisuko į smuklininką. Ir išsižiojo. Cigaretēs nuorūka buvo prilipus prie apatinēs jo lūpos.

— Petrauskai, žiūrēk, ką tavo kalē daro, — pasakē Mikas, paduodamas laišką Petrauskui.

Tas perskaitē laišką ir tuojau sudraskē.

— Kas tau tą laišką paskaitē? — paklausē jis.

— Jonas, — atsakē Mikas.

— Nebūk tu durnas, tu jo neklausyk. Tas melagis meluoja tau.

Petrauskas pažiūrējo į Krauklį, paskui greitai atsisuko į Miką.

— Skatuk! Aš pastebējau, kad tenai už durų labai nešvaru. Tuojau eik ir išvalyk, — piktai pasakē Petrauskas.

Atsistojo Tony Mironas. Jis buvo mažiukas, ne ką diktesnis už Miką. Bet jis buvo smarkus vyras. Petrauskas jo ir savo smuklēje bijojo.

— Mes geriame. Tu prie jo nelįsk, — pasakē Petrauskui Mironas.

— Pinigų Marytei aš daugiau nesiųsiu, — tarē Mikas.

— Siųsi, siųsi. Tu tik tylēk, — įkalbinējo Petrauskas.

— Marytēs man nebereikia.

— Tu varna! Tai ką čia man dabar plepi? Dabar tu tylēk, mes pasikalbēsime rytoj. Tai varna! Varna ant garado, Dievo avinēlis! Ftiū! O tu, Mironai, tu eik namo, — Petrauskas rinko nuo baro butelius.

Po šio nesusipratimēlio greitai prasidējo antras pasaulinis karas. Miko susirašinējimas su Maryte nutrūko. Jo veide maža ką tematei. Retai iš jo išgirdai nusiskundimo žodelį, bet iš tikrųjų Mikas labai kentējo, kad jis nebegali padiktuoti laiško savo Marytei; nebegali jai pinigų nusiųsti. Mikas labai kentējo. Liūdna ir ilgu jam buvo, nusibodo gyventi. Ir vieną dieną ten baro kertēje Mikas užmigo, padējęs rankas ant baro, o ant rankų savo galvą. Į vakarą Petrauskas pradējo jį judinti.

— Skatuk! Skatuk!, laikas į darbą, — jis sakē.

Bet šį kartą Mikas nebeatsiliepē. Jis buvo miręs.

Dvidešimt automobilių nulydējo Mykolo Skatkausko kūną į Tautines kapines. Atskiras limuzinas turējo nuvežti į kapus Mikui suneštas gēles. Prie karsto, pastatyto prie duobēs, Mironas pasakē gražią kalbelę — paskutinio atsisveikinimo žodį. Mykolas Statkauskas palaidotas gražioj vietoj, ant kalnelio, iš kur matyti Dēdēs Šerno paminklas. Už kelių savaičių iš Mike Skatēs apdraudos pinigų pastatytas didelis, impozantiškas akmuo ant Mykolo kapo. Pilkam akmenyje iškalta didelēs raidēs MYKOLAS SKATKAUSKAS. Paminklas gražiu stiliumi padirbtas, turtingas. Bet koks praeivis, pažvelgęs į jį, tuojau supras, kad čia palaidotas kažkas buvęs svarbus, ne koks eilinis žmogus.

Kai Mikas gyveno, Petrausko smuklēs lankytojai iš jo dažnai pasijuokdavo. Kai Mikas numirē, tie patys žmonēs gailisi jo ir pasigenda. Mike Skatē tebegyvena Petrausko smuklēj ir, atrodo, dar ilgai gyvens, nors jau beveik metai suējo, kai jo nebēra.

Grįždami iš kapų, Mykolo Skatkausko kūną palydēję žmonēs visi užsuko į Petrausko smuklę, kur jie valgē ir ilgai gērē — Mykolo atminimui. Tony Mironas šį kartą sēdējo Mike Skatēs vietoje, ten kertēje prie baro, pats paskutinis. Ten staiga prieš jį pasirodē Mike Skat — Mykolas Skatkauskas. Jis stovējo prieš Mironą, lyg būtų gyvas: vienmarškinis, išsižiojęs, prie apatinēs jo lūpos kabojo cigaretēs nuorūka. "Na, ką gersi, Toni? Gerk, aš perku", — pasakē Mironui Mikas.

Mironas pabraukē pirštus per savo akis ir greitai atsistojo.

— Čali, pripilk, — jis smarkiai pasakē Petrauskui.

Petrauskas pripylē stiklą degtinēs.

— Pripilk kitą šalia šito, — paprašē Mironas.

Petrauskas tai padarē, bet paklausē:

— O kam tas?

— O tau nuo Miko, — pasakē Mironas ir išliejo degtinę į smuklininko Kazio Petrausko veidą.

Tiesiai į veidą.

Taip. Jau beveik metai, kai Miko Skatēs nebēra, bet Petrausko smuklēj Mikas dar ne vienam pasivaidena. Pasirodo, kaip gyvas. Su cigaretēs nuorūka prie apatinēs lūpos. Mikas kalba, o nuorūka greitai kilnojasi augštyn ir žemyn, augštyn ir žemyn. "Na, ką gersi? Aš perku",— jam sako Mikas.

Ir tai, ką pradējo Mironas, šioj smuklēje įējo madon. Girtas vyras, pamatęs Miko šešēlį savo akyse, tuojau prašo Petrausko pripilti du stiklus, kurių vieną jis išpila į smuklininko veidą.

— Še tau nuo Miko, — jis pasako.

Petrauskas nebepažįsta savo lankytojų, nebežino, kuriam jų pasivaidens Mike Skatukas.

ŽEMĖS REFORMA
IŠLAISVINTOJE LIETUVOJE

L. DAMBRA

Naują gyvenimą išlaisvintoj Lietuvoj kuriant, didžiausia bei opiausia problema be abejo bus žemės valdymo klausimas. Todėl gera, kad šis klausimas mūsų specialistų jau dabar svarstomas. Turiu galvoj agronomo dr. V. Manelio studijas tuo klausimu (žiūr. jo "Žemės reformos gairės" — Lietuvos ūkio atstatymo studijų komisijos darbų 2-as sąs., 1951 m., ir "Žemės valdymas išlaisvintoje Lietuvoje" — "Lietuva", 1952 m. Nr. 1). Tačiau demokratinėje santvarkoje tik projektus sudaro specialistai, o vieno ar kito projekto pasirinkimą nulemia plačioji visuomenė. Kad tas pasirinkimas būtų tikslingesnis ir lietuvių tautai naudingesnis, reikia, kad ta plačioji visuomenė būtų su tuo klausimu geriau susipažinus. Juo ji geriau tuose klausimuose orientuosis, juo didesnis bus laidas, kad klausimo sprendimas eis tikslesne kryptimi. Dėl to manau, kad šio svarbaus klausimo svarstymas ne tik specialiuose, bet ir bendro pobūdžio žurnaluose bei laikraščiuose yra visai vietoj. Ta mintimi vadovaujantis atsirado ir šios pastabos.

1. *Busimos žemės reformos motyvai*

Prileidžiant, kad kolektyvinė ūkininkavimo sistema — sovietiniai kolchozai būsimoje Lietuvoje pasilikti negalės, žemės valdymas turės pereiti į privačias rankas. Ryšium su tuo iškyla žemės ūkio vieneto dydžio klausimas, kuris bus pirmaeilės svarbos. Dr. Manelis iškelia du pagrindinius motyvus, kurie turėtų lemti būsimųjų ūkių dydį, būtent ūkinį ir socialinį motyvą.

Ūkiniu atžvilgiu geriausias ūkis yra tas, kuris yra našiausias, pelningiausias. Šiuo atžvilgiu būtų pateisinami ir stambūs ar net labai stambūs ūkiai, jeigu pasirodytų, kad jie yra pelningiausi.

Tačiau kartu čia iškyla ir socialinis momentas. Šalia turtingųjų ūkininkų neišvengiamai egzistuotų ir neturtingų, minimalių ūkių ūkininkų daugybė, ir pagaliau trečia žemės ūkio žmonių katagorija — didelių ūkių samdomieji darbininkai, be kurių šie ūkiai neišsiverstų. Tokiu atveju susidaro dideli socialiniai skirtumai, kurie aplamai viso krašto gerovės atžvilgiu nėra teigiamas dalykas. Dėl to dr. Manelis prieina išvadą, kad privatūs žemės ūkiai turėtų būti riboti, nustatant tiek minimalines, tiek maksimalines privataus ūkio dydžio ribas. Minimalinėms riboms motyvai yra ūkiniai — ūkis turi būti bent tokio dydžio, kad viena šeima iš jo galėtų pragyventi. Maksimalinių ūkio ribų reikalauja socialiniai motyvai.

Aplamai su tokia pažiūra galima sutikti. Reikia betgi pažymėti, kad ūkiniai bei socialiniai motyvai nėra vieninteliai, kurie turėtų lemti vienokį ar kitokį žemės ūkio santvarkos klausimo sprendimą. Nemažiau svarbūs yra tautiniai bei politiniai motyvai, kurie to klausimo nagrinėtojų dažniausiai neliečiami arba tiesiog nevertinami.

Reikia ypatingai pabrėžti, kad iš visų privatinės nuosavybės rūšių žemė tautinės egzistencijos atžvilgiu yra svarbiausia ir reikšmingiausia žmogui ir kad ūkininkų luomas, bent iki šiol, sudaręs kiekvienos tautos pagrindą, geriausiai reiškė tautos individualybę. Miestų gyventojų tautiniai skirtumai mažiau ryškūs negu kaimo, ir miestas greičiau nutausta negu kaimas. Prisiminkime, kad priešnepriklausomybiniais laikais didesni Lietuvos miestai, net lietuviškų kaimų aplinkumoje, jau buvo dažnai nebelietuviški.

Todėl reikia sutikti ir su pažiūra tų, kurie sako, kad kiekviena šeima turėtų bent kokį žemės sklypą, nors ir tik daržą ar sodelį. Kad ir nedidelis nuosavos žemės gabalas stipriau suriša žmogų su ta žeme, o tuo pačiu ir su tuo kraštu, kuriame jis gyvena. Žemė duoda šeimai tėviškę, kuri yra pagrindas kurtis tautiniams papročiams bei tautinei kultūrai. Tėviškė reiškia tą konkretų ryšį su tėvyne, dėl to ji yra savo krašto meilės ugdytoja bei stiprintoja. Kas yra užaugęs be tėviškės, pavyzdžiui keliaujantis iš vietos į vietą dvaro kumetis ar miesto darbininkas, tas neturi nė tokio stipraus prie savo krašto prisirišimo. Dėl to žemės ūkis yra ne tik ekonominis, bet kartu ir reikšmingas tautinis bei moralinis veiksnys, nes kaimo aplinkoje susiformavę papročiai bei tradicijos yra reikšmingi visos tautos moralei.

Todėl sprendžiant išlaisvintos Lietuvos žemės ūkio problemą, negalima užmiršti nė šio trečiojo — tautinio motyvo. Jis gali būti nereikšmingas ar mažai reikšmingas dideliems kraštams, kaip pvz. Jungtinėms Amerikos Valstybėms, bet jis visada bus reikšmingas mažoms tautoms, kurios nemaža pastangų turi dėti savo egzistencijai išlaikyti. Jeigu tad ekonominis atžvilgis reikalauja, kad žemės ūkis būtų kiek galint pelningesnis, o socialinis atžvilgis — kad nebūtų per didelės žmonių nelygybės turto atžvilgiu, tai tautinis atžvilgis reikalauja, kad kuo didesnis krašto gyventojų skaičius turėtų žemės nuosavybės. Užtat jei grynai ekonominiu atžvilgiu žemės ūkio

dydžio ribojimas galėtų būti ir nereikalingas, tai socialiniu ir tautiniu atžvilgiu maksimalinė riba yra būtina, turint, žinoma, galvoj faktą, kad norinčių turėti žemės bus daugiau, negu bus galimybių juos patenkinti.

2. Privataus žemės ūkio dydžio klausimas.

Žemės valdymo klausimas šiandien sprendžiamas tarptautiniu mastu tarptautinėse konferencijose. Juo yra susidomėjusi ir Jungtinių Tautų Organizacija. Amerika, Siamas, Brazilija ir Pakistanas bendra rezoliucija pasisakė už pasaulinio masto žemės reformos programą, kurią parėmė ir Jungtinių Tautų Ekonominė ir Socialinė Taryba. Rezoliucija siūloma kiekvienam imtis priemonių žemės ūkio našumui kelti. Kaip viena iš tokių priemonių nurodoma ir didelių žemės nuosavybių padalinimas. Rezoliucijos siūlymus stipriai remia Amerika, kuri energingai gina šeimos ūkio sistemą. Šeimos ūkiu vadinamas tokio dydžio ūkis, kurį pajėgia apdirbti viena šeima. Dr. Manelis tuo klausimu rašo: "Ekonomistai, sociologai ir politikai, kurie tiesiogiai nėra interesuoti kurios nors grupės interesų gynimu, bet pirmon eilėn stato bendrąjį reikalą, pasisako už ūkininkų šeimos ūkius, kaip dabartiniame istorijos tarpsnyje vieną iš labiausiai tinkamų žemės valdymo formų. Šitoks pasisakymas anaiptol nereiškia, kad ūkininkų šeimos ūkiai būtų idealus visais atžvilgiais problemos sprendimas. Ir jis turi silpnų vietų. Bet tokioje politinėje ir socialinėje santvarkoje, kuri respektuoja atskiro asmens laisvę, jo individualų pasireiškimą, kuri rūpinasi bendrąja visų gyventojų gerove ir socialiniu teisingumu, šiuo metu žemės valdymo srityje ko geresnio kaip ūkininko šeimos ūkiai nesurandama". ("Lietuva", 1952 m., Nr. 1, 13-14 psl.).

Ir iš tikrųjų, šeimos ūkis, atrodo, yra tas aukso vidurio kelias kitų žemės valdymo formų atžvilgiu. Šiandien yra žinomi du kraštutiniai žemės valdymo būdai. Iš vienos pusės, yra kraštų, turinčių žemės savininkų, kurie valdo milžiniškus žemės plotus, pvz. Pietų Amerikoj, kai kuriuose Azijos kraštuose ir kitur. Iš kitos pusės, yra kraštų, kur nėra leidžiama jokia žemės nuosavybė, pvz. Sovietų Sąjungoj. Abiem atvejais žemę dirba žmonės, kurie yra arba skurdžiai, arba baudžiauninkai.

Didesnių negu šeimos ūkių problemą sudaro tai, kad tokie ūkiai turi naudotis samdomais darbininkais. Neriboto ūkio dydžio šalininkai pasakytų, kad sprendžiant žemės ūkio darbininkų klausimą, reikia ne ūkius mažinti, bet pasirūpinti tinkamu darbininkų atlyginimu bei socialiniu draudimu. Deja, ligšiolinė gyvenimo praktika rodo, kad žemės ūkis nepajėgia savo darbininkų aprūpinti taip, kaip aprūpinami pramonės darbininkai. Žemės ūkio samdiniai — bernai, mergos, kumečiai buvo blogiausiai atlyginami darbininkai ir neturtingiausia visuomenės dalis. Net Sovietų Sąjungoj, kur pramonę ir žemės ūkį tvarko valstybė, pramonės darbininkai jaučiasi geriau, negu kolchozininkai, kurie, jei tik gali, sprunka į miestą. Kai lietuvių ekskursija prieš karą lankėsi Sovietijoj, tai vienam jų teko pasikalbėti su fabriko darbininku Leningrade. Tas darbininkas anksčiau buvo kolchozninkas. Dabar jis mieste uždirba tiek, kad gali kitos šeimos kambary išsinuomoti lovą su teise pernakvoti (kojka s pravom perenočevat), bet vistiek jam čia esą geriau negu kolchoze.

Kai atlyginimai žemės ūkio darbininkams yra maži, tai kas gali vilioti darbininką pasilikti kaime? Niekas. Mieste yra nepalyginti daugiau galimybių tapti daugiau ar mažiau savarankiškam, nepriklausomam, įsigyti nejudamo turto. Galima atidaryti krautuvę, dirbtuvę arba bent įsigyti nuosavą butą ar namą. Mieste ir fabriko darbininkas nėra surištas su vienu fabriku. Visų tų galimybių beveik nėra kaime.

Vienintelis beveik objektas, kurį darbininkas galėtų kaimo aplinkumoje įsigyti kaip nejudamą turtą, yra ta pati žemė, kurią jis dirba. Bet jos įsigyti apsimoka tik tada, kai pajėgiama įsigyti tiek, kad ji sudarytų pragyvenimo pagrindą. Žodžiu, kaimo aplinkumoje darbininkui prasimušti, tapti daugiau nepriklausomu, įsigyti turto tėra vienas beveik kelias — įsigyti pačiam ūkį. Dėl to atrodo, kad žemės ūkio darbininko ekonominis stiprėjimas natūraliai veda prie žemės nuosavybės įsigijimo. Įsigijęs nuosavos žemės, darbininkas jau nesutiks būti žemės ūkio samdiniu.

Bent ligšiolinė praktika rodė, kad žemės ūkio samdiniai savo padėtimi buvo labiausiai nepatenkinti ir iš tos padėties veržėsi arba į miestus, arba stengėsi tapti savarankiškais ūkininkais. Kiekvienas kumetis svajojo tapti bent žemės nuomininku ar pusininku. Teoriškai, žinoma, galima prileisti, kad žemės ūkio darbininkas galėtų būti atlyginamas neblogiau, negu pramonės darbininkas, ir kad ateityje, kai kaime kultūrinės sąlygos bus neblogesnės negu mieste, žemės ūkio darbininkas nesiverš iš kaimo kitur. Tačiau šis idealas yra tiek tolimas, kad apie tokias galimybes tuo tarpu nedaug ką konkretaus galima pasakyti. Praktiškai, kaip augščiau jau matėme, ir ši žemės ūkio samdinių problema šiuo metu sprendžiama tuo būdu, kad einama prie šeimos ūkio sistemos realizavimo, kur samdiniai nereikalingi. Atrodo, kad juo plačiau šeimos ūkio sistema bus realizuota, juo radikaliau bus išspręsta ir žemės ūkio samdinių problema.

Suprantama, kad šeimos ūkiai dydžio atžvilgiu gali būti labai nevienodi. Tai priklauso nuo ūkio pobūdžio, mechanizacijos galimybių ir kitų veiksnių, kurie įvairiuose kraštuose gali būti labai nevienodi. Dr. Manelis prileidžia, kad išlaisvintoje Lietuvoje minimalinė ūkio dydžio riba galėtų būti 10-15 ha, maksimalinė tarp 50-80 ha ir optimalinė — 20-30 ha, "esant vidutinės kokybės žemei ir neblogai ūkio padėčiai".

Tokiam projektui sunku kas beprikišti. Norėčiau tik pirmiausia pastebėti, kad jis aplamai atitinka šeimos ūkio principą. Ir tai yra svarbiausia. Formuluojant šeimos ūkio principą plačiau, galima būtų sakyti, kad mažiausias šeimos ūkis galėtų būti toks, kuris vienai šeimai leidžia išsiversti, o didžiausias toks, kurį viena šeima pajėgia apdirbti. Turint tai galvoje, specialūs ūkiai galėtų būti ir mažesni, negu 10 ha. Nemanyčiau betgi, kad Lietuvos sąlygomis viena šeima pajėgtų išdirbti daugiau, negu 50-80 ha.

3. Priekaištai žemės ūkio dydžio ribojimui

Pasisakymas už šeimos ūkį reiškia kartu pasisakymą ir už žemės ūkio dydžio normavimą. Yra betgi žmonių, nors gal ir nedaug, kurie abejoja, ar reikia nustatinėti maksimalinę žemės ūkio normą. Tarp tokių yra ir Vladas Juodeika, kuris savo pažiūras yra išdėstęs "Lietuvos" žurnale (1953 m. Nr. 3, 47-54 p.). Čia jis rašo:

"Antra vertus, tenka pasvarstyti, ar iš viso tikslinga nustatyti visiems atvejams ir visiems laikams maksimalią ūkio normą. Nei prekyboje, nei pramonėje, nei finansuose, nei transporte nebuvo ir nebus nustatoma privačios nuosavybės maksimali norma. Kodėl žemės ūkis turėtų sudaryti išimtį? Formuluojant žemės reformos gaires, teks remtis ūkio sumetimais, t. y. priimti dėmesin ūkio našumą bei produktingumą, paliekant nuošalyje visuomeninius socialinius požiūrius. Jei pramonė, prekyba ir bankai tvarkomi grynai ūkiniais principais ir nesaistomi vadinamų visuomeninių socialinių motyvų, kodėl žemės ūkiui turi būti išimtis? Jei dr. agr. V. Manelis sutinka, kad ir 100 ha, ir 150 ha, ir 200 ha ūkiai pateisinami, tai kodėl juos drausti? Kodėl varžyti savininką, kuris savo darbštumu, sugebėjimu ryžtasi įsigyti žemės daugiau, kaip maksimali norma leidžia, kad galėtų dar vaisingiau gaminti?"

Iš to atrodo, kad V. Juodeika yra liberalinio ūkio šalininkas, to ūkio, kuris vadovavosi šūkiu laissez faire. Jis norėtų, kad ūkiniai santykiai būtų paremti konkurencija bei "natūralia žemės valdymo raida". Tai matyti iš jo žodžių: "Neturėtų būti bloga, jei stambesnio ūkio savininkas, mokėdamas progresyvius mokesčius ir vykdydamas socialinių įstatymų reikalavimus, sugebės konkuruoti vidutinius ir smulkiuosius ūkininkus. Kodėl neleisti laisvos, natūralios žemės valdymo raidos, jei tokia pripažįstama kitoms ūkio šakoms?" (ibid. 53).

Atrodo, kad tokios pažiūros yra gerokai senstelėjusios. Jos buvo gyvos kapitalistinės gadynės žydėjimo laikotarpyje. Šiandien ir tokioje kapitalizmo šalyje kaip Amerika padėtis yra visai kitokia, negu buvo anksčiau. Amerika nebėra gryna kapitalizmo šalis, nes šiandien čia daug kas varžoma ir normuojama, ir varžoma kaip tik visuomeniniais socialiniais sumetimais, kuriuos V. Juodeika norėtų "palikti nuošalyje". Amerikoje veikia prieštrestiniai įstatymai, kurie saugo vidutinių ar smulkių verslininkų interesus. Dabartinis teisingumo ministeris Brownell tokių įstatymų reikalingumą ypač pabrėžė sakydamas, kad antitrestiniai įstatymai turi apsaugoti "politinės filosofijos vidurio kelią, kurio tikslas pašalinti grobikiškas praktikas".

Jeigu nebūtų normuojamųjų įstatymų, tai be abejo masė smulkių prekybininkų, verslininkų bei ūkininkų būtų seniai nukonkuruota stambiųjų kapitalistų. Kapitalistų skelbiama laisva konkurencija ūkyje yra ne kas kita, kaip darvinistinė stipresniojo teisė, kuri veda prie silpnesniojo žlugimo ar pavergimo stipresniajam. Todėl klasiškas kapitalizmas nėra suderinamas su demokratija, nes jis įveda ekonominę diktatūrą. Tuo tarpu šiandien siekiama ne tik politinės, bet ir socialinės bei ekonominės demokratijos, kuri reiškiasi ne tik visų piliečių teisių lygybe, bet ir kiek galint lygesniu bei teisingesniu ekonomnių gerybių paskirstymu. Visų šių pastangų rezultatas yra tas, kad šiandien Amerikoje skaičius turtuolių, turinčių žymesnes pajamas, yra palyginti nedidelis.

Iš kitos pusės, Amerikos turtuolių pajamų nuošimtis mažėja, o neturtingųjų didėja. Per paskutinius du dešimtmečius turtingųjų pajamos krito 10%, kai tuo tarpu vidutinio turtingumo žmonių pajamos padidėjo 15%, o mažiausiai pasiturinčių padidėjo 30%. Šiandien Amerikoj nedaug tėra gyventojų, kurie gyvena tik iš uždarbio. Dauguma turi nuosavybės nejudamo turto ar kitokiu pavidalu. Čia vyksta vadinamoji kapitalo demokratizacija, nes daugumas krašto gyventojų — darbininkai, ūkininkai, tarnautojai — yra iki tam tikro laipsnio ir gamybos priemonių bei bankų savininkai. Apie 7 milijonai asmenų savo akcijomis dalyvauja didžiųjų Amerikos pramonės korporacijų veikloje, o kitose firmose dalyvauja keliolika milijonų akcininkų. Aštuoniasdešimt šeši milijonai gyventojų turi draudimo polisus.

Visa tai įvykti galėjo tik todėl, kad Amerikoje nėra paliktas atviras kelias visiškai "laisvai konkurencijai" ir kad ūkio tvarkytojams rūpi ne vien "ūkio našumas bei produktingumas", bet kaip tik atsižvelgiama ir į "visuomeninius socialinius požiūrius".

Jeigu tad šitaip yra Amerikoj, tai savaime suprantama, kad tokio pobūdžio valstybei kaip Lietuva tie socialiniai požiūriai yra svarbesni, o dar svarbesni yra tautiniai politiniai požiūriai. Dėl to visi, kurie kalba apie būsimą Lietuvos žemės ūkio santvarką, turėdami galvoj tik grynai ūkinius požiūrius ir užmiršdami ar nevertindami jau minėtų kitų, tie žmonės kalba apie abstraktų kraštą, kuris, tartum kokia sala, yra izoliuotas nuo aplinkinio pasaulio ir neturi savų ne tik socialinių, bet ir tautinių bei politinių problemų. Galima sutikti su V. Juodeika, kad išlaisvintoj Lietuvoj, tvarkant žemės ūkį, "politinis socialinis motyvas atrodys visai kitoj šviesoj, kaip kad jis

J U O Z A S B A K Y S — NUODĖMĖ
Spalvota majolika

atrodė 1919-1924 metais", bet iš to neišeina, kad tas politinis socialinis motyvas dabar būtų mažai reikšmingas ir svarbus.

Dėl to neatrodo, kad 150, 200 ha ar dar didesni ūkiai būsimoj Lietuvoj galėtų būti dėl minėtų motyvų pateisinami. Jeigu sutiktume su V. Juodeika, kad išlaisvintoj Lietuvoj senų ūkio savininkų mažai bebus likę, kad kraštas bus tam tikra prasme "tabula rasa", kurį galima bus parceliuoti kaip norint, tai juo labiau kyla klausimas, kas gi sutiks būti didžiųjų ūkių darbininkais samdiniais, be kurių šie ūkiai neišsivers? Nejaugi ta tabula rasa būtų taip parceliuojama, kad vieni gautų didelius ūkius, o kiti nieko negautų ir būtų priversti likti šių didžiųjų savininkų samdiniais? Man rodos, nereikia daug nė aiškinti, kad tautiniai politiniu bei socialiniu atžvilgiu visuomet yra naudingiau, kad 200 ha valdytų keturi ar penki savininkai po 40-50 ha, negu vienas savininkas, kuriam turėtų dirbti kelios kumečių šeimos, tegu ir socialiniu draudimu aprūpintos taip kaip pramonės darbininkai. Turint galvoj dar tą faktą, kad 200 ha ūkis ir grynai ūkiniu atžvilgiu Lietuvoj nebuvo našesnis, negu 50 ha ūkis, darosi aišku, kad didesni negu vienos šeimos ūkiai negali būti pateisinami.

Kraštui svarbu abu dalykai—žemės ūkio našumas, kaip ir žemės savininkų-ūkininkų skaičius. Juo krašte daugiau žemės ūkio savininkų ir juo mažiau jame kumečių bei kitokių samdinių, juo tautiniu bei socialiniu atžvilgiu kraštui sveikiau. Suprantama, kad ūkininkų skaičius kiekviename krašte gali būti ribotas, nes ūkių smulkinti iki begalybės negalima, tačiau iš kitos pusės, nėra reikalo leisti žemės ūkio vienetui pereiti ribą, už kurios jis be samdinių negali būti naudojamas. Jei tokie didesni ūkiai daug kur bent iš dalies gali būt pateisinami senos ūkio sistemos bei tradicijų, tai vykdant naują žemės reformą leisti didesnius negu vienos šeimos ūkius reikštų šiandien ne pažangą, bet atžangą. Išlaisvintoj Lietuvoj, kuri bus pergyvenusi komunistinės santvarkos laikotarpį, gaivinti ar bent toleruoti seną dvarininkų-kumečių sistemą socialiniu bei tautiniu atžvilgiu būtų tiesiog pražūtinga. Dėl to šiandien nėra nė vieno krašto, kur būtų vykdoma reforma privačių žemės ūkių stambinimo linkme, bet visur vyksta procesas priešinga linkme.

Suprantama, kad maksimalinis šeimos ūkio dydis nebūtinai turi būti visą laiką pastovus. Jis gali didėti, didėjant žemės ūkio mechanizacijai. Tačiau ir kraštui pramonėjant, ir žemės ūkio mechanizacijai didėjant, vargu iš šeimos ūkių bus grįžtama į stambesnių ūkių sistemą, kur turėtų būti naudojama nuolatinė samdomojo darbo jėga. Dėl to pasaulinėje žemės valdymo konferencijoje, įvykusioje 1951 m. Madisone, Wisconsino valstybėje, Vokietijos žemės ūkio profesorius Schiller pasisakė už šeimos ūkio sistemą, nepaisant, kad Vokietija yra didžiai pramoningas kraštas ir žemės ūkio našumas jam labai svarbu.

Pažymėtinas čia ir tas faktas, kad tautiniu, o iš dalies ir socialiniu atžvilgiu, žemės ūkis ir kitos ūkio sritys negali būti vertinami vienodu mastu. Pramonės, prekybos ir kai kurių kitų ūkio sričių privatinės nuosavybės maksimalinių ribų nustatymas nėra toks svarbus ar reikalingas, kaip žemės ūky. Čia turiu galvoj, žinoma, ne kokią abstrakčią valstybę, bet tokį konkretų kraštą kaip Lietuva. Turint galvoj prielaidas, kad, pirma, ir išlaisvintoji Lietuva bus iš esmės dar žemės ūkio kraštas ir, antra, kad ūkininkas yra pastoviausias, ištikimiausias ir svetimoms įtakoms atspariausias krašto elementas, reikia daryti išvadą, kad tautiniu atžvilgiu svarbu turėti kiek galint daugiau savarankiškų ūkininkų. O tai galima pasiekti tik nustačius maksimalinę privataus žemės ūkio dydžio ribą. Tuo tarpu kitose ūkio srityse tai nėra tiek svarbu ar reikalinga, kadangi kitos ūkio sritys, kad ir būdamos ūkiniai nemažiau svarbios negu žemės ūkis, nėra tiek reikšmingos tautinės egzistencjai išlaikyti. Dėl to čia varžymai ar apribojimai gali būti daug mažesni.

Pagaliau vadovaujantis tuo nusistatymu, kad svarbu turėti kuo daugiausia žemės savininkų ir kuo mažiausia žemę dirbančių samdinių, reikia pažymėti, kad kraštui nėra labai naudingi fiktyvūs ūkininkai, kurių skaičius nepriklausomoje Lietuvoje paskutiniaisiais metais didėjo. Turiu galvoj tokius ūkių savininkus, kurie patys žemės nedirbo, nes jie buvo kokie valdininkai ar verslininkai ir gyveno miestuose, o jų žemes dirbo arba nuomininkai, arba šiaip samdomi darbininkai.*) Kadangi išlaisvintoj Lietuvoj daug žemės bus valstybės žemės fondo žinioj, tai valstybės ir tautos labui žemė turėtų būti skiriama tiems, kurie norės ją patys dirbti, o ne tiems, kurie atsivežę pinigų norės jos prisipirkti tam, kad kiti jiems dirbtų. Dėl to žemės ūkio politika turėtų vadovautis šūkiu: žemė tiems, kurie ją patys dirba!

---

*) Buvo beįsigalį ir tokie papročiai, kad augštas valstybės pareigūnas, be augštos algos, be nuosavo namo ar vilos, stengėsi turėti ir nuosavą dvarą, o tokiam pareigūnui mirus, šeima dar gaudavo ir pensiją.

B A L Y S R U K Š A

R U D E N S R A N K O S E

Aš suaudžiau paveikslą vasaros prie kojų
Aistringai saulę mylinčios jaunos moters.
Ir skundžiasi dangus ir ežeras banguoja,
Kad vyną iš ugnies rudens burna išgers.

Aš sudaužiau paveikslą vasaros ir rėmuos
Skeveldrom valandos ir sudrumsta širdis.
O juokias didelis, niaurus ruduo įrėmęs
Gelsvus durklus į mano vasaros krūtis.

Bet nesakysiu, kad ruduo — likimo ungis,
Kasnakt apie prarastą moterį kuždąs,
Jei vienu judesiu aš pats esu išjungęs

Man kelią rodžiusias pas ją žvaigždes.
Ir tamsoje juntu: vienatvės musės rungias,
Įkyriai zvimbdamos apie manas klaidas.

Š E Š Ė L I O S K U N D A S

KAS tu, o prakeiktasis tu, didžiulėj saulės jūroj
Suradęs formų skambesį ir žėrinčias spalvas,—
Kai aš atsigręžiu, kai aš savin pažiūrau
Ir pro tave nebematau ir negirdžiu savęs?

Naktim, kada geri, kada gėries žvaigždžių lijundrom,
Dainuodamas keistas ir nesuprantamas dainas,—
Man lieka vėjų dykumos ir pamiršimo tundros;
Nei tavo dainoje, nei gėrime nėra manęs.

Nors tiek kančios bevalkataudamas kartu pakėliau
Ir ašarom dažnai, o prakeiktasis, nevilty.
Dabar tu vėl skambi, aš kaip anksčiau šešėlis,
Aš negirdžiu savęs ir ištirpstu nakty.

M Ė N U L I O K R Y Ž I U J E

RUDENS naktim, kada dangum mėnulis valkatauja,
Gerai žinodamas, kad jo išblyškusi šviesa
Įsimylėjėliams įsisunkia geismais į kraują
Ir blizga svaigalu keistu jų akyse —

Aš pro geismų, pro svaigalų sroves akim ir kūnui,
Pasiramsčiuodamas nelaimėm ir kančia einu
Pasižiūrėt, kur baigias žemė ir takai bastūno,
Ir pajieškoti sau daug ramesnių namų,

Kurių langais ir sienomis daugiau neslankios
Seno dangaus gašlautojo akių ugnis gelsva;
Kur man nurims širdis ir nebebėgs vėl rankos,
Įsimylėjusiam į mirštančią kasnakt tave...

A. G A L D I K A S — Piešinys rašalu

LIETUVIŲ KALBA

VIEŠAJAME LIETUVOS 16—17 AMŽ. GYVENIME

ŽIUPSNELIS MEDŽIAGOS IŠ ROMOS ARCHYVŲ

ZENONAS IVINSKIS

(TĘSINYS)

IV. Lietuvos bažnytinės hierarchijos nusistatymas.

Kokių pastangų yra buvę Lietuvos bažnytinėje hierarchijoje palaikyti liaudies kalbai pastoracijoje, yra sunkiai atsakomas klausimas. Rodos, dar niekur nepasisekė užtikti jokio reikšmingo duomens iš Vilniaus diecezijos. Jėzuitų įkūrėjas Vilniuje Protasevičius (†1579. XII. 31) pats buvo kilęs iš Kraisko (Minsko srityje). Išskyrus du jo energingus raštus popiežiui ir nuncijui apie reikalą lietuviškai mokantį Giedraitį paskirti Medininkų vyskupu,[36]) daugiau nebesigirdėjo. Jurgis Radvila labiausiai rūpinosi Vilniuje kova su protestantais, kur tik sugriebęs degino jų knygas, o po dešimtmečio (1581-91) tapo Krokuvos vyskupu. Pasibaigus aštuonerių metų vakansijai, atėjo nuo 1600 m. vienas po kito vyskupai Benediktas Vainius (Voina), Eustachius Valavičius, Abromas Vainius, Jurgis Tiškevičius (†1655). Iš jų ganytojavimo Vilniaus vyskupijoje lietuviškos sielovados reikalu dar nieko neaptikome. Pagaliau nežinome, ar tie keturi vyskupai, išskyrus Abromą Vainių, net lietuviškai patys nors kiek mokėjo. Vilniaus vyskupija tautiniu atžvilgiu buvo mišri, o gudai unitai sudarė nuo 16-tojo amž. galo didelę jos dalį. Gudiškai vyskupijos daliai buvo ir atskiras sufraganas. Vilniaus kapitulos aktai rodo, kad jos sudėtis buvo daugumoje iš ateivių, gerų beneficijų ieškotojų. Vienu metu vysk. Protasevičiaus laikais kapituloje, išskyrus pilnų šventimų neturinti gudą Koryzną, visi kiti kapitulos nariai neturėjo Lietuvos pilietybės, t. y. buvo atkeliavę iš Lenkijos.

Daug laimingiau buvo susiklostę santykiai Žemaičiuose. Kaip žinome, Giedraičiui lietuvių kalbos mokėjimas buvo padarytas vienu iš svarbiausių argumentų įsėsti į Medininkus, nors konkurentą lenką J. Voroneckį stipriai palaikė keli galingi veiksniai ("Aidai", 1951 m. Nr. 5, 6). Kad Giedraitis pats pamokslus parapijose lietuviškai sakydavo ir žmonių išpažinčių jų kalba klausydavo, yra žinoma nuo seno. Daug mažiau minimi jo įpėdiniai. Yra tačiau duomenų teigti, kad visi keturi pirmieji Žemaičių vyskupai po Giedraičio mirties arba patys mokėjo gerai lietuviškai, arba lietuvių kalba rūpinosi pastoracijoje ir veikė Giedraičio "mokyklos" dvasioje, palaikydami jo tradiciją. Tai buvo Nikalojus Pacas, Stanislovas Kiška, Abromas Vainius, Melchioras Geišas.

Ar pats N. Pacas (Žemaičių vysk. 1610-18 m.) mokėjo lietuviškai, atrodo, nesunku įrodyti. Prof. Vcl. Biržiška, pvz., samprotauja, jog jis galėjo būti net autoriumi to lietuviško sveikinimo, kuris buvo surašytas ir išspausdintas Žygimanto Vazos garbei, kai jis 1589 m. lankė Vilnių ir akademiją.[64]) Volynijos lenką Jablonskį, tapusį Kražių klebonu, Pacas nuolat ragino, kad tas mokytųsi lietuviškai.[65]) Neturėjo Pacas sveikatos ir gydėsi Paduvoje. Iš ten jis rašė Romon kardinolui Borghesei, rekomenduodamas išlavintą ir gabų Vilniaus domininkoną Paulių. Pacas valstybės sekretoriui pažymi, kad tas vienuolis bus labai "naudingas Dievo Bažnyčiai ir Tėvynei dėl labai gero (ypatingo) lietuvių kalbos mokėjimo" — "ob singularem idiomatis Lithuanici cognitionem".[66])

Daugiau žinome apie raseinišķį bajorą Merkelį Geišą, Elijošiaus sūnų, iš čia "Heliaszęwicz" dažnai vadinamą. Jis buvo Giedraičio auklėtas, mokytas, jo paties į kunigus įšvęstas (1595). Tuoj jaunas kunigas Merkelis tapo seno Merkelio sekretoriumi. Vyskupas jį labai brangino, kaip kunigą mokantį lietuviškai.[67]) Pagarsėjo Geišas savo pamokslais ir uoliu pareigingumu. Kai Geišas buvo statomas kandidatu į vyskupus (1631), Vilniaus kanauninkas ir Kauno klebonas B. Češinskis liudijo, kad jis "dažnai matydavo Melchiorą savo parapijoje Kražiuose pamokslaujantį, per ištisas dienas beklausantį išpažinčių, kitas bažnytines pareigas rūpestingai ir uoliai pildantį ir ypatingu atsidavimu besirūpinantį eretikus atversti."[68]) Iš kito liudininko patiriame, kad Geišas buvo "uolus pamokslininkas žemaičių kalba".[69]) Lietuvos kancleris Stanislovas Albrechtas Radvila apie jį teigia: "Jis labai dažnai pamokslauja lenkiškai ir lietuviškai".[70]) Pagaliau įdomiausiai pareiškia tik vienas Žemaičių seniūnas Jeronimas Valavičius. Geišo paskyrimą Medininkų vyskupu jis laiko svarbiu dalyku, "nes jis moka žemaičių kalbą, visai skirtingą nuo lenkų kalbos, o žemaitiškai, išskyrus dabartinį kandidatą (Geišą), beveik jokis vyskupas nebemoka".[71])

Su šitokiomis rekomendacijomis įsėdo į Varnių katedrą antras Merkelis ir jis pateisino į jį sudėtas viltis. Tik staiga 1633 m. pradžioje jis mirė.[72]) Tokia pat lietuviui gana artima pirmos 17 amžiaus pusės asmenybė buvo Medininkų sufraganas Jonas Kazakevičius, bent 12-ka metų jaunesnis už Geišą. Jis taip pat buvo Giedraičio mokytas ir įšventintas ir pagarsėjo, kaip pamokslininkas. Ir jis "žemaitiškai" sakydavo pamokslus, kaip tai įsakmiai yra paliudyta.[73]) Būdamas klebonu jis per teismus atkovojo iš kalvinų visą eilę bažnyčių. Kazakevičiaus byloje į sufraganus Nemakščių klebonas Miniota 1642 m. liudijo, kad Kazakevičius esąs jau penkiolika metų Šiluvos klebonu, o bažnyčią ten jis pats pastatęs.[74]) Ten jis įsteigė ir savo mokyklėlę.[75]) Ir "Kantičkose" apie Kazakevičių, kaip apie bažnyčių atkovotoją ir Šiluvos atstatytoją, buvo sudėti posmai.[76])

Buvo ir daugiau giedraitinės dvasios kunigų, bet jų veiksmas nebe taip ryškus Vatikano versmėse. Jos mums pakankamai neišryškina nė veiklą dviejų vyskupų, apie kuriuodu turėjome chronologiškai kalbėti dar prieš Geišą: tai vysk. Stan. Kiškis (1618-26) ir Abromas Vainius (1627-30). Apie paskutinį aiškiai žinome iš jo bylos, kai jis buvo keliamas iš Žemaičių į Vilnių, jog jis mokėjo lietuviškai[77]) Iš St. Kiškos (Kiškio) bylos to nematyti.[78]) Jis pagarsėjo savo iki tol neįprastais kovos metodais prieš protestantus. 1620 m. vidurvasaryje, grįždamas iš Airiogalos bažnyčios vizitacijos, pats vyskupas liepęs žmonėms sunaikinti ir sudeginti evangelikų "soborą" Žemaičiuose Geluvoje.[79]) Nežinome apie jo paties veiklą liaudies kalba pastoracijoje. Nežinome taip pat, ar Geišo įpėdinis ir veiklus vyskupas Jurgis Tiškevičius mokėjo lietuviškai. Iš trijų jį tiesiogiai liečiančių kanoniškų procesų, kur eilė liudininkų pasisako apie jo gyvenimą, apie tai visai nekalbama.[80]) Gal dar atsiras medžiagos, iš kurios pasiseks įrodyti,[81]) kad tas iš Liet. Brastos vaivadijos (Vistric) kilęs ir Krokuvoje mokslus ėjęs Žemaičių ir Vilniaus vyskupas, kuriam rūpėjo pastoracija, ne tik rūpinosi sielovada liaudies gimta kalba, bet ir pats lietuviškai pramoko. Iš iki šiol turimų duomenų esame linkę samprotauti, jog Varnių katedroje Giedraičio "mokyklos", jo nusistatymo tęsėjai užsibaigė su vysk. Geišo mirtimi. Dvidešimt metų po Giedraičio mirties yra lyg jo tąsa. Toliau atėjo į Žemaičių vyskupus eilė stambių didikų sūnų: J. Tiškevičius, P. Parčevskis, Aleksandras Sapiega, Kazimieras Pacas, J. Krišpinas, Paulus Sapiega (†1715). Nuo 17-tojo amž. vidurio lietuviškoji kryptis čia ėmė nykti.

V. Vietinių kunigų trūkumas ir jų paruošimo sunkumai.

Pagaliau lietuvių kalbos teisėms Bažnyčioje apsaugoti daug reikšmės galėjo turėti vietinių kunigų paruošimas. Kurios buvo priežastys, kad tas lietuvių "kunigų badas" jaučiamas ne tik reformacijos metu, bet ir šimtą metų vėliau. Apie jį kalba dar Žemaičių vysk. Jurgis Tiškevičius,[82]) ir tos kalbos nesiliauja ir po jo. Vadinasi, kunigų trūkumas neišnyko ir tada, kai jau Vilniuje veikė Akademija (nuo 1579), dvi kunigų seminarijos (nuo 1582 m.), jėzuitų kolegijos Vilniuje ir Kražiuose.

Tad kurios buvo to priežastys?

Jų būta labai įvairių ir nevienodos reikšmės. Lietuvos Bažnyčios interesams nebuvo naudinga, kad hierarchinės priklausomybės atžvilgiu Lietuva nesudarė atskiros bažnytinės provincijos. Bažnytinio gyvenimo praktikoje ji ėmė subordinuotis Lenkijos primui. Šitaip šalia politinio artėjimo ryškėjo hierarchinis priklausomumas Gniezno arkivyskupui. O eilė Gniezno arkivyskupų 16-me amž. buvo stipriai užsikrėtę ano meto bajorijos ir didikų gyvenimo ydomis.[83]) Vilniaus ir Žemaičių vyskupų priklausomumas Gnieznui protarpiais būdavo miglotas, bet 16-me amž. provincijos sinoduosna paprastai atvykdavo ir kuris Lietuvos vyskupų ar jų atstovas. Ten tačiau mažai būdavo rūpinamasi Lietuvos Bažnyčios reikalais, ir apie vietinių Lietuvos kunigų dauginimą nekalbėta. Tas kunigų trūkumas Lenkijos dvasiškijai, besitaikstančiai į kapitulų ir klebonų beneficijas, teikė tam tikrų patogumų.

Tačiau svarbesnė priežastis kunigų trūkumui suprasti buvo kita. Aštri luominių santykių pertvara buvo savaime Didž. Lietuvos Kunigaikštystėje nužymėjusi socialines vietas bajorui ir valstiečiui. Privilegiją eiti mokslą teturėjo bajoras. Lietuvos Statute jam buvo garantuota ir teisė išvažiuoti lavintis į užsienį. Galėjo dar mokytis koks pasiryžėlis miestietis. O valstiečių masė buvo atitverta į baudžiavinę padėtį. Iš Lietuvos augštesnių luomų (bajorų, didikų) pasirinkimas "kunigo pašaukimo" negalėjo būti gausus jau vien dėl tos aplinkybės, kad bajorai Lietuvoje tesudarė tik kelintą, ar keliolikta dalį gyventojų, nes tikroji gyventojų masė buvo tik valstiečiai. Antra — 16-jo amž. viduryje didelė dauguma tų bajorų buvo virtę kalvinais.

Didikų sūnūs, kurie pasišvaistydavo (ypač 16-tame amž.) po Vakarų Europos miestus ir universitetus, paprastai grįžę patekdavo į augštas valstybės pareigūnų vietas. Didikai dar gebėdavo išeiti į vyskupus, ir 16-18 amž. Lietuvoje vyskupo soste nesimatydavo vienuolių, bet vis dažniau žymūs kilmingieji, didikų sūnūs. Ir pačioje dvasiškijoje Lietuvos Statutui žinomas aiškus padalinimas į augštesniąją ir į žemesniąją (III 34).

Dėl daugelio parapijinių beneficijų kuklumo klebonavimas stambesniems ponams negalėjo suteikti didelių perspektyvų, nebent čia vidutinis bajorėlis galėjo žiūrėti į prie parapijos bažnyčios esamą žemę, kaip į vieną iš būdų aprūpinti savo sūnų. Tokiam bajoraičiui klebonauti kartais reiškė neturėti nė pilnų kunigo šventimų. Jam pakako imti iš parapijos žemės pelną ir, dažnai pačiam neužsiimant liaudies sielovada, pasisamdyti

skurdžiai apmokamą vikarą. Klebonų vikarai ir kapitulų vikarai sunkiai vertėsi ir dažnai skųsdavosi savo prasta padėtimi. 16-jo amž. gale Vilniaus katedros vikarų ekonominė padėtis pasidarė tokia sunki, kad vikarai nebeturėjo iš ko gyventi. Visagaliai Vilniaus kapitulos kanauninkai, didelėje daugumoje vis ateiviai iš Lenkijos, kur jau valdė kartais ne vieną beneficiją, vikarams mokėdavo tik grašius.[84]) Bet šį kartą vikarai gavo pašalpos.

Šalia socialinės priežasties, kuri tik iš dalies tepaaiškina kunigų trūkumo reikalą, yra dar trečia, ir žymiai svarbesnė priežastis. Pačioje Lietuvoje nuostabiai ilgai nebuvo tinkamų įstaigų, kur būtų buvę sistemingai ruošiami kunigai. Yra žinoma, kaip kartais kunigais būdavo įšventinami be jokio gilesnio paruošimo.[85]) Kai nebuvo jokios seminarijos, koks nors, pvz., Žemaičių vyskupas lenkas Motiejus II (†1471), gabesnius jaunuolius surinkęs prie savęs ir juos pramokęs "dajktu kunegams priderantiu", pašventino į kunigus.[86]) Ilgai Lietuvoje (iki pat Žygimanto Augusto laikų) nebuvo augštesnių mokyklų, ir Mykolas Lietuvis su skaudama širdimi pareiškia, kad Lietuvoje nesą gimnazijų. (Mem. obnosc. k istor. Južn. Rusi, I (1890, 34 p.) Kodėl taip buvo? Jeigu kartais buvo bandyta aiškinti, kad Lietuvoje nebuvę stiprios humanizmo srovės ir mokytų žmonių skaičius buvęs negausus, tai tuo tikroji ir pagrindinė priežastis dar nebuvo apčiuopta. Pagrindinės Lietuvos švietimo negerovių šaknys buvo kitur.

Anuo metu mokslo įstaigos būdavo aprūpinamos valdovų privilegijomis ir teisėmis. Jogailos gausiai apdovanotas ir naujai perorganizuotas Krokuvos universitetas savo išimtiniu *monopoliu* laikė ir Lietuvos plotą, nes Jogailos įkūrimo akte buvo pažymėta, jog jis skiriamas ir Didž. Lietuvos Kunigaikštystei. Krokuvos un-tas todėl labai kietai laikėsi savo monopolinės privilegijos, ir per porą šimtų metų (nuo 1387 m.) nepasirodė jokio ženklo organizuoti kokią nors švietimo įstaigą Lietuvai. Humanistai un-to, kuris skaitėsi "motina ir mokytoja" visų karalystės mokyklų,[87]) pasekė pavyzdžiu Lenkijos dvasininkų, kurie, po oficialiai formalaus krikštijimo Vilniuje, ir toliau neparodė reikalingo misinio uolumo.

Kovoti prieš protestantizmo plėtimąsi buvo galima tik mokslą pakeliant pačiame krašte, o į tą kraštą Krokuvos profesoriai iš augšto žiūrėjo. Lietuva jiems atrodė labai atsilikęs kraštas, ir Lietuvos sostinės lotynų kalba nepakankama.[88]) Jėzuitams pagaliau pasisekė Vilniuje su karaliaus Batoro pagalba sulaužyti aną nelemtą Krokuvos monopolį. Bet jų pastangos, pvz., įkurti Poznanėje panašią akademiją kaip Vilniuje, sudužo į kietą laikyseną Krokuvos universiteto, kuris ilgiems metams bylą perkėlė Romon. O pačioje Krokuvoje jėzuitai ilgai negalėjo įsteigti nė savo kolegijos.

Šitaip Krokuvos un-tas save laikė ir Lietuvai vyriausia mokykla, į kurią turėjo vykti einantieji į kunigus,[89]) jeigu kandidatams nepasisekdavo kaip nors privačiu būdu pramokti to, kas kunigui reikalinga. Iki vilniškės jėzuitų Akademijos įkūrimo prie bažnyčių galėjo būti kokios nors mokyklėles. Galėjo turėti savo reikalams mokyklas vienuoliai. Yra manoma, kad, pvz., 1468 m. su valdovo Kazimiero pagalba paciame Vilniuje įsikūrę bernardinai bus turėję savo mokyklą.[90]) Nuo 15 amž. mokykla buvo prie Vilniaus katedros. Ji turėjo bent iš dalies užpildyti tą didelę mokslo įstaigų trūkumą Lietuvoje.[91]) Bet ir čia būta monopolio, kuris skaitėsi Vilniaus kapitulos rankose. Štai, pvz., Vilniaus kanauninkai budriai saugojo, kad neprasiplėstų jų laikomoji prie katedros mokykla. Jie žiūrėjo taip pat, kad kas nors kitas neįsteigtų kitos. 1513 m. XII. 13 d. savo posėdyje Vilniaus kapitula prisimena savo seną privilegiją, jog tik katedros bažnyčiai leista turėti mokyklą. Kapitula sutiko leisti įkurti mokyklelę prie šv. Jono bažnyčios. Joje turėjo mokytis 6 gabūs vaikai "choro reikalui" ir 16 mokinių, bet "ne daugiau". Šiems neduodama teisės, kai tą mokyklą išeis, ar iš jos pasitrauks, turėti prie savęs mokinių, ir už neklausymą grumojama bažnytinėmis bausmėmis, galutiną sprendimą atidedant iki vyskupo sugrįžimo.[92]) Už 13 metų šv. Jono klebonas pasižadėjo be katedros mokyklos vedėjo žinios nepriiminėti savo mokyklon iš ten perbėgusių mokinių.[93]) Dar už 13 metų (1539) du apsišvietę vyrai, Jonas Vilamovskis (Vilniaus vaivados Goštauto, Barboros Radvilaitės vyro, raštininkas) ir laisvųjų menų magistras Jurgis iš Eisiškių, prašė Vilniaus kapitulos leidimo atidaryti bajorų vaikams privačią mokyklą. Kapitula tą prašymą atmetė, bijodama, jog yra "pavojinga leisti vaikus mokyti tiems, kurie švietėsi Leipcige, nes apsuks vaikams galvas". Žinia, tada iš Vokietijos suprotestantintų un-tų ten mokęsis jaunimas grįždavo kritiškai nusiteikęs link katalikų Bažnyčios.

Buvo dar ir kitas argumentas — maža vaikų tesą katedros ir šv. Jono bažnyčios mokyklose.[94]) Šitaip bijojimas konkurencijos, ar nesugebėjimas į bažnytines mokyklas surinkti daugiau jaunimo, diktavo nusistatymą kapitulos kanauninkams, kuriems paties krašto interesai buvo tolimi. Būti knygų žmogumi ir apsišvietusiu tada reiškė turėti sau naudos. Tad ir darėsi Lietuvoje lyg kokia negausi mokslą ėjusių dvasininkų "kasta", savo teises saugojanti ir bijanti, kad kiti perdaug neprasimuštų. Šitokioje atmosferoje aiškėja, kodėl Lietuvoje 16-tame amž. vis trūksta vietinių klebonų ir kodėl po abiejų Lietuvos vyskupijų kapitulas nuolat sutinkami daugumoje svetimieji.

Pridėti dar galima faktą, kaip Vilniaus kapitula laikėsi jėzuitų kolegijos atžvilgiu. 1572 m. pradžioje Vilniaus kapitula pas vysk. Protasevičių jėzuitų kolegijos rektoriui St. Varševickiui

INŽ. ARCHIT. JONAS MULOKAS— Liurdo grota Pranciškonų vienuolyno kieme, Kennebunk Port, Maine (V. Maželio nuotrauka)

pareiškė, jog dauguma katedros mokyklos mokinių išlakstė pas jėzuitus. "To pasėkoje pasidarė patarnavimų trūkumas bažnyčioje ir ėmė sumenkti pamaldos, katedroje su mokinių pagalba atliekamos". Tad kapitula nutarė, kad jėzuitai grąžintų į katedros mokyklą tuos, "kurie mokosi Donatą ir gramatiką". Metų gale katedros mokykla tačiau jau buvo tuščia.[95])

Čia probėgšmiais paliestus švietimo santykius, plaukiančius iš dalies iš feodalinės santvarkos tradicijų, reikia matuoti pačių anų laikų mastu. Šitaip buvo Lietuvos sostinėje, kur kapitulai ilgai priklausė mokyklų reikalas, ir ji savaip jį sprendė. Žemaičiuose gi iš viso tuo metu nežinome pastangų,[96]) kur nors mokyklėlę įsteigti. Jeigu kur pasitaikydavo didiko dvare mokytojas ("praeceptor"), tai jis tarnavo to didiko šeimai. Tad mokantis į kunigus, prisieidavo naudotis paslaugomis privačios iniciatyvos, kurios pavyzdį parodė vysk. M. Giedraitis. Tačiau privatus apmokymas negalėjo būti stiprus, nes geram išsimokslinimui reikėjo bibliotekų. Užtat kunigai išeidavo menkai išlavinti. Stačiatikių tarpe tokio privataus apmokymo pasėkoje būdavo dvasininkų, kurie nemokėdavo nei skaityti, nei rašyti. Pramokyti bažnytiniam kultui reikalingų dalykų, paskutinius nurodymus gaudavo iš vyskupo.[97]) Tad nebuvo ir Lietuvoje iki 1579 m. jo-

kios kunigų seminarijos, jokio sistematingo kunigų paruošimo, ir kunigų prieauglio klausimas jau priklausė nuo privačios vyskupų ar klebonų iniciatyvos ir nuo jų rūpestingumo.

Šitomis priežastimis, rodos, gera dalimi galima paaiškinti didelį kunigų trūkumą, kai dar nebuvo Lietuvoje mokyklų. O kaip vystėsi tas reikalas, kai Vilnius staiga pasidarė dideliu švietimo centru? Čia jokiu būdu nedėstysime nuosekliai tų mokslo įstaigų istorijos, o atkreipsime dėmesį tik į keletą reiškinių.

Savo mirties metais (1579) vysk. Valerijonas Protasevičius įsteigė neturtingiems mokiniams "Valerijono bursą" (mūsiškai bendrabutį), paskirdamas ir pinigų, kuriuos valdė kapitula.[98]) Ji tuos "bursos" pinigus pasiskolino ir naudojo kitiems reikalams.[99]) Tad jėzuitas Mankauskas (Monkowski), kurį jau esame sutikę lietuviškai sakantį pamokslus, 1595 m. skundėsi savo generolui, kad "Valerijono bursoje", tame "vargšų name", tesą tik 12-ka skurdžiai išlaikomų vaikų.[100]) Jėzuitas A. Posevinas Vilniaus vyskupui J. Radvilai prieš 14 metų buvo patarinėjęs, kaip reikia į Valerijono bursą rinkti neturtinguosius, kaip juos išlaikyti ir pas jėzuitus mokyti. Veiklus Posevinas išvykdamas Radvilai paliko visą pamokymų ir patarimų promemoriją, kurioje minima, kad tame bendrabutyje galėtų būti išlaikoma 40 skolastikų (mokinių).[101]) Be kitko, tam bendrabučiui išlaikyti davė pinigų (1581) ir M. Giedraitis, nes ten gyveno jo klierikai.[102])

Šalia vysk. Jurgio Radvilos pagal Tridento konsilijos nuostatus įsteigtos diecezinės kunigų seminarijos, 1582 m. A. Posevinas įkurdino Vilniuje popiežinę seminariją. Jos veikimą nuodugniai studijavo lenkų jėzuitas J. Poplatekas, pateikdamas sąrašus tų, kurie seminarijoje mokėsi.[103]) Nors tie sąrašai yra su spragomis (nepanaudota svarbios medžiagos iš Propagandos Kongregacijos archyvo ir Vatikano bibliotekos rankraščių skyriaus), tačiau jie parodo, kiek nedaug lietuvių į tą seminariją tepatekdavo. Steigiant tą seminariją, mat, buvo kalba apie jos paskirtį "rusams" ("ruteni"), švedams, Livonijos gyventojams,[104]) užlaikant joje 20 alumnų. Įdomu, kad toje seminarijoje, skirtoje labiau Rusijai atversti ir joje apaštalauti, nebuvo unitų, ir jėzuitai, žinoma, auklėjo lotyniškoje dvasioje. Šitaip, kaip institucija, seminarija išsilaikė beveik iki galo.[105]) Mažai joje būdavo ir lietuvių.

Tuo reikalu girdime po 13 metų nuo įkūrimo įdomų dviejų Vilniaus jėzuitų skundą. Štai vokietis Adomas Brocus rašo 1595 m. vidurvasaryje generolui Akvavivai, kreipdamas jo dėmesį seminarijos reikalu. Jėzuitų provinciolas (tada dar nebuvo atskiros Lietuvos provincijos) turįs skrupulo "priimti į popiežinę seminariją kelis tikrus lietuvius, kurie lietuviškai kalba" — "veros lituanos qui lituanice loquuntur". Jeigu ten netrūksta gudų ir totorių, kurie moka lenkiškai kalbėti, "tai tikrai yra būtinas reikalas turėti jų kunigų, kurie mokėtų lietuvių kalbą, nes toji lietuvių tauta dėl jų (=lietuvių kunigų trūkumo) niekuomet iki šiol nebuvo užtenkamai apšviesta." Toliau įžvalgus Brocus pataria generolui: "Jeigu palieptumėte ir sutiktumėte 6 lietuvius, kurie tą kalbą moka, priimti seminarijon ir tą skrupulą, kuris yra tėvo provinciolo širdyje, panaikintumėte, atliktumėte darbą Dievui labai malonų ir šitai vyskupijai ir Žemaičiams būtinai reikalingą. Juk trūkstant lietuvių kunigų, daugelis parapijų yra valdomos lenkų, kurie kaimiečių (kalbos) ("rusticos") nesupranta ir patys nesusišneka. Tad dažnai dėl tos priežasties ne viena parapija ne trumpą laiką lieka be klebono". Užbaigia Brocus savo įdomius patarimus siūlydamas, jog tarp provinciolo ir Vilniaus rektoriaus patarėjų reikėtų skirti kokį lietuvį, "kad lietuviai neatrodytų palikti ir paniekinti". Vilniuje tarp rektoriaus padėjėjų nuo seno vis būdavęs anksčiau kokis lietuvis kolegijos prokuratorius.[106])

Į tą pačią lietuviams palankią akciją derinasi jau minėtojo lietuvio Mankausko (Moncovius) kritiškas balsas, kuris prasiveržė tais pat metais (1595. II. 6). Jis daro iš viso lenkams jėzuitams priekaištą, kad jie neskatina lietuvių jaunimo į kunigus, ir iš viso jie nemėgsta lietuvių jaunuomenės ir neleidžia jai stoti į jų tvarkomą popiežinę seminariją.[107]) Jeigu pačiame Vilniuje tikėjimas sustiprėjo, tai kitur miesteliuose, miestuose ir kaimuose senu vargingų lietuvių papročiu tokis viešpataująs net tarp miestelėnų krikščionių tikėjimo nepažinimas, kad blogiau nesą nė Indijoje, ir vis tai daugiausia dėl kunigų trūkumo. Niekas lietuviais nesirūpina. Lietuvių klierikų užtarėjas dėsto, kad tokiai didelei Vilniaus vyskupijai tesą vyskupinėje seminarijoje vos šeši klierikai, kai gabūs jaunuoliai, nepritekdami lėšų, nuėjo prekybon, ar į kitus "mechaniškus užsiėmimus".[108]) Mankauskas ir prašo padidinti lietuvių alumnų skaičių. Žinia, popiežinėje seminarijoje iš popiežiaus kasmet skiriamų 1200 skudų (100 skudų mėnesiui) alumnai gaudavo visą išlaikymą su viskuo.

Reikia atsiminti, kad 16-tam amžiui baigiantis, jėzuituosna iš jų vedamų Vilniuje įstaigų įstojo didokas skaičius ir lietuvių. Politinės nuotaikos anuo metu tarp lietuvių ir lenkų apskritai buvo įtemptos. Per pirmąsias elekcijas lietuviai buvo ėję visai atskiru keliu, išreikalavę 1588 m. Statuto patvirtinimą, iki 1600 m. vedė jie kietą kovą prieš lenko įsodinimą Vilniaus vyskupu. Tos nuotaikos negalėjo neatsiliepti sostinėje ir lietuvių-lenkų jėzuitų santykiuose. Lenkų jėzuitų taip pat buvo žymiai daugiau atsiradę, ir jų procentas vis būdavo žymiai didesnis už lietuvių. Skargos ir Varševickio laikų dvasia, matyti, buvo jau pasikeitusi. Kaip tik apie 1597 m. labai jautriai iškilo atskiros Lietuvos jėzuitų provincijos įsteigimo klausimas, kuris užsibaigė 1608 m. Lietuvos jėzuitų laimėjimu. Tuo klausimu Romos jėzuitų archyve yra daug įdomios medžiagos.[109]) Tarp lenkų argumentų prieš

atskiros provincijos steigimą figūravo, kad "Nedaugelis tačiau prasilavinusiųjų ("Pauci etenim e cultioribus") tešneka lietuvių kalba ir ja pamokslų teklauso".[110]) Kitoje vietoje figūruoja argumentas, kad lietuviai negalį sakyti pamokslų lenkiškai, nes negalį ištarti lenkiškų žodžių . . . Girdi, bernardinai buvę pasidalinę, bet vėl suėję krūvon. Žodžiu, buvo prirankiota daugybė visokių priekaištų prieš atskiros Lietuvos provincijos steigimą (apie tai rašyti vėl būtų atskira tema!).

Romos vadovybė, atkreipusi dėmesį į lietuvių jėzuitų argumentus, pažiūrėjo kitaip, negu lenkai jėzuitai dėstė: įkūrė atskirą Lietuvos provinciją. Brocaus ir Mankausko laiškai generolui ir yra rašyti tuo metu, kai iš lietuvių jėzuitų buvo jau atsiradę nepasitenkinimo lenkais.

Ar šituose dviejuose Brocaus ir Mankausko priekaištuose yra tiesos, abejojančiam atidengia paties Poplateko paskelbtos, nors ir nepilnos, popiežinės seminarijos alumnų statistikos. Iki 1594 metų yra paduotas (su trumpomis biograf. žiniomis) alumnų sąrašas: 148. Labai rūpestingai suskaičius visus alumnus, iš Lietuvos (jų tarpe ir visus vilniečius) yra tik 16 pavardžių.[111]) Turime dar tiems sąrašams papildyti nenaudotos archyvinės medžiagos, bet nuo tų statistikų analizės čia dėl vietos stokos susilaikome. Reikia tačiau pripažinti, kad iš jos vaizdas lietuvių naudai tik 17 amž. antroje pusėje keičiasi.

Šalia popiežinės seminarijos, kurioje ne visada būdavo pilnas 20 skaičius (pasitaikydavo metų, kad ir viršijo), diecezinė Vilniaus seminarija skurdo. Ji buvo jėzuitų rankose, ir todėl Mankauskas generolui nusiskundžia, kad tokioje didelėje vyskupijoje, nededant jėzuitams pastangų, vyskupo seminarijoje tesą tik šeši klierikai. Medininkų vyskupui Tridento nuostatus vykdyti šituo atžvilgiu dar sunkiau sekėsi. Nors vysk. J. Petkevičius testamentu paliko ir pinigus, ir jau 1576 m. Giedraitis, kaip rodo jo susirašinėjimas su jėzuitais, norėjo įsteigti seminariją, tačiau jai labai sunkiai sekėsi kurtis. Kiškos laikais į Vilnių buvo siunčiami 6 klierikai.[112]) Bet Geišui tampant vyskupu, Varniuose, o paskui Kražiuose jau mokėsi 6-12 klierikų.[113]) 17-tojo amž. gale, kaip rodo kanoniškos bylos, po 6 klierikus iš Žemaičių vėl siunčiama Vilniun.

VI. Pirmųjų lietuviškų knygų Vilniuje spausdinimas.

Liaudies kalbos istorijoje už savo teises Lietuvos Bažnyčioje svarbią vietą užima pirmosios lietuviškos knygos kunigaikštystėje, gimusios pastoracijos tarnyboje. Merkelis Giedraitis, kuris stovi visų lietuviškų pastangų centre 17-tojo amž. angoje, ir anomis knygomis pasistatė sau pastovų paminklą. Ne kartą jau yra buvę pažymėta, kaip matyti ir iš lotyniškos Postilės įžangos, kad Giedraitis buvęs "ne tik šio darbo įkvėpėjas, bet ir leidėjas".[114]) Jau M. Valančius buvo į tai atkreipęs dėmesį, primindamas, jog Daukša Postilę "išguldė" pagal "linkieima wiskupa Merkele Giedrajte".[115]) Apskritai nei Katekizmo (1595) nei Postilės (1599) klausimu nieko nauja iš archyvų neturime pridėti, ir lietuvių bibliografijos, kalbos ir literatūros tyrinėtojai jau yra daug iš esmės išaiškinę apie tas knygas. Prof. Vcl. Biržiška ir prof. K. Jablonskis pateikė ir visus iki šiol turimus duomenis paties vertėjo kan. Daukšos biografijai.[116]) Romos jėzuitų archyve tačiau yra medžiagos, kuri meta šviesos į tuos sunkumus, kurie anuo metu Vilniuje iškilo, bespausdinant pirmąsias lietuviškas knygas. Jėzuitų įdomus susirašinėjimas su savo generolu parodo, kaip varganai tos knygos išvydo pasaulio šviesą. Ir toji korespondencija dar kartą primena, kad anos knygos buvo leistos Giedraičio triūsu ir lėšomis.

Istorija buvo tokia. Persikėlę Radvilos Našlaitėlio padovanotą spaustuvę iš Nesvyžiaus į Vilnių,[117]) jėzuitai neturėjo jai savo darbininkų (broliukų), ir spaustuvėje dirbo svetimi specialistai, kuriems reikėjo mokėti. Knygoms spausdinti reikėjo atskirų lėšų, ir spaudiniai jau nebegalėjo būti dykai dalinami, kaip to reikalavo Romoje centras.

Apskritai reikia pažymėti, kad kovoje prieš reformaciją daugelis religinių knygų paprastai būdavo žmonėms išdalinama be užmokesnio. Gniezno primas Karnkovskis 1582 m., pvz., savo aplinkraštyje į kunigus rašė, kad jis savo lėšomis išspausdino "brevijorių, ir jis labiausiai dalinamas neturtingiems kunigams".[118]) Tuo pat laiku apie didelį planą įvairiomis kalbomis spausdinti ir dalinti knygas Livonijoje kalba Posevinas.[119]) Prieš plačiai pasklidusias "eretikų" knygas Tridento nutarimų vykdymas reikalavo skleisti ypač katalikiškus katekizmus.[120]) 17-tojo amž. sinodai kalba apie klebonams dykai dalinamas ir bažnytines knygas, pvz., Antifonarijų, Gradualų. Populiariausis žemaičių jėzuitas P. Šrubauskis, kaip rašo Valančius, "iwajres kningeles ir giesmes žemajtiszkaj paraszes be piningu wargdienems kajszioje".[121])

Nuo knygų dykai dalinimo klausimo prasidėjo ir Giedraičio leidžiamų raštų sunkenybės. 1594 m. vidurvasaryje Paulius Bokša rašė Vilniaus generolui Akvavivai, laukdamas atsakymo Vilniaus spaustuvės reikalu.[122]) Mums pažįstamas Adomas Brocus tuo pat laiku generolui dėstė, jog aplinkui niekur nesą kitos katalikiškos spaustuvės, kai tuo tarpu Vilniuje esančios dvi protestantų (kalvinų ir anabaptistų) spaustuvės, kurios kasmet leidžiančios "užkrečiančias knygas". Vilniaus spaustuvę uždarius, katalikai jau nebeturėtų kur knygų spausdintis, nes Krokuvos ir Poznanės spaustuvės (nuo Vilniaus atstu 500 itališkų mylių) esančios visada užimtos. Apdairus Brocus pataria leisti jėzuitams Vilniuje toliau knygas spausdinti, — ir kad jie patys neužsiimtų jų prekyba — jos atiduodamos knygininkui ("bibliopolae"). O šis, knygas pardavęs,

M O N S T R A N C I J A,
dail. Jono Subačiaus lietuvių tautodailės motyvais padaryta Pranciškonų vienuolynui Kennebunk Porte.

---

atmokėtų "ką teisingumas reikalauja be nuostolio spaustuvei".[123])

Buvo kaip tik spausdinama lietuviška Postilė ir lietuviškas "katekizmas su maldomis", kai iš Akvavivos atėjo aiškus, dvi galimybes numatąs, potvarkis: arba spaustuvę reikia perleisti kokiam krikščioniui, arba surasti kur nors spausdinimui lėšų, pajieškant tam reikalui kokios labdaros ("eleemosyna") ir iš jos knygas dalinti, nes jėzuitai negalį užsiimti prekyba ("mercatura").[124])

Vilniaus jėzuitų vadovybė (kolegijos rektorius) ir provinciolas greitosiomis nematė galimybių įgyvendinti vieną ar antrą savo generolo pasiūlymą, ir provinciolas, nenorėdamas turėti sąžinės konflikto dėl tos "mercaturae", išsiaiškino, jog reikia spaustuvę *uždaryti*. Lietuviškų knygų spausdinimo darbas sustojo. O kadangi vietos jėzuitai, atėjus generolo ištarmei, nebuvo vienos nuomonės, tai buvo sutarta, kad jie pavieniui ("seorsim") pareikš savo nuomonę generolui. Šitaip atsirado iš Vilniaus eilė laiškų Akvavivai.

Vilniaus jėzuitai visokiais būdais suskato įrodinėti tos spaustuvės reikalingumą. Visi rašantieji choru šaukė, kad ji esanti iš viso vienintelė katalikų spaustuvė Lietuvoje; ir Jonas Brantus, pvz., rūpestingai dėsto jos didelį reikalingumą kovoje prieš protestantus.[125]) Martynas Smiglecius baugina, jog spaustuvei užsidarius, protestantų knygos tik augsiančios ir labiau plisiančios. O bendrai knygos Lietuvoje gana sunkiai parsiduodančios.[126])

Adomas Brocus geriausiai iš arti žinojo visą klausimą, ir jis dviem atskirais laiškais (1595. IV. 18 ir V. 20) spaustuvės reikalą paliečia konkrečiai ir kalba M. Giedraičio ten atiduotos spausdinti Postilės klausimu. Iš tų dviejų laiškų matyti, kad jau 1595 m. lietuviškas Postilės vertimas buvo Vilniaus jėzuitų rankose. Daukšos vertimas, kaip matyti iš Postilės lietuviško teksto, turėjo būti daromas dar pop. Grigaliaus XIII (†1585) laikais (Vcl. Biržiška, Žingsniai, 1948, Nr. 12, 6 p.) Nors *niekur* neminima Daukšos pavardė, bet reikia tarti, kad tai buvo ta pati jėzuito Vujko Postilė, kurią Daukša buvo išvertęs. Brocus dėsto generolui: "Žemaičių vyskupas, už savo lietuvišką postilę ("pro sua postella Lituanica"), kurią jam pažadėjome gavėnioje prieš kolegijos vizitaciją išspausdinti, atsiuntė čia 500 auksinų, apmokėti daliai šito spausdinimo išlaidų". Tačiau — dėsto Brocus — provinciolo potvarkiu Giedraičiui pinigai buvo atgal grąžinti, ir pačiam Brocui buvo pavesta vyskupui paaiškinti, jog esą negalima pas jėzuitus spausdinti, jeigu vėliau nebus visi egzemplioriai dykai ("gratis") išdalinti, "kad nebūtų įtarimo, jog savo spaustuvėje užsiimame prekyba". Bet Brocus, jau provinciolo pavestas, aiškina generolui, jog Giedraitis pats yra atvykęs Vilniun (V. 20), nori paskubinti spausdinimą, išlaidoms turi surinkęs pinigus. Vyskupas esąs labai neturtingas, ir neturįs metinių pajamų per 3000 auksinų,[127]) o turįs išmaitinti didelę šeimyną. "Sunku yra tokią pinigų sumą išleisti Postilei spausdinti ir paskui ją (Postilę) dovanai dalinti. O jeigu tos rūšies knygos nebus spausdinamos, bus pakenkta daugelio dvasinei gerovei". Balandžio 18 d. laišku Brocus buvo aiškinęs generolui, jog Vilniaus vyskupijos administratorius[128]) "norėjo duoti mums spausdinti vyskupijos lėšomis lietuvišką katekizmą ("Cathechismum lituanicum") ir garb. ponas Žemaičių vyskupas — lietuvišką postilę, tokiu pat būdu išspausdinti jo lėšomis. Kiekvienas iš jų paskui norėjo visus išspausdintus egzempliorius sau pasiimti ir arba

platinti tarp kitų dovanai, ar perduoti knygininkams ("Bibliopolis") juos paskleisti ar atskirai pardavinėti". Brocus toliau aiškina, kad reikią tas knygas išspausdinti ypač tuose kraštuose, "kurie labai bjauriai yra užkrėsti erezijų ir pagonybės". O tokių knygų Lietuvoje labai reikią, "nes labai nedaug šituose kraštuose tėra tokių, kurie nori tos rūšies spausdinamoms knygoms lėšas duoti", ir tik praeitais metais jėzuitų spaustuvėje tebuvusios išspausdintos vos 3 ar 4 knygos.[129])

Iš Brocaus dviejų laiškų neabejotinai matyti, jog Postilė jau 1595 m. buvo paruošta spaudai.

Ar Vilniaus administr. Benedikto Vainiaus atiduotas spausdinti lietuviškasis katekizmas yra tas pats, kuris išėjo kaip Daukšos vertimas 1595 m.?

Painiavos įneša vokiečių Fridriko Bartschitus (Bartsch) laiškas (1595. V. 21). Jis tekalba tik apie "lietuviško katekizmo su maldomis" spausdinimą. Jėzuitas motyvuoja, kad tas "darbas yra nuo seniai pageidaujamas, juo labiau, kad jis nematytas šitame krašte, nes iki šiol ta kalba vargiai ar yra pasaulyje kokia katalikiška knyga pasirodžiusi". Bartschius toliau rašo, jog tą katekizmą esą išvertę jėzuitai ("pii viri id transtulerant"), lėšas jam leisti suorganizavę ir buvo pasirengę dykai išdalinti.[130])

Kad katekizmas 1595 m. buvo norima spausdinti, nėra abejonės. Brocus, kuris labiau buvo informuotas ir provinciolo pavedimu generolui rašė, kalba kaip tik apie tai. Kaip žinia, šalia Daukšos versto ir 1595 m. išleisto Ledesmos katekizmo yra Anonimo 1605 m. vertimas. Iš įvado (Katechism Ledesmy, Ed. Dr. J. Bystron, 1890, 30 p.) matyti, kad Anonimas išvertė iš naujo. Tas pirmas jo vertimas buvęs "Nežynau kayp nugayszyntas". "Nugaišintasai" vertimas ir yra tasai, apie kurį kalba jėzuitai Brocus ir Bartschius. Tuo būdu 1605 m. Ledesmos katekizmo vertimas yra jau trečias iš eilės, arba antras augštaičių tarme: pirmą atliko Daukša, kitus du — Anonimas. Kaip matyti iš Anonimo įvado, Daukšos vertimas nepatiko augštaičiams, ir vienas jėzuitas iš naujo išvertė. Tačiau šisai vertimas buvo pražudytas, dar neišspausdinus, ir teko dar kartą versti.

Išaiškinti dar reikėtų Brocaus teigimas, kad jo spausdinimu rūpinasi Vilniaus vysk. administratorius ir Bartschiaus pasakymas, jog jis jėzuitų verstas. Nemini Bartschius nieko apie postilės spausdinimą. Brocus tačiau, apie ją pateikdamas faktus, kalba taip įsakmiai, jog nėra pagrindo abejoti. Tad peršasi išvada. Dėl čia išdėstytų sunkumų praėjo dar ketveri metai, kol garsioji Postilė pasirodė (1599).

Ryšium su čia iškeltais klausimais turime apgailestauti, jog nieko archyvuose iki šiol nepasisekė užtikti pirmojo lietuviško Kanizijaus katekizmo vertimo reikalu, kuris turėjo būti išleistas apie 1585-89 m. Apie tai duomenų teikia prof. J. Gerulis, Dr. V. Falkenhahn ir prof. Vcl. Biržiška.[131])

Kieno darbas tas katekizmo vertimas buvo, nėra išaiškinta. Greičiausia jį buvo išvertęs koks nors jėzuitas lietuvis, kaip yra atsitikę su latvišku jo vertimu, kurio vienintelis egzempliorius yra išlikęs švedų Upsaloje.[132]) Kanizijaus buvo verčiamas uoliai į įvairias kalbas.[133]) Kai jėzuitas A. Posevinas lankė Lietuvą, Rusiją ir Švediją, Kanizijaus katekizmo vertimo akciją jis labai išplėtė. 1579 m. jis kelia reikalą Kanizijų išversti rusiškai; švediškai esąs jis jau paruoštas.[134]) 1582 m. rašo jis Vendeno vyskupui, jog įvairiomis vietinėmis kalbomis reikia skleisti knygas. Livonijoje jos esančios reikalingos keturiomis kalbomis. Danams ir suomiams reikią taip pat knygų duoti.[135]) Posevinas buvo susirūpinęs misija rytų slavuose. Nuolat rašo jis (1579-81) apie Kanizijaus katekizmo spausdinimą, vis primindamas jo vertimą gudų kalboj (išsp. 1585) jo platinimą tarp totorių.[136]) Vadinasi, Posevinas rūpinosi ne tik Batorą su Jonu IV-ju sutaikinti, popiežinę seminariją įsteigti, atlikti misinius uždavinius Švedijoje. Jis abiem savo Pabaltijy buvimo atvejais išvystė didelę akciją Kanizijaus katekizmui versti ir kitoms katalikų knygoms spausdinti. Apie tai vis kalbama jo gausioje korespondencijoje su popiežiaus sekretoriumi kard. Ptol. Gallu, su nuncijumi Bolognetti, su vyskupais. Nors nė karto įsakmiai neužsimena Posevinas apie reikalą Kanizijų išversti ir lietuviškai (nekalba jis ir apie lietuvišką vertimą), tačiau įsiskaičius į jo laiškus šituo reikalu (jų daug išspausdinta Mon. Poloniae Vaticana t. IV-VI), peršasi išvada, jog pirmasis lietuviškas Kanizijaus vertimas atsirado ryšium su Posevino vizitu Pabaltijy, kurio metu jis taip rūpinosi čia Tridento nuostatų įgyvendinimu ir čia smarkiai išjudino pagaminti katekizmą Pabaltijo tautų kalbomis.

Šitos nuotrupos dar jokiu būdu nepretenduoja į atbaigtą čia iškeltų klausimų nušvietimą. Pirmoje vietoje mums rūpėjo parodyti, kokios rūšies šaltinių esama, kurių rinkimas dar nėra pasibaigęs. Iš čia pateiktų įdomių apraiškų tačiau matome, jog tuo pat laiku, kai bajorija labiau politiškai artėjo į lenkišką bendros žečpospolitos idealą,[137]) bažnytiniame gyvenime buvo bandoma pagerbti baudžiauninko kalbos teises. Jeigu valstybinės institucijos, tikroji ano meto visuomenė, kuriai vienai priklausė valstybėje visos teisės, būtų palaikiusi pastangas neniekinti kaimiečio kalbos, tai būtų buvę atsiekta geresnių rezultatų. Ir kitų kraštų pavyzdžiai (pvz., Čekijos vokietėjimas, kai bažnyčioje vartota čekų kalba) parodo, jog vietinei kalbai apsaugoti neužtekdavo vien pastoracinių priemonių. Reikėjo, kad pati valstybė tuo domėtųsi.

Lietuvos kaimiečių sielovados reikalu į liaudį pamokslauti einantieji vienuoliai, ypač jėzuitai, yra daug nusipelnę lietuvių kalbai. Šalia lietuviškų pamokslų per visą 17-tąjį šimtmetį

Didž. Lietuvoje lietuviškai rašė beveik vieni jėzuitai.[138]) Bet tai "lietuviškai krypčiai" sunku buvo laikytis viešajame ir bažnytiniame gyvenime, kur didikai bei bajorai turėjo patronato teisę savo bažnyčiai pasirinkti kleboną, kur beneficijų valdytojai turėjo taikytis prie savo geradarių. Socialinių santykių išanalizavimu, kur bajoras ėjo sau, o liaudis gyveno visai atskirą, savitą gyvenimą, atidengiamos ir anos psichologinės lietuvių kalbos nebepaisymo priežastys, kurias reikia pridėti prie politinių bei kultūrinių.

Peršokant gerą šimtą metų, pabaigai norime priminti tai, ką savo plačioje reliacijoje 1773 m. lapkričio 20 d. Romon rašė Žemaičių vyskupas Lopacinskis. Aštuntame pranešimo punkte kalbėdamas apie vyskupijos gyventojus, jis sako, kad jo "širdį pripildo nuliūdimas", jog didelė dalis kilmingųjų (bajorų) retai būna bažnyčioje, "kai yra žemaitiškai ("vernacula lingua Samogitica") aiškinamas katekizmas ir sakomi pamokslai".[139]) Nėra žinoma, kad Lopacinskis būtų buvęs ypatingas lietuvių kalbos mylėtojas, bet šis faktas, prisiminus ankstyvesnius versmių trupinius, paaiškina, kodėl Lietuvoje, ypač Žemaičių vyskupijoje, 16-tojo amžiaus gale prasidėjusi sveika linkmė surasti vietos lietuvių kalbai bažnyčioje, sunkiai galėjo laikytis. Vysk. Lopacinskio pastaba pagaliau tik patvirtina tai, ką prieš 173-jus metus (1600) jau buvo rašęs anas jėzuitas, jog nedaugelis iš prasišvietusių klausą lietuviškų pamokslų. Bajorai ta kalba nesidomėjo, išeidami iš savo socialinės padėties, nes kalbėti lenkiškai su laiku tapo vienu iš bajorystės pažymių.

Visai kitos rūšies banga nepaisyti lietuvių kalbos ir sąmoningai lenkinti per bažnyčias (pamokslai, giesmės, pridedamos pamaldos) prasidėjo tik 19 amžiaus antroje pusėje, kai atsirado nacionalizmo problema, kurios Didž. Lietuvos Kunigaikštystė negalėjo pažinti.

---

63) A. Theiner: Annales Eccl. II 105-6 p. "Aidai" 1951 m. Nr. 5, 213 p.

64) "Žingsniai", 1947 m. Nr. 9, 21 p. Plg. Vcl. Biržiška: Iš lietuvių spaudos istorijos, "Žingsniai", 1948 m. Nr. 12, 8 p.

65) M. Valančius: Žem. vysk. I (1848) 180 p.

66) Vat. Arch. Vescovi 22, f. 150.

67) Archiwum domu Sapiehow, I (1892), išl. A. Prochaska, 44 p.

68) Vat. Arch. Processus Consistorialis 28, 187 v.

69) Proc. Cons. 28, 20lv.

70) Proc. Cons. 28, 205v.

71) Proc. Cons. 28, 200.

72) J. Totoraitis: Merkelis Geišas, Žemaičių vyskupas 1631-33, "Tiesos Kelias", 1939 m. Nr. 7-8, 543-550 p. (panaudota Vatikano archyvas!)

73) Proc. Consist. 43, f. 372.

74) Proc. Cons. 43, 373.

75) M. Valančius: Ž. Vysk. I 144 p. Plg. Ant. Karbowiask: Dzieje wychowania i szkol w Polsce, t. III (1923) 93 p.

76) M. Valančiaus Kantičkos, 1859 m., 295-296 p.

77) Proc. Cons. 28, f. 559-572.

78) Plg. J. Totoraitis: Vilniaus vyskupų reliacijos, "Tiesos Kelias", 1939 m. Nr. 6 (443-46 p. N. Pacas; 447-469 p. St. Kiškis; 450-452 p. Abr. Voina). Žr. t. p. 281-2 p., 547 p.

79) K. Chodynicki: Sprawa o spaleniu zboru Ewangelickiego w Gialowie na Žmuidzi, "Reformacja w Polscie" (red. St. Kot), V (1928) 146-151 p.

80) Trys bylos J. Tiškevičių liečia tiesiogiai: Proc. Cons. vol. 24, 811-20; vol. 32, 440-67; vol. 50, 879-91. Trijuose kanoniškuose procesuose J. Tišk. figūruoja liudininku: Proc. Cons. 33, 201-226; 35, 476-503; 45, 836-862. (Deja, apie Merkelį Giedraitį nėra Vatikano archyve bylos!).

81) Kun. R. Krasauskas, panaudodamas Vatikano ir kitus archyvus, rašo diser.: "Vysk. Jurgis Tiškevičius ir jo įnašas į Lietuvos katalikų Bažnyčios restauraciją". Šitas iki šiol nenaudota medžiaga paremtas darbas turės atidengti nemaža nauja.

82) Vat. Arch. Acta Congr. Con. 1646-49, f. 196.

83) J. Puryckis: Die Glaubenspaltung in Litauen, 1919, 25-28 p.

84) Šituo atžvilgiu labai įdomus yra Vilniaus kapitulos aktas: J. Kurczewski: Kść. Zamkowy czyli Katedra Wilenska, III (1916) 53 soo.

85) J. Puryckis: Glaubenspaltung o. c. 39. Przyałgowski: Žywoty biskupow wil. I (1861) 150 p. M. Valančius: Žem. Vysk. II 6 p.

86) M. Valančius: Žem. Vysk. I 72 p.

87) Vat. Arch. Armar. 64, vol. 29, f. 74v.

88) Šituo klausimu (Lietuvos kultūrinis paveikslas 16-me amž.) bus dar rašyta.

89) K. Morawski: Hist. Uniw. Jagiell. II (1900) 375 p.

90) Ant. Karbowiak: Dzieje wychowania i szkol w Polsce, III (1923) 133 p.

91) A. Karbowiak: Dzieje o. c. III 158-9 p.; I. Kraszewski: Wilno, IV (1842) 88 p. Jaroszewicz: Obraz Litwy, III (1845) 39 p.

92) J. Kurczewski: Kosc. Zamk. III 8 p.

93) J. Kurczewski: K. Zamk. III 27 p. Paaiškina, kad Vilniuje katedros mokykla tesanti vienintelė, kurioje mokoma lotyniškai ir vokiškai.

94) J. Kurczewski: K. Zamk. III 337 p.

95) J. Kurczewski: K. Zamk. III 55, 56 p.

96) A. Karbowiak: Dzieje wychowania o. c. III 159-160 p. Charlampovič: Zapadno-russkije pravoslavn. škoły, 1898, 15 p.

97) A. M. Amann: Storia della Chiesa Russa, Torino 1948, 151 p.

98) J. Kurczewski: K. Zamk. II 84 p.; III 60-61, 69 p.

99) J. Kurczewski: K. Zamk. III 66 p.

100) Jez. Arch. Epis. Germaniae vol. 174, 108.

101) Mon. Pol. Vaticana IV 842 p.

102) Mon. Pol. Vat. IV 842 p. Plg. Prop. Kongr. Arch. Memoriali 1639, vol. 400 f. 216.

103) Ateneum Wilenskie, VI (1929) 47-71 p., 429-455 p.; VII (1930) 170-288 p.; XI (1936) 218-232 p.

104) Mon. Pol. Vat. V 175, 183 p. Plg. Arch. Congr. Concil. Rel. Dioc. Viln. 1605, 1629.

105) J. Poplatek: Zarys dziejom Semin. Papieskiego w Wilnie, "Ateneum Wilenskie", VII (1930) 227 p.

106) Jėz. Arch. Epist. Germaniae vol. 175, f. 137rv.

107) T. p. Ep. Germ. 174, f. 108.

108) T. p. Ep. Germ. 174, 108v.
109) Fondo Gesuitico, Busta Nr. 84 (1453:6) Collegia Lituana (Nr. 1-Nr. 13).
110) Ten pat: 6) Collegia Lituana: Nr. 6 (1600 m.) f. 2.
111) J. Popłatek: Wykaz alumnów Sem. papieskiego 1582-1773, "Aten. Wilenskie", XI (1936), 223-240 p.
112) Proc. Consist. 15, f. 528, 530v; plg. Proc. Cons. 12, 107-111.
113) Proc. Consist. 28, 190, 198v, 205.
114) Vcl. Biržiška: Daukša, Liet. Encikl. VI 164. Plg. A. Voldemaras: Nacionalnaja borba v Vel. Kniaz. Litovskom v XVI viekach, Izviestija atdiel. russk. jazyka i Slovosnosti Imp. Akad. Nauk, 14 t. (1909) knyga 3 (1910) 182-184 p.
115) Žem. Vysk. II 67 p.
116) Žiūr. plačią Vcl. Biržiškos nurodytą bibl. LE VI 164 p.
117) Mon. Pcl. Vat. V 92 p. pstb. 2 (Typographia Radziviliana).
118) Vat. Arch. Nunz. Polon. 19, f. 437.
119) Mon. Vat. V 607 p.
120) Plg. Mon. Vat. IV 180-181 p.; V 363 p.
121) Žem. Vysk. II 68 p.
122) Jėz. Arch. Ep. Germaniae 171, 275v.
123) Ep. Germ. 172, I 229v.
124) Ep. Germ. 174, 219, 223a.
125) Ep. Germ. 174, 177v.
126) Ep. Germ. vol. 174, f. 174.
127) Tai maždaug atitinka Proc. Cons. 17-me amž. daug kartų apie Medininkų vyskupijos pajamas paduodamus skaičius.
128) 1594 m. Vilniaus kapitula diecezijos administratoriumi išsirinko kapitulos kustošą Benediktą Vainių (Vainą): J. Kurczewski: Biskupstvo Wilenskie, 40 p.
129) Ep. Germ. 174, 219-220, 221v.
230) Ep. Germ. 174, 223a.
131) J. Gerulis: Zu Johannes Bretke, "Studi Baltici", V (1935-36) 52 p. V. Falkenhann: Der Uebersetzer der lit. Bibel Joh. Bretke u. seine Helfer 1941. Vcl. Biržiška: Liet. raš. kal. 11 p. Vcl. Biržiška: Liet. pasauliet. literat. užuomazga, "Žingsniai", 1947, Nr. 9, 26 p.; Vcl. Biržiška: Iš liet. spaud. istor. "Žingsniai", 1948, Nr. 12, 5-8 p.
132) Ks. Swierkowski: Wilno kołebką drukarstwa litewskiego, "Aten. Wil." VIII (1933) 184-204 p. (Apie Vilniaus spaustuves žr. 195 p.).
133) O. Braunsberger: Bezti Petri Canisii S. J. epistolae et acta, VIII (1923), 559 p.
134) Mon. Pol. Vat. IV 327 p.
135) Mon. Pol. Vat. V 607-8 p.
136) Mon. Pol. Vat. IV 834, 358 p.; 272; V 363 p.
137) Plg. A. šapoka: Lietuva ir Lenkija, 1938. K. Avižonis: Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais, 1940.
138) Vcl. Biržiška: Liet. raš. kal. 11 p.
139) Arch. Congr. Concilii, Relat. Dioeces. Samogit. 1773.

A R C H I T. D R. J. K U L P A V I Č I U S — **Montrealio Aušros Vartų bažnyčios projektas. (Modelis J. Ladygos)**

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

ŽVILGSNIS Į AMERIKIEČIŲ LITERATŪROS ISTORIJĄ

Daugeliui mūsų yra nesvetimi didieji praeito amžiaus amerikiečių rašytojai, toki kaip Cooperis, Poe, Twainas. Tačiau net ir iš to laikotarpio kai kurie autoriai mums lyg ir tolimesni, arba beveik negirdėti, nors jie stovi pačiose poezijos, beletristikos ir minties viršūnėse. Čia užtektų paminėti tokį Thoreau arba Melville. O žvelgiant anapus devynioliktojo šimtmečio, dar toliau į praeitį, vaizdas lyg ir miglojasi. Kyla klausimas: kur amerikiečių literatūros pradžia, kas tie pirmieji autoriai, ar buvo įdomių ir vertingų vardų prieš devynioliktojo amžiaus suklestėjimą?

Čia ir norime mesti akį į amerikiečių literatūrą nuo pirmųjų dienų. Žinoma, tai tėra labai bendras pjūvis per didelį ir šakotą medį, davusį pasauliui pirmaeilių poetų ir beletristų, o mūsų laikais — ir žymių dramaturgų.

Taigi, ką randame ligi devynioliktojo amžiaus?

Čia susiduriame su dviems ryškiais perijodais: 1. kolonijų ir 2. revoliucijos.

1. **Kolonijų perijode,** apimančiame bemaž pusantro šimto metų (1607-1763), randame metraštininkų ir istorikų, kurių pažymėtini John Smith, Bradford, Winthrop, Byrd, Sewall ir kiti. Būta poetų, kurių ryškiausia yra Anne **Bradstreet** (1612-1672), pirmoji amerikietė moteris, sulaukusi platesnio pripažinimo literatūroje. Galop ten esama įžymių teologų, iš kurių labiausiai išsimuša **Cotton Mather** ir **J. Edwards.** Klastėjo religinė literatūra. Tokia kaip tik buvo pirmutinė amerikiečių spausdintoji knyga — psalmių vertimas, pasirodęs 1640 metais ir susilaukęs apie 70 laidų,

2. **Revoliucijos** laikotarpy (1763-1810) iškyla amerikiečiai oratoriai, kaip James **Otis** ir Patrick **Menry.** Savo raštais pasižymi valstybininkai, kaip **Hamiltonas, Jeffersonas** ir dar kiti. Iš šių laikų turime įdomios atsiminimų literatūros ir autobiografijų. Tarp pastarųjų patvariausia yra Benjamin **Franklino** (1706-1790) autobiografija, kuri ligi mūsų dienų nenustojo savo patrauklumo. Šia proga pastebėkime, kad Franklinas bene bus pirmutinis amerikiečių autorius, išverstas į lietuvių kalbą.

Revoliucijos metai davė ir eilę stiprių publicistų. Garsiausias jų yra Thomas **Paine,** sykiu ir mintytojas, gal pajėgiausia figūra iš visų Amerikos polemistų. Poezijoje ryškiausias balsas buvo Philip **Freneau** (1752-1832), sukūręs politinių dainų bei satyrų ir gamtos poezijos, kuria jisai yra lyg ir pirmatakas, einant į romantinį laikotarpį. Pasirodė pirmieji amerikiečių romanai su Charles **Brockden Brown** priešakyje. Pirmus daigus išleido ir drama (Royall **Tyler**), tačiau ji pražydo tik dvidešimtajame amžiuje.

Išsikovojusi laisvę, Amerika dideliais šuoliais kilo ir literatūroje. Tas augimas nesiliovė per visą devynioliktąjį amžių. Nūn atsirado autorių, kurių veikalai išėjo anapus Amerikos ribų ir pasiekė tolimus kraštus.

Kai kurie literatūros istorikai į visą devynioliktąjį amžių žiūri kaip į vienalytį šio krašto literatūroj. Bet kadangi čia esama tiek gausios medžiagos ir susiduriama su skirtinga kūryba abiejose amžiaus pusėse, tai daug kas atsieja pirmojo suklestėjimo laikotarpį, beveik ištisai romantinį, ir tuoj po jo atžymi antrąjį sužydimą, kur susibėga romantizmas, filosofai, dainuoja originalieji Amerikos poetai ir parašomi didieji romanai. Vėliau gi prasikala ir realistiniai rašytojai.

3. **Pirmojo suklestėjimo** stambieji vardai yra Washington **Irvingas,** James Fenimore **Cooperis.** ir Edgar Alan **Poe.**

Washington **Irvingas** (1783-1859) yra amerikiečių romantizmo pranokėjas. Jis yra vienas iš pirmųjų šios šalies rašytojų, patraukęs ir kitų kraštų dėmesį. Švelnus, kartais sentimentalus, lengvu humoru dvelkiąs ir nuotaikingas jo romantizmas buvo artimas ir Europos kontinentui, kuriame jisai praleido nemažą savo amžiaus dalį ir iš kurio jis buvo ėmęsis sau pavyzdžių. Jo raštai, kaip "The Sketch Book" ("Apybraižų knyga") "Alhambra", "New Yorko istorija nuo pasaulio pradžios . . . parašyta Knickerbockerio", pasižymi išpuoselėtu ir žaviu stiliumi. Washington Irvingas ir šiandien pasilieka amerikiečių literatūros klasiku.

James Fenimore **Cooperio** (1789-1851) garsas apibėgo tolimas žemes ir ligi šiolei ten pasiliko. Iš jo romanų mes pažinome indėnų Ameriką, šios šalies miškus, ežerus ir prerijas. Sunku rasti jaunuolį, kuris Europoje būtų neskaitęs jo "Stirnų medžiotojo", "Paskutinio Mohikano", "Prerijos" ir kitų romanų iš indėnų būties. Ten jis skaitytoją patraukė savo vaizduote, nuotykiais ir epiniu erdvumu, kuriame atsivėrė nuostabioji šios šalies gamta ir šiandien jau tolima praeitis. Jisai parašė ir jūros, istorinių ("Šnipas") ir socialinių romanų.

Mums, lietuviams, įdomu tai, kad ir mes buvom Cooperiui kiek pažįstami — jis buvo skaitęs ir savo bibliotekoj turėjo kai kurias mūsų liaudies dainas. Apie Lietuvą jis ir daugiau galėjo patirti iš Adomo Mickevičiaus, su kuriuo buvo susitikęs Europoje.

Tuo pat laiku poezijoje iškyla William **C. Bryant** (1794-1878), romantikas ir gamtos poetas.

Didžiausias šio laikotarpio vardas tiek poezijoje, tiek ir beletristikoje pasilieka Edgar Alan **Poe.** (1809-1849). Jo lyriką žymi formos tobulumas, nuotaikingumas ir kažkoks fantastinis ilgesys ("Ulalumė", "Varnas", "Varpai", "Annabel Lee" ir k.). Jo novelės yra vienos iš gražiausių anglų kalba. Ir čia jisai yra nepa-

lyginamas formos meisteris, kuris savo kūrinį audžia su nepaprastu įžvalgumu ir meniniu tikslumu. Dar pridėkime, kad šisai literatūros galiūnas buvo vienas iš giliausių kritikų.

Savo romantizmu, savo fantastiniu pasauliu ir grožio idealo ieškojimu E. A. Poe paveikė kai kuriuos žymius Europos rašytojus, kaip prancūzų simbolizmo tėvą Charles Baudelaire, ir turėjo įtakos vėlesniam simbolizmui susiformuoti. Taip kad Poe yra pirmasai amerikietis rašytojas, turėjęs gilios reikšmės Europos literatūrai.

Lietuvių kalba turime jo "Varną", kurį išvertė Kazys Binkis, turime "Ulalumę", "Annabel Lee" ir keletą novelių. Įdomu pastebėti, kad per 1831 metų sukilimą mūsų šaly ir Lenkijoje Poe kurį laiką buvo galvojęs vykti į tuos tolimus kraštus ir prisidėti prie jų kovos.

4. **Antrasis klestėjimo laikotarpis** amerikiečių literatūroje buvo žymiai šakotesnis ir kai kuriais atvejais mums, lietuviams, mažiau pažįstamas.

Šiuo metu pasirodo pirmieji didieji Amerikos filosofai. Yra tai Ralph W. **Emersonas** ir Henry D. **Thoreau.**

R. W. Emersonas (1803-1882) buvo ir filosofas ir poetas, atstovaująs vadinamajam transcendentalizmui, kurio spalva pastebima eilėje šios gadynės rašytojų. Įtakingiausi Emersono raštai buvo "Gamta", "Amerikietis mokslininkas" ir kitos apybraižos. "Amerikietis mokslininkas" paveikė šios šalies mintytojus ieškoti savų kelių, o ne vien žiūrėti į Europą.

Henry D. **Thoreau** (1817-1863) yra patsai originaliausias filosofas, kilęs iš Amerikos žemės. Jisai buvo filosofas individualistas, sykiu ir atidus gamtos stebėtojas. Kurį laiką jisai vienų vienas gyveno girių nuošalumoje ir paskui apie tai parašė savo šedevrą "Walden", kuriame dėsto savo filosofiją ir duoda puikiausių gamtos aprašymų. Geriausiose vietose jo stilius yra nepalyginamas amerikiečių literatūroje. Levas Tolstojus jau pažinojo Thoreau mintis. Sakoma, kad Mahatma Gandhi pasyvaus pasipriešinimo idėją rado Thoreau raštuose.

Svarbiausieji šio laikotarpio poetai yra Henry W. **Longfellow,** **Walt Whitman** ir Emily **Dickinson.**

Šalia jų įsidėmėtini toki žymūs vardai, kaip **Whittier, Lowell** ir dar kiti.

Henry **Longfellow** (1807-1882) iš stambiųjų šio meto poetų yra paprasčiausias ir prieinamiausias. Jisai byloja tiesiog į skaitytojo širdį ir jo supratimą. Daug kas todėl jį vadina amerikiečių židinio poetu, vaikų pasaulio dainium, tautos legendų pasakotoju. Jisai išleido nemaža poezijos knygų, kurios turėjo didelį pasisekimą tiek Amerikoje, tiek ir už jos sienų. Lietuviams jis pažįstamas pirmiausia iš indėnų legendos "Hiawathos" vertimo. Dar minėtinas jo epas "Evangelina", idilė iš akadų būties.

Walt **Whitman** (1819-1892) yra jėga, išaugusi iš Amerikos dirvos ir tą šalį savo dainoje apėmusi galingu mostu. Susikūręs originalią formą, laisvą ir plačią, jisai žvalia poeto akimi žvelgė į šio krašto didybę, erdvę, į jo įvairumą, jaunatvišką energiją ir veržlumą. Visa tai atsimuša jo kūryboje: ji drąsi ir plati, plakanti kažkokiu amžinu gamtos ir žmonių likimo ritmu. Jisai yra ir demokratijos poetas, didžių vizijų žmogus, savo lyrikos žodžiu apimąs erdves ir kontinentus, o sykiu sugebąs atjausti ir mažuosius gamtos reiškinius, kaip tai rodo ir jo svarbiojo veikalo pavadinimas — "Žolės lapai".

Mažiausia lietuviams pažįstama yra lyrikė Emily **Dickinson** (1830-1886). Kol gyva, ji savo kūrybos beveik nespausdino, ir jos poezija buvo įvertinta tik paskutiniais dešimtmečiais. Tiek skaitytojai, tiek kritikai išvydo nepaprastą jos lyrikos originalumą, formos šviežumą ir minties galybę. Ar ji dainuotų meilę, ar gamtą, ar žvelgtų į metafizinius klausimus, — visur ji yra savita, stipri, nuostabi, intensyvių išgyvenimų ir bemaž apreiškimo regėjimų poetė, daug kieno laikoma pačia stipriausia moterimi, rašiusia lyriką anglų kalba.

Sidney Lanier (1842-1881), kilęs iš pietinių valstybių, savo poezija itin stengėsi pasiekti muzikalinio įspūdžio ir stipraus spalvingumo.

Augščiausios viršūnės šio tarpo beletristikoje yra Nathaniel **Hawthorne** ir Herman **Melville.** Ir vienas ir antras yra patys didžiausi vardai grožinėje amerikiečių prozoje.

N. Hawthorne (1804-1864) yra vienišas genijus, sunkiai bepalyginamas su kuriuo kitu rašytoju. Savo vienatvėje jisai ligi gelmių buvo apmąstęs žmogaus sielos kelius, jos ėjimą į nuodėmę ir į kažkokią tolimą, nykią šviesą. Šalia nepaprasto psichologo, jame regime ir savotišką moralistą puritoną, kuris savąjį pasaulį mums vaizduoja stipriai individualiu, truputį senovišku stiliumi. Jo knygų veiksmas teka lėtai, ir jų grožį pastebėsi neskubėdamas, sustodamas ir apmąstydamas. Jo šedevras yra "Raudona raidė", kurį daugelis kritikų laiko geriausiu amerikiečių romanu. Toliau eina "Namas su septyniais šelmenimis", "Dukart pasektos pasakos" ir kiti veikalai.

Herman **Melville** (1819-1891) yra antroji amerikiečių beletristikos viršūnė, ilgą laiką bemaž visiškai pamiršta ir neįvertinta. Šiandien jo dalia pasikeitė. Neseniai anglų rašytojas Somerset Maugham, parinkdamas dešimtį geriausių pasaulio romanų, jų tarpan įtraukė ir žymiausią Herman Melville knygą — "Moby Dick". Yra tai jūros epopėja, pasakojanti apie banginių medžioklę ir prieinanti ligi simbolinių regėjimų didybės. Geras psichologas, gamtos poetas, mąstytojas, Herman Melville šiame veikale iškyla kaip dinaminė jėga, pilna realizmo, vaizdinga ir sykiu paslaptinga. Jis dar yra aprašęs savo patyrimus Pietų jūrose ("Typee", "Omoo") ir davęs kitų veikalų, tačiau pirmiausia jisai yra "Moby Dick" kūrėjas.

Šiuo laikotarpiu pasižymėjo ir dvi moterys, ligi šios dienos tebeskaitomos. Tai Harriet Beecher **Stowe** (1811-1896), kuri parašė "Dėdės Tomo trobelę" ir nemaža kitų knygų, paskui — Louisa M. **Alcott** (1832-1888), mums pažįstama iš veikalo "Mergaitės išėjusios į moteris".

Iš valstybės vyrų šiuo metu stipriausius pėdsakus literatūroje paliko Abraomas **Lincolnas** (1809-1865), kurio žodžio galia ir dabar pagauna mūsų širdis ir protus.

5. **Realizmo įsigalėjimas.** Juo arčiau einame prie dvidešimtojo amžiaus, juo labiau jaučiame šios šalies literatūroje norą pavaizduoti Ameriką tokią, kokia ji yra, o ne kaip ji gali atrodyti pro rašytojo romantiko akis. Žingsnis po žingsnio stiprėja realizmas. Vienas iš pirmųjų realistų buvo Bret **Harte** (1839-1902), kurio novelės yra įdomios ir dabar.

Tvirčiausia šio ankstesnio amerikietiškojo realizmo figūra yra Mark **Twain** (1836-1910), kurį ir lietuvis skaitytojas pažįsta iš "Tomo Sawyerio", "Huckleberry Finn", "Princo ir elgetos" bei eilės trumpesnių dalykų vertimo. Jo šedevru laikomas "Huckleberry Finn". Mark Twaino kūryboje atsispindi amerikiečio nuotykiai, jo kalba, galvosena, realizmas, energija, išradingumas ir humoras. Jo veikaluose regime Amerikos gamtą, didžiąją Mississippi upę, visą šios šalies erdvę. Tai jis pasakoja šviesiu realizmu, gedria nuotaika ir atidžiu, bet nesmulkmenišku pastabumu. Dalis jo knygų lietė ir kitus kraštus, o pats Mark Twain iš savo raštų labiausiai mėgo "Joan of Arc".

Antras didysis realizmo rašytojas yra Henry **James** (1843-1916), žinomojo filosofo William James brolis. Henry James yra aštrus psichologas,

kuris į žmogaus sielos gyvenimą žiūri iš įvairių kerčių, išryškindamas jo komplikuotumą, subtilumą, nuslėptą tragizmą. Nagrinėdamas sielos būsenas, jis dažniausiai nepaiso išviršinio veiksmo, kurį jam atstoja tų būsenų keitimasis. Pastaraisiais metais, kada amerikiečių litertūroje jaučiamas toks gyvas susidomėjimas psichologiniais rašytojais, Henry James po tam tikros užuomaršos vėl tapo itin populiarus. Iš jo veikalų minėtini "Ponios portretas", "Poynton grobis", "Ką Maisie žinojo", "Balandžio sparnai", "Ambasadoriai", "Aukso dubuo".

Tarp kitų žymesnių šio laikotarpio rašytojų pasižymėjo **Howells** (1837-1920), Hamlin **Garland** (1860-1940), Ambrose **Bierce** (1842-1914), lietuviams taip gerai pažįstamas Jack **London** (1876-1916), savo novelių pabaigos netikėtumu stebinąs **O. Henry** (1862-1910), S. **Crane** (1871-1900) ir Frank **Norris** (1870-1902), kuris iš realizmo jau pereina ir į natūralizmą, taip pradėdamas tradiciją, kuri gana ryški ir šiandieninėje amerikiečių literatūroje.

Tačiau naujosios amerikiečių beletristikos angoje statytina galinga **Theodore Dreiserio** (1871-1945) figūra, pralaužusi kelius ne tik kraštutiniam realizmui, bet ir natūralizmui. Jo šedevru laikoma "Amerikietiškoji tragedija", išversta ir į lietuvių kalbą. Šalia Dreiserio minėtinas mums gerai žinomas Upton Sinclair (g. 1878), vyriausiu savo "Džuglių" veikėju pasirinkęs lietuvį.

Su šiais autoriais pasiekiame **dabartinę amerikiečių literatūrą**, plačią, gaivalingą ir vieną iš populiariausių šiandieniniame pasaulyje, bent ligi pastarojo karo. Čia jos arčiau neliesime, tik pastebėsime, kad tarp daugelio šiandieninių poetų stambiausias yra Robert Frost (g. 1875), o galingiausias dramaturgas — Eugene O'Neill (g. 1888), po kurio eina visa eilė kitų stiprių autorių. Grožinėje prozoje susiduriame su visu atžalynu, kuriame randami tokie beletristai, kaip Sinclair Lewis (1885-1951), Sherwood Anderson (1876-1941), Gertrude Stein (1874-1946), Willa Cather (1876-1947), Scott Fitzgerald (1896)-1940), Thomas Wolfe (1900-38), Pearl Buck (g. 1892), John Marquand (g. 1893), abu patys garsiausieji dabartiniai amerikiečių beletristai — William Faulkner (g. 1897) ir Ernest Hemingway, (g. 1898), John Dos Passos (g. 1896), Erskine Caldwell (g. 1903), John Steinbeck (g. 1902), James Farrell ir ištisi būriai kitų. Daugelį jų lydi ir milžiniškas pasisekimas skaitytojų masėse, kaip tai liudija Margaret Mitchell (1900-1949) išgarsėjęs istorinis romanas "Gone With The Wind". Beliktų pastebėti, kad reikia atsargiai susigaudyti jauniausių beletristikos veikalų vertėje, kadangi dalis jų, vos pasirodę, esti reklamos išpučiami į milžiniškas proporcijas. Pasitaiko, kad už poros metų jų ir vardas esti užmirštas. Tokis yra didelės best-sellerių dalies likimas

Dar tektų pažymėti, kad pernai mirė abu didieji paskutinių laikų filosofai — George Santayana (g. 1863) ir John Dewey (g. 1859). Praktiškosios filosofijos atstovas pastarasis yra patsai įtakingiausias filosofas, kokį Amerika yra turėjusi. Amerikiečiai turi gera proza rašančių gamtininkų ir istorikų.

A. Vaičiulaitis.

KNYGOS ir ŽURNALAI

VAIKO DIEVAS IR RELIGIJA

K. Dr. Jonas Gutauskas: VAIKO DIEVAS IR RELIGIJA. Toronto. "Žiburiai". 1953 m., 328 psl. Kaina $3.00.

Psichologiniai - pedagoginiai mokslai pastaraisiais dešimtmečiais gerokai pasiyrė priekin. Tuo būdu vaiko pažinimas žymiai patobulėjo, ir jo mokymas bei auklėjimas nebėra dirbtinis stumdymas, o daugiau ugdymas įsiklausius į vaiko sielą. Ne visos betgi sritys laiku atkreipė dėmesį į pažengusį psichologinį pažinimą. Prie tokių sričių skirtinas ir religinis mokymas bei auklėjimas. Čia jaučiamas dar ir dabar nepakankamas prisitaikymas psichologinei pažangai. Tai konstatuota ir tarptautinio kaketų kongreso Romoje 1950 m., kur netgi grafiškai buvo pavaizduotas religinio mokymo atsilikimas nuo profaninio: pastarasis siekia 80-tą laipsnį (iš 100), o religinis — tik 25-tą.

Ši spraga buvo gyvai jaučiama ir Lietuvoje. Buvo prasidėję pirmieji bandymai pajudėti, bet jie žymesnių pėdsakų taip ir nesuskubo palikti. Teologijos institucijose, kurios buvo užimtos Dievo pažinimu, žmogaus ypač vaiko, pažinimas dar nebuvo pakankamai iškeltas. Jaunieji kunigai todėl tenkinosi tradiciniu katekizmo mokymu (jei neskaityti K. K. Žitkaus bandymų). Kun. Dr. J. Gutauskas, kuriam praktikoje teko pergyventi religinio mokymo trūkumus, ėmė domėtis jo tobulinimo galimybėmis. Dėstydamas seminarijoj katechetiką, dar labiau įsigilino į josios problemas ir visą eilę metų, ypač tremtyje, nesiliovė ta sritimi domėjęsis. Ir štai 1953 m. išeina jis su stambiu veikalu, kuriame visu frontu iškelia tezę: "Tėra tik vienas tikras religinis auklėjimas — tai auklėjimas, surištas su dvasine vaiko raida" (psl. 297). Tai pagrindinė autoriaus mintis, plačiai ir sistemingai išdėstyta veikale, kuris Lavalio un-to (Quebec'e) buvo priimtas kaip disertacija.

Tiksliai laikydamasis pagrindinės minties, autorius, minimame veikale, duoda vaiko psichologiją, aptardamas kiekvieną jo rutuliojimosi tarpsnį ir vėliau remdamas jais religinį mokymą bei auklėjimą. Jis vaizdžiai iškelia vaiko santykį su Dievu, jo formas bei praktinius pasireiškimus. Čia jisai panaudoja savarankiškai surinktą medžiagą tremtinių mokyklose ir apskritai turimą patirtį. Trečioj daly autorius duoda religinio mokymo bei auklėjimo metmenis, kurie organiškai siejasi su pateikta vaiko religine psichologija. Pagaliau ketvirtoj daly jisai išryškina svarbiausius religinio gyvenimo momentus — maldą, liturgiją, atgailą, komuniją ir sutvirtinimą.

Tokie yra veikalo griaučiai, ant kurių laikosi organiška visuma. Žinant, kad tai mokslinio pobūdžio veikalas, ima pagunda manyti, kad jo reikšmė tėra akademinė ir baigiasi su universiteto slenksčiu. Šiuo atveju betgi taip nėra. "Vaiko Dievas ir religija" parašyta taip lengvai, kad ji skaitai beveik kaip romaną (kartais šie dargi sunkesni). Yra, tiesa, retesnių svetimybių, tačiau jų nedaug ir netgi jų nesuprantantiems skaityti nekliudys. Nevargina skaitymo nė išnašos bei citatos, kurios nukeltos veikalo pabaigon ir paliktos susirasti tiktai besidomintiems. Žodžiu, tai veikalas, prieinamas plačiajai visuomenei — tėvams, motinoms, auklėtojams, kunigams. Visi ras čia vaiką

su jo religiniu pasauliu, kurio sukūrime dalyvauja ir jie patys. Čia skaitantieji supras, kad religinis auklėjimas yra kartu ir vaiko sielos formavimas, kad vaikystės metai yra nemažiau lemtingi kaip universitetinių studijų metai.

Yra betgi ir trūkumų. Jei tai būtų ne mokslinis veikalas, vargu ar bereikėtų apie juos kalbėti, tačiau prieš akis turime disertaciją. Tenka dėti ir atitinkamas mastas. Pirmiausia, besklaidąs skaitytojas pasigenda dalykų ir vardų rodyklės. Praktiškai vardai mažiau padeda orientuotis, bet dalykų, t. y. svarbesnių klausimų rodyklė tokiame veikale labai praverstų, ir tai praktiniam naudojime. Tiesa, turinys gana detalus, tačiau jis negali atstoti rodyklės. Be to, pravartu būtų turėti lietuvišką religinės pedagogikos terminiją. Šioje srityje dar nedaug kas nuveikta, ir autoriui tektų, pasigaunant profaninės pedagogikos turimų terminų, rasti įmanomų lietuviškų atitikmenų. Pvz. tokie išsireiškimai kaip — faktoriai, mentalinė plėtotė, emociniai apsunkinimai gali būti neblogiau išreikšti ir lietuviškai (veiksniai, minties plėtotė, jausminiai...). Kaikur autorius bando eiti ta linkme, bet nevisur pavyksta, pvz. bandinis polinkis (p. 68). Tuo, matyt, norėta išreikšti bendrautinis vaiko polinkis, bet parinktas žodis nėra taikytinas žmonėms. Taip pat kyla abejonė, ar tikslinga skaldyti vaiko amžių į pirmąją, antrąją ir trečiąją vaikystę? Argi tas amžius toks nevieningas? Iš pateiktų duomenų matyti, kad vaiko amžius yra organiškas ir tėra tiktai rutuliojimosi tarpsniai. Todėl būtų tiksliau skirstyti vaikystę į tarpsnius, juoba, kad antroji ar trečioji vaikystė primena pvz. antrąją jaunystę, t. y. antrukart gyvenamą, "pasikartojančią".

Minėti pastebėjimai tėra formalinio pobūdžio, ir jie veikalo esmės neliečia. Savo esminiuose sprendimuose autorius yra tvirtas, naudojasi plačia erudicija ir asmenine patirtimi. Pasiimtą uždavinį jis yra išnagrinėjęs gana plačiai, išsamiai ir praktiškai. Galima būtų tiktai pateikti autoriui vieną kitą pageidavimą. Svarbiausias jų, mano supratimu, būtų šis: įjungti į vaiko religinį auklėjimą ir dorinį ugdymą. Pastarasis yra taip organiškai susijęs su religiniu, kad jo neįjungimas neduos pilnutinio religinio - dvasinio ugdymo. Tiesa, veikale jauti, kad vaiko dorinimas eina kartu, bet taip neryškiai, jog gali sakyti — prađingsta. Šiuo metu, kai eina kova už religinį vaiko dorinimą ar bereliginį, šis klausimas reikėtų iškelti ir parodyti, kaip natūraliai jungiasi religinis ir dorinis auklėjimas. Kaip auklėjimas maldai, taip ir dorybių diegimas vaiko sieloj yra religinis rūpestis, nes į Dievą kreipiamasi ne vien malda, bet ir dorybiniu gyvenimu.

Būtų pageidautina, kad autorius labiau išryškintų kaikuriuos veikale paliestus klausimus. Pvz. psl. 51 užsimenamas vaiko linkimas į pasakinę tikrovę, linkimas, einąs iš jo egocentrizmo. Šis psichologinis vaiko bruožas reikalingas gilesnio pagrindimo. Skaitytojas lieka neįtikintas. Skaitydamas apie vaiko linkimą žaisti, imi ieškoti gilesnių vaiko psichikos šaltinių ir bandai išsiaiškinti vaiko santykį su tikrove ir įsivaizduotiniu pasauliu. Deja, nerandi pakankamo pagrindimo. Psl. 58 skaitai, kad vaikas gerai neskiria tikrovės nuo žaidimo, o psl. 54 pasakyta: "Vaikas moka gyventi lygiai gerai dviejose pasaulio plotmėse — tikrovės ir iliuzijos. Ir pasinėręs iliuzijų pasaulyje, nepamiršta realaus pasaulio dėsnių..." Taip skaitytojas ir lieka abejonėj...

Atsakydamas į klausimą — ar vaikas turi religiją (p. 75-82), autorius remiasi aprioriniu metodu ir autoritetais. Tiesa, tai įtikina, bet psichologinio - pedagoginio pobūdžio veikale norėtųsi psichologinės medžiagos, patvirtinančios filosofinius įrodymus. Tokios medžiagos yra pvz. kad ir Wuerzburgo mokyklos psichologų darbuose. O ir pats autorius mini (p. 85) egiptietį A. A. El-Meleegy, davusį tokios medžiagos.

Ryšium su šiuo klausimu autorius iškelia religinį vaiko polinkį, sakydamas: "vaiko siela yra atvira ir imli religijai". "Religija vaike spontaniškai pasireiškia — ji išauga iš pačios vaiko prigimties" (p. 92). Skaitytojas betgi klausia save, kaip suderinti šie tvirtinimai su skyriaus pradžios (t. p.) sakiniu: "Vos gimęs vaikas religijos atžvilgiu yra **neutralus**" (m. pbr.). Jeigu vaiko prigimtyje glūdi religinis polinkis, tai ar galima sakyti, kad jis religijai yra neutralus? Kad tas polinkis yra slypintis, latentinis — aišku, bet tai nereiškia, kad jis yra neutralus. Tam prieštarauja ir sekantieji veikalo puslapiai, kur įrodinėjama, kad religinis polinkis gali būti užslopintas arba neišugdytas.

Teisingai autorius iškelia liturgiją, apie kurią turi telktis religinis mokymas bei auklėjimas. Tam jisai duoda ir konkrečių nurodymų. Lieka neaišku, kodėl autorius vaikų giedojimą per jų mišias laiko **esminiu** apipavidalinimo elementu (p. 240)? Juk giesmė tėra palydimasis elementas, duodąs "džiaugsmo ir gyvumo" (t. p.). Liturgija yra galima ir be jo. Kad tai reikšmingas elementas, netenka abejoti, ypač kai jis yra tikra prasme liturginis, kai giedamos giesmės nėra atsijusios nuo šv. mišių turinio. Todėl labiau yra teiktinas liturginis giedojimas (vyr. vaikams) nei šiaipjau giesmės be sąryšio su šv. mišių auka. Liturginis sąjūdis to siekia ir kaikur visi vaikai (ne choras) gieda ne tik per mišias, bet ir pačias mišias.

Suminėti trūkumai, palyginti su veikalo apimtimi, tėra krislai, kurie anaiptol nelemia veikalo vertės. Lietuviškoj pedagoginėj (relig.) literatūroj tai bene pirmas tokios apimties ir svorio darbas. Jei tai būtų Lietuvoje, jisai galėtų turėti lemiančios reikšmės visam religiniam vaikų mokymui bei auklėjimui, nes jis skina naujus kelius tos srities dirvonuose. Žinoma, jisai neliks nepastebėtas ir tremties mokyklų bei šeimų, tačiau riboti pastarųjų galimumai neleis juo pasinaudoti visu plotu. Tarptautinėj plotmėj jisai rastų sau lygių, ir ano svorio gal neturėtų. Čia jis galėtų būti reikšmingas nebent savo erudiciniu, apžvalginiu pobūdžiu.

Šia proga linkėtina autoriui nesustoti ties vaiko religinimu, o eiti toliau ir paruošti panašų darbą apie jaunuolio religinį ugdymą. Tiktai būtų geriau, jei toks leidinys pasirodytų ne kaip mokslinio pobūdžio veikalas (formaline prasme), o kaip gyvenimiškas vadovas auklėtojams. Kad tai verta, geriausiai pasako pats autorius savo veikalo paskutinėmis eilutėmis: "Sugrius architekto statytieji rūmai, į dulkes subyrės gražiausios skulptoriaus statulos; laiko dantys sunaikins puikiausius dailininko paveikslus ir rašytojo knygas — didžiausi mokslo ir meno laimėjimai nepasieks amžinybės slenksčio. Tik religijos mokytojo kūryba skirta amžinybei ir bus vertinama amžinybėje".

Pr. Gaidamavičius

PO RAGANOS KIRVIU

Jurgis Jankus: PO RAGANOS KIRVIU. Dail. B. Vilkutaitytė-Gedvilienė. Išleido Gabija. 1953 m. 102 p. Kaina $1.50.

Jurgis Jankus, po psichologinių ir probleminių nagrinėjimų, šia knyga pasineria į pasaką, nukeldamas skaitytoją į Lietuvos gamtą, prie Nevėžio upės, girių, ežerų ir liūnų.

Visoj pasakoj originaliausia ir yra

tai, kaip autorius susidoroja su lietuviškąja gamta, kaip ją įaudžia į savo veikalą. Jisai tai atlieka sumaniai, vietomis net meistriškai. Jau pat pradžioje jisai mums prikelia Nevėžio krantus ir jo apylinkes — patrauklioje, artimoje ir jaukioje šviesoje, sakytume — romantiškose spalvose. "Toli anapus Nevėžio, anapus miško, anapus laukų ir kalnelių, vidury Tyrulių pelkių gyveno ragana, už visas kitas raganas senesnė ir už visas kitas raganas piktesnė", skaitome pirmuose knygos lakštuose. Nešamas šio lengvo, iš dalies ilgesingo romantizmo, Jurgis Jankus sykiu yra konkretus ir tikslus detalėse. Neidamas į smulkmenas, jisai apie visa kalba ryškiu ir taikliu žodžiu: apie paukščius, medžius, gėles, pelkes. Itin gerų vaisių jisai pasiekia, kai tą pastabumą susieja su įspūdžiu ir nuotaika. Štai kaip jis aprašo ugnelę giriose nakčia: "Iš pradžių pintin skelta kibirkštėlė vos apšvietė jam lūpas, bet su kiekvienu pūstelėjimu pazara didėjo, apšviesdavo gyvu raudonumu visą veidą ir kylančią dūmų srovelę. Netrukus pasirodė liepsnelė: pašoko ir vėl geso, kol įsikibo į sausus žagarėlius ir už jų kabindamosi ėmė kilti augštyn. Pasigirdo smagus treškėjimas ir liepsna išsimušė į viršų. Tamsūs miškai atgijo ir medžiai sumirgo rausvais šešėliais" (91 p.).

Tačiau Jurgio Jankaus pasakos svoris glūdi ne jos gamtoje, o veiksme. Čia autorius dar kartą pasirodo meistras. "Po Raganos Kirviu" nuotykis plaukia natūraliai ir, ištraukus Rygiškių Jono recenzijų terminą, sklandžiai. Nėra to priverstinio intrygos sukakinimo arba pasukimo, kaip tarpais matyti dideliuose jo veikaluose. Šioji pasaka skaitoma vienu atsikvėpimu, lapas iš lapo, kol pasiekiame pabaigą, kuri turi ir savo pamokomąją reikšmę. "Mano širdis pilna tokios laimės, kurios jokia piktybės karalienė nepažino ir nepažins", sako raganėlė, jau pasidariusi gera.

Su jos žodžiais ir užverčiame knygą suvokdami, kad ji atnešė ne tik Nevėžio gamtą, ne tik nuotykį, ne tik pasaką, bet ir pabrėžtą prasmę. Kaip tik šis pabrėžimas, kurį randame ir knygos pradžioje, atrodo ne visai būtinas: geriau, kai meno veikalo moralas nebūna prikišamai išvedamas. Juo labiau tai tinka tokių romantinio nuotaikų pasakai, kaip "Po Raganos Kirviu".

Antras pageidavimas liestų pačią knygos medžiagą: ji pradedama kaip lietuviškosios gamtos ir apskritai lietuviškos tikrovės pasaka, ir tai yra grynai Jurgio Jankaus įnašas. Toliau jisai įpina plačiai žinomą motyvą apie tai, kaip ragana peni ir ruošiasi iškepti berniuką, ir tai jau nėra mums naujiena. Būtų buvę gaiviau ir ištisiau, jeigu Jurgis Jankus savo didvyrio Jakamučio nuotykius būtų sukūręs iš tos grynai naujos, savos medžiagos, kuria buvo pradėjęs knygą ir kuri, tiesa, toliau taip pat nuolat įsipina į veiksmą, bet — jau nevyrauja. Be to, manytume, kad, Jakamučiui patekus į raganos nagus, vietomis pasitaiko perdaug apčiuopiamo daiktiškumo, kuris nevisai derinasi su pedagogine gija, pavyzdžiui: pasikartojantis raganos ir raganėlės gardžiavimasis, kokia skani bus berniuko mėsa, kai jį iškeps. Tai išsimuša ir iš viso pasakos tono — gyvo, nuotaikingo ir didžiai patrauklaus.

Aug. Raginis.

L I E T U V A

A. Bendorius; LIETUVA. Kraštas-gyventojai-kultūra. Sūduvos leidinys, 1952 m., pusl. 176 ir žemėlapis.

A. Bendorius — Lietuvos Pedagoginio Instituto kraštotyros lektorius, jau laisvoje Lietuvoje žinomas geografas pedagogas, pateikė lietuviškai mokyklai ir visuomenei jau antrąjį geografijos vadovėlį. Pirmas buvo "Europos geografija", išleista 1948 m. Ulme, Vokietijoje. "Europos geografija" Vokietijoje gana sėkmingai veikusiai lietuvių vargo mokyklai buvo labai pravarti. Dar nuoširdžiau tenka sveikinti šį Lietuvos geografijos vadovėlį, apsčiai duodantį būtiniausių ir reikalingiausių žinių apie Lietuvą.

Geografija savo krašto pažinimui ir lituanistiniam mokymui yra pirmaeilės reikšmės. Tautos gema, auga ir gyvena erdvėje ir laike. Tautos gyvenimą erdvėje nusako geografija, taip kaip tautos gyvenimą laike nusako istorija.

A. Bendoriaus Lietuvos geografijos vadovėly kaip tik ir randame Lietuvos erdvės apibūdinimą, Lietuvos vietą Europos, Pabaltijo ir kitų kaimyninių kraštų sąstate; nusakoma teritorinė Lietuvos raida, jos sienos, plotas ir jų įvairavimas. Toliau bendrosios geografijos skyriuose aprašomi pagrindiniai Lietuvos erdvės fiziniai elementai, kaip žemės paviršius ir jo kilmė, dirvos, žemės turtai, reljefas; Lietuvos vandenys: upės ir ežerai, jų baseinai ir grožis ir ūkinė bei turistinė reikšmė; Lietuvos klimatas, augalai ir gyvuliai.

Toliau eina Lietuvos gyventojai, jų kilmė, kalba, būdas ir kultūra; gyventojų pasiskirstymas tautybėmis ir religijomis; dar toliau aptariama Lietuvos ūkis, pramonė, prekyba ir keliai.

Tais skyriais baigiasi Lietuvos bendrosios geografijos dalis. Kita dalis paskirta Lietuvos sritims ir žymesnėms vietoms, atseit Lietuvos regioninei geografijai.

Šioje dalyje faktiškai ne tiek ryškinami patys Lietuvos geografiniai regionai, analizuojami tų regionų erdviniai savumai, bet daugiausia sustojama ties tame ar kitame regione esančiomis vietovėmis ir duodama tų vietovių istorinė raida, reikšmė, žymenybės ir net iš tų vietovių kilę lietuviai.

A. Bendoriaus "LIETUVA" yra pats geriausias Lietuvos geografijos vadovėlis, bet kada pasirodęs lietuvių kalba. O turint galvoje, kad autorius jį parašė svetur, neturėdamas tam darbui tinkamų sąlygų; dar daugiau, negalėdamas prieiti prie visų mokslinių versmių, — jo darbas vertas didelio pagyrimo ir pagarbos.

Vadovėlis skiriamas lietuvių jaunimui svetur ir todėl jame pateikiama ne tik sausos žinios, bet daug įliejama ir meilės Lietuvai, keliama jos didybė ir grožis, jos ilgesys ir ja pasididžiavimas. Šis pasirinktas kelias tinkamas ir girtinas. Lietuvos neišgyvenusiam jaunam lietuviui pati realybė sunkiau pagaunama. Reikia apeliuoti ne tik į jo protą, bet ir į jausmus.

Tačiau, keldamas A. Bendoriaus Lietuvos geografijos vadovėlio teigiamybes, jaučiu reikalo iškelti ir kai kuriuos pageidavimus, ir tai ne kaip priekaištus autoriui, bet kaip sugestijas, į kurias, mano supratimu, reikėtų atkreipti dėmesį ateity.

Bendroje dalyje esantiems kai kuriems skyriams, pavyzdžiui, apie žemės ūkį, pramonę, prekybą, pageidautina, kad jie būtų nagrinėjami pirmoje eilėje geografiniu atžvilgiu, — daugiau surišti su erdve, geografiniu tų elementų paskirstymu. Šitas pageidavimas dar daugiau tenka pabrėžti antrosios vadovėlio dalies atžvilgiu. Lietuvos regioninė geografija neturėtų prilygti kelionių vadovui po Lietuvą. Nepakankamai atkreipus dėmesio į geografinio mokslo atžvilgį, sunkiau lieka kitus įtikinti, kad geografija yra atskiras ir savarankiškas mokslas.

Tai, kaip jau sakyta, yra tik pageidavimai. Lietuvos regioninė geografija iš viso dar mažai nagrinėta ir tam reikalui autorius mažai tegalėjo rasti medžiagos.

Apskritai paėmus, A. Bendoriaus darbas yra tikrai vertingas ir brangi dovana tiek lietuviškai mokyklai, tiek lietuviškai visuomenei.

Dr. Vl. Viliamas.

VIETOJ AUTORIAUS NEPARAŠYTO LAIŠKO VERTĖJAMS

Giovanni Papini: POPIEŽIAUS CELESTINO VI LAIŠKAI ŽMONĖMS, išvertė iš italų kalbos **dr. Petras Mačiulis,** išleido Lietuviškos Knygos Klubas Chicagoje, 1953 m. 216 psl. Viršelis dail. R. Viesulo. Kaina $2.00.

Šis Papinio veikalas yra to paties žanro, kaip ir "Kristaus Istorija". Tik "Kristaus Istorijoje" autoriaus dėmesys buvo sutelktas į Kristaus asmenį, o "Laiškuose" — į žmogaus santykį su krikščionybe, ne abstrahuoto, bet konkretaus žmogaus: krikščionies ir nekrikščionies, kunigo ir bedievio, teologo ir poeto, turtuolio ir beturčio, valdovo ir valdinio, istoriko ir mokslininko, atsiskyrusio krikščionies ir žydo, moteriškos ir kiekvieno kito žmogaus. Veikalo vardas atitinka veikalo idėją, nes kas gi kompetentingesnis kalbėti apie žmogaus santykį su krikščionybe, jei ne pats Kristaus vietininkas. Jo vardu ir skelbia Papini 17 "laiškų" augščiau minėtų kategorijų žmonių adresu.

Pirmasis laiškas — žmonėms, kurie vadinasi krikščionimis — duoda pasaulio krikščionių bendruomenės pjūvį. Vaizdas nedžiugus. "Esame negausūs ir susiskaldę, negausūs ir apsileidę, negausūs ir nedrąsūs... Dievas įsakė atvesti pas jį visus žmones, o mes vartaliojame negyvas krikštytųjų statistikas, kuriose liepsnojančios sielos lygiai taip retos, kaip perlai okeano dugne... Mes... .esame tik skystas, apsuptas avangardas, kuriame gausu sužalotų, ligonių, niekam tikusių, raišų, aklų, nenaudingų... Jeigu rytoj prasiveržtų prieš mus žiauresnis persekiojimas kaip Decijaus ir Diokleciano, kiekgi iš mūsų greta manęs pasiliktų, pasiryžusių savo krauju pasirašyti tikėjimą į Atpirkėjo kraują?"

Antrasis - ketvirtasis laiškai skirti krikščionių bendruomenės vadovybei — kunigams, vienuoliams, teologams. "Kristus jus (kunigus) praminė žemės druska. Kodėlgi žemė ir po šiai dienai tebėra tokia bespalvė, tokia juokinga; bespalvė iki niekšiškumo, juokinga iki beprotiškumo... už krikščionių nukrikščionėjimą, krikščionių neatsipeikėjimą kas gi daugiau, jei ne jūs, privalės pasiimti sau didesnę kaltės naštą?..." Vienuoliams "neužtenka atlikti pamaldas ir skaityti breviorių, neužtenka duoti prašantiems lašelį sriubos ir kelių sakinių suraminimą liūdintiems, neužtenka giedoti bažnyčioje ir užlipti į sakyklą, teikti komuniją ligoniams ir laidoti mirusiuosius... šio meto lemiamoj Dievo - šėtono kovoj reikalingas didis išsirikiavimas, piktojo antplūdžių smarkiausias priešpuolis... Jūs (vienuoliai) negalite būti ramūs savo bazilikose, savo mokyklų klasėse, bibliotekose, savo celėse"... Teologai "po šv. Anzelmo ir šv. Tomo nesugebėjote pridėti naujo Dievo buvimo įrodymo, nesugebėjote duoti gilesnės už Duns Scoto Atpirkimo minties, nesugebėjote amžinojo tiesos vyno išpilstyti į skaidresnio kristalo taures... Įgudę, kruopštūs, išsimokslinę pakartotojai, bet tiktai pakartotojai. Niekados nepagalvojote, kad atšildyti valgiai net ir nelabai išlepinto gomurio žmonėms ilgainiui pasidaro priklūs, kad virti ir pervirti patiekalai tuose pačiuose induose ir su taip pačiais prieskoniais pradeda įgrįsti ir kantriausiam skoniui?... jūs sulaikėte istorijos laikrodį keturioliktame amžiuje ir tebepilstote amžiną sriubą nuolankiems mokiniams į kunigus, nesirūpindami krikščionimis, kurie yra už klauzūros vartų... Argi teologija kaip ir kiti mokslai negali turėti savo pažangos? Argi savo laiku tas pats šv. Tomas kaikam nepasirodė revoliucininku, sukėlusiu prieštaravimus ir pasmerkimus? Netiesa, kad jau viskas pasakyta, ir kad negalima kalbėti kieno kito, kaip tik mirusiųjų vardu... reikia, kad jūs, teologai, pajudėtumėte iš tų, amžiais įstrigusių, kartojimo vėžių, iš to sumechaninto silogizmavimo, žodinio ir formalinio pedantizmo, kuriame jau perdaug yra moderniškai nosiai senos alyvos ir pelėsių..."

Penktasis — šeštasis laiškai skirti turtuoliams ir beturčiams. "Tikras turtingumas yra ne kas kita, kaip praktiškas dalykų vartojimas, kuris apdraudžia gyvenimą ir jį praskaidrina; tikras turtas yra laisvė, nepriklausomumas, sveikata, dvasios giedra, galybė ir laisvumas naudotis gėrybėmis ir jas suprasti, t. y. jas turėti pagal jų esmę, o ne kaip simbolinę ar teisinę fikciją..."

Septintasis — aštuntasis laiškai skirti valdovams ir valdiniams. "Pasaulinė valdžia savo pradme yra viena iš gimtosios nuodėmės skaudžiausių pasekmių..." Nepaisant valdžios sąrangos išorinio įvairumo, visos valdžios yra oligarchinio pobūdžio. "Tikrumoje nei vienas asmuo, nei dauguma negali valdžios vykdyti"... Karaliai, despotai, tironai, diktatoriai turi savo rėmėjus. Savo ruožtu tauta savo suverenumą turi patikėti tam tikrai grupei asmenų, tarp kurių veržlesni ir apsukresni nuolaidomis ir susitarimais pasidalina valdžią. Valdžios gerumas eina ne iš valdžios formos, bet iš valdovų ir valdinių taurumo.

Devintasis laiškas skirtas specialiai moteriškoms. Dešimtasis — poetams. Vienuoliktasis — dvyliktasis laiškai skirti istorikams ir mokslininkams. Istorikams primena, kad "žemės gyventojų istorija tėra transcendentinės ir antgamtinės istorijos pasekmė ir pritaikymas". O "mokslas, kuris iki šiol pirmoj eilėj buvo žmonių reikalų ir svajonių pagalbininkas, turi tapti Dievo ženklų ir planų išryškintojas... Visata yra įstatymų rinkinys... Jūs (mokslininkai) privalėtumėte iššifruoti... žodžius, kuriuos Dievas yra surašęs kiekviename visatos puslapyje..."

Tryliktame laiške — atsiskyrusiems kirkščionims — yra nuoširdus kvietimas visų krikščionių į vieną bendruomenę. "Akivaizdoje nūdienių reikalų ir artėjančios grėsmės padarykime bent Dievo taiką, kuri leistų sudaryti sąjungą ir paruoštų vienybę"... Ypatingai daug šilto jausmo laiške žydams. "Tarp Kristaus bažnyčios ir Kristaus pasirinktos tautos yra paslaptingas ryšys..." Laiške žmonėms be Kristaus iškeliamos kliūtys krikščionybei plisti, tarp jų didžiausia — krikščionių neištikimybė krikščionybei. "Krikščionybė yra meilės religija, bet krikščionys temoka nekęsti ir neapkęsti. Krikščionybė yra išsižadėjimo religija, bet krikščionys, lygiai kaip tie, kurie Evangelijos nepažįsta, yra ištroškę turtų.Krikščionybė yra dvasios religija, bet krikščionys yra apsisiautę kūno smaguriavimais ir medžiaginiais dalykais. Krikščionybė tvirtina, kad jos karalystė nėra iš šio pasaulio, bet krikščioniškomis besidedančios tautos, kad įsigalėtų visame pasaulyje, naudojasi toli gražu neevangeliškomis priemonėmis". Laiške bedieviams nuoširdžiai pastebi, kad, "kai būsite perėję visus kelius, kurie nuo Jo atitolina, atrasite Jį netikėtai tenai, kur nė vienas iš jūsų nelaukė Jo sutikti..." Pagaliau paskutiniame laiške — visiems žmonėms — dabarties žmonija statoma prieš "neiškreiptą ir nepagražintą veidrodį", kuris rodo, kad "vėl atsirado priešistorinis laukinis žmogus, geležies amžiaus barbaras, dvokiančių pelkių žvėris"..., kad "savo viduje žmogus tebėra vilkas piemens drabužiais, hiena žmogišku apdaru, lapė demagogo toga, profesoriaus apsiaustu apsigaubusi gorila", ir kad, vistiek "koks bebūtų jūsų tikėjimas, jūsų mitologija, jūsų teologija, savo kasdieniniame elgesyje visi jūs esate velnio prijaukinti mokiniai ir sekėjai...

ant užpakalinių galūnių pastatyti gyvuliai, kurie . . . tarnauja ir myli tik vieną dievybę — savąjį Aš . . .” Išsigelbėjimo sąlyga yra **metanoia.**

Savo nuoširdžiu žodžiu, savo pagaunančiu sakiniu, savo drąsiomis mintimis Papini patraukia skaitytoją. Papinio autoritetas įgalina jį atvirai dėstyti savo pažiūras, nesivaržant forma; kitu atveju tatai grėstų sukelti įtarimą. “Popiežiaus Celestino VI Laiškai žmonėms” yra, pasakyčiau, šių laikų žmogui pritaikytas Tomo Kempiečio “Kristaus Sekimas”. Tikrai malonu buvo sulietuvintus gražios išvaizdos jo “Laiškus” imti į ranką. Bet, aiman, gražioje lėkštėje patiektas apyžalis kepsnys.

Gerbiamieji vertėjai ir leidėjai, negalima vertimo spausdinti iš juodraščio. Nekalbant apie prof. Joną Jablonskį, toks prel. Jakštas dėl šitokio jūsų abuojo abejingumo savajai kalbai statytų jus prie gėdos stulpo. Tiesa, dabarnykščiai mūsų kalbininkai, palyginti, labai nuolaidūs (kaikurie jų net mūsų kaikurių rašytojų kalbos klaidas linkę laikyti tik literatūrinės kalbos evoliucijos ženklu), bet jeigu jau man, ne kalbininkui, “Laiškų” kalba atrodo neįmanoma, tai jiems juo labiau ji turėtų būti neįmanoma.

Laukiate įrodymų. Prašau. Psl. 6: “laišką iš gegužės 17 d” (gegužės 17 d. laišką). Psl. 7: “atminimui pašvęsti” (atminti skirti); “tvirčiausio tikėjime” (tvirčiausio tikėjimo); “griežtas tiesos gynime” (griežtas tiesos gynėjas ar tiesą gindamas). Psl. 8: “kad . . . palenkus visuotinam” (kad palenktų . . . visuotiniam); viršžmogiškumą” (antžmogiškumą). Psl. 10: “gaivinantis lašai” (gaiviną lašai); “garsą padaryti girdimu” (girdimą). Psl. 11: “apsėsta nedoro savižudybės kvaitulio su prasiveržimais aklo naikinimo ir apmaudingu nusivylimu” (neaišku, ar “su prasiveržimais aklo naikinimo ir apmaudingų nusivylimų” ar “su prasiveržimais aklo naikinimo ir su apmaudingu nusivylimu”?); “be sekmės” (be sėkmės); “mėšlynuoto” (mėšlino); “dundėsį” (dundesį); “gelbinčios” (gelbstinčios); “liguista” (lygūsta); “numerkimo vietų sukrešėjusio kraujo latakas” (ką reiškia “numerkimo vietų”? gal “pasmerkimo”?). Psl. 9: “Senatvės našta, nebylis” (nebylys) “skausmas, per didelės žmogiškos baimės kliuviniai, atidėliojimai dėl tokios priežasties, kurie (kuri?), Apokalipsės laikais, Dievo akyse yra gryna nesąmonė, baimė būti nesuprastam, nėra pakankami mano vilkinimui pateisinti”. (Šio sakinio aš nesuprantu. Aš mėginau jį šiaip išsiaiškinti: Mano vilkinimo negali pateisinti nei senatvės našta, nei nebylys skausmas, nei perdidelės žmogiškosios baimės kliuviniai, nei dėl baimės būti nesuprastam atidėliojimai, kurie Apokalipsės laikais Dievo akyse yra tikra nesąmonė. Tačiau tik turint patį originalą būtų galima minėto sakinio tikrąją prasmę atsekti). Psl. 12: “visuotina netvarka” (visuotinė); “kad... siaubą padidinti” (siaubui padidinti); “nedalios ir gėdos netekusių” (galima netekt gėdos, bet kaip netekti nedalios?); “milijonai sielų apsikniaubusių tamsa negalimos taikos klystkelyje”) (neaiški prasmė; gal “taikos negalimumo klystkelio tamsoje milijonai sukniubusių sielė”?); “kad . . . atskleidus” (atskleistų); Psl. 13: “spjovalais” (spjaudalais). Psl. 14: “žemės rutulio pusiaujis” (žemės pusrutulis; pusiaujas (=ekvatorius); “kurs pasiekia nesąmonių svaičiojimais tragediją (kurs nesąmonių svaičiojimais pasiekia tragediją). Psl. 15: “grąsyti” (grasinti, grasyti); Psl. 16: “kad pasiekus bent kalno papėdę” (bent kalno papėdei pasiekti); “pasaulis . . . tiek grėsmingas suirutės” (gresiamas suirutės); “kad tą padarius” (tam padaryti); “obalsis” (šūkis); “užduotis” (uždavinys); “kad sutapti” (kad sutaptume); “kaltė už šitą nutolimą” (kaltė dėl šito nutolimo). Psl. 17: “Dievas . . . nori visos mūsų krikščioniškos širdies, kiekvienos krikščionikos minties, viso krikščioniško gyvenimo” (Dievas . . . nori visos mūsų širdies krikščioniškos, kiekvienos minties krikščioniškos, viso gyvenimo krikščioniško; bent toks niuansas peršasi iš konteksto); “neskaitlingi” (negausūs). Psl. 19: “pasiryžęs pripažinti... mano bažnyčios” (savo bažnyčios); “tam, kad apimti ir apšviesti” (kad apimtų ir apšviestų); “laikinu” (laikiniu); “kad apsiginti . . . kad apsidrausti . . . kad išlaikyti . . . kad . . . paremti” (be “kad”); Psl. 20: “mes tą dievišką liepsną pasklaidėm į tiek žiburėlių, kurie iškilmingų ir senų navų gilumoje mirkčiodami rūksta, kurių daugumos jie nė nepasiekia” (neaiški prasmė; turbūt, “į tokius žiburėlius, kurie senų iškilmingų navų gilumoje mirkčiodami rūksta, nepasiekdami nė jų (navų) daugumos viso ploto?); “pasaulionių” (pasauliečių); “paseka” (pasekmė, padarinys); “viską apart genialumo” (viską, išskiriant genialumą); “bullų” (bulų). Psl. 21: “užduoties . . . ištikimume” (ištikimybėje . . . uždaviniui); “būtenybės” (būtinybės); “pasekti tą . . .” (pasekti tuo); “kad . . . padaryti” (padarytų); “viršgamtinę” (antgamtinę); “vieton būti” (užuot buvę).

Tokių “kad” su bendratimi ar su būtuoju padalyviu, “apart”, “viršžmogiškumas”, “rasodnikas”, “rankvedis”, “ligonbutis”, “velija”, “klaida tame”, “laimėjimas tame”, “pasekos”, “skaitlingas”, “savastis”, “nedateklius”, “rūbas”, “bakužė”, “biednystė”, “kvolduotas”, “žiurstas”, “dėlto” (dėl tos priežasties), “gerbūvis’” “būti su jumis neteisingas” ir pn. yra gausiai išmarginta visa knyga.

Jau esu citavęs neaiškios minties sakinių. Jų yra dažname “Laiške”. Kaikurie jų visiškai iškreipia autoriaus mintį. “Jūs jau nuo amžių esate priešakiniai daliniai Dievo kariuomenėje, dirvonų plėšikai . . .” (psl. 38) Galbūt, norėta pasakyti: Jūs jau nuo amžių esate priešakiniai Dievo kariuomenės daliniai, dirvonų plėšytojai . . . (kaip plunksnų plėšytojai). Dirvonų plėšikai, kaip kad kelių plėšikai, jūrų plėšikai, turi savo prasmę. “Šitas atkaklus nemėginimas, kurs tęsiasi jau kelis amžius, yra tik iškreipto ir pagadinto skonio priežastis, ar taip pat, jei ne daugiau dėl lengvapėdiškų pakartotojų jūsų nuobodaus menkavertiškumo?” (psl. 53). Galbūt, norėta pasakyti: Ar šitas atkaklus nemėgimas, kuris trunka jau keletą amžių, nėra tik dėl iškreipto ir pagadinto skonio, arba taip pat, jei nedaugiau, ir dėl nuobodaus jūsų menkavertiškumo lengvapėdiškų pakartotojų? “Jūs žinote, ar privalėtute žinoti, kad nuo mokslo ir proto žmonių **paskutinėje vietoje** visuomet priklauso minios nuotaikos ir nuomonės . . .” (psl. 57). Galbūt, norėta pasakyti, kad galutinėje išvadoje minios nuotaikos ir nuomonės visuomet priklauso nuo mokslo ir proto žmonių. “. . . jis rėmėsi kai kuriomis (kaikuriomis) Grigaliaus iš Nissos ir Teofano iš Nicejos mintimis, pasak kuriuos (pasak kurių), grąžinimas žmogui jo panašumo su Dievu (į Dievą), pažadas ir galutino (galutinio) sudievinimo laidas, tai yra visų būtybių prie pradinės aukštumos sugrįžimo, iš kurios buvo nužengusios, buvo Tėvo kūrybinio veiksmo pakartojimas ir išbaigimas” (psl. 60). Nesiimu šio sakinio turinio įspėti. “Vaikus mylėjo labiau už mokslinčius, nes kiekviename kūdikyje dar tebėra gyvas poetas negu suaugusiame, beveik visuomet visai nepastebimai stengsis išsklaidyti, kad anoji mirtis yra dievažudystė ne vien savižudybė” (pls. 85). Taip pat mįslė. “Neieškau jūsų sąjungos, kuri veik visuomet bažnyčiai buvo nelemta. Jos sąlytis visuomet bus meilės paprastiesiems, o ne religijos prakeiksmas kaip instrumentum regni” (psl. 87). “Pagalvokite, kad vien tiktai savimeilės sutvardymas, tik mei-

lēs žmonēse padvigubinimas reikštų tokį žmogiškų reikalų perversmą, ir tuo pačiu žmonių bendruomenēs gyvenimo, kokio jokia revoliucija nebuvo pasiekusi niekados ar galēs pasiekti" (psl. 101). "Ir įkvēpimas, kad išgelbēti, turi skiemenų kalējime, kurie jį išreiškia, kentēti, nors ir sumažina" (psl. 118). "Esate Liuciperio vaikai, ir aš skatinu jus būti visados šviesos nešējais" (psl. 140). Atseit popiežius mokslininkus apšaukia velnio vaikais, nors sakinio tęsinys leidžia spēti, kad jis turi minty šviesanešio vaikus. "Nemyliu jumyse tiktai tikinčiųjų į vieną Dievą, turintį tūkstantį vardų ir tik vieną esmę, bet būsimus, pageidautus, lauktus krikščionis" (psl. 166). Galbūt, norēta pasakyti: Ne tiktai myliu jumyse tikinčiuosius į vieną Dievą, turintį tūkstančius vardų ir tik vieną esmę, bet ir būsimus . . . krikščionis. "Karai su visomis savo blogybēmis kyla iš šito broliškumo paneigimo, vienintelio, kurio norējo Tēvas" (psl. 198). Atseit Tēvas norējo broliškumo paneigimo. Galbūt, norēta pasakyti: Karai su visomis savo blogybēmis kyla iš paneigimo šito broliškumo, vienintelio, kurio norējo Tēvas.

Rašinio apimtis verčia pavyzdžių kiekį riboti. Tačiau ir suminētieji rodo, kad knyga išspausdinta iš juodraščio. Sakau — iš juodraščio, nes užtenka palyginti knygos "Laiškų" tekstą su tų pačių laiškų to paties vertējo tekstu, paskelbtu 1948 m. "Aidų" Nr. 15 (ten paskelbti 2 laiškai), kad pamatytum skirtumą tarp spaudai paruošto pakenčiamo teksto ir knygoje išspausdinto juodraštinio. Kodēl tas pakenčiamas "Aidų" tekstas knygoje pakeistas juodraštiniu? Gal dēl to, kad neišsiskirtų iš visų kitų. Gal dēl to, kad vertējas nesiteikē savo dēmesio atkreipti į "Aiduose" paskelbtus savo vertimus, ir pagal juos paredaguoti visus "Laiškus". Vertējo abejingumas pasiimtai pareigai matyti ir iš to, kad jis nesiteikē net Šv. Rašto citatų vertimo palyginti su arkivysk. J. Skvirecko oficialiu vertimu. "Laiškuose" skaitome: "Nes, jei jų atstūmimas buvo pasaulio sutaikymas, kas gi bus jus vēl apkabinti, jei ne atgyti iš mirties" (Rom. XI, 15). Arkivysk. J. Skvirecko vertime (IV laida, 1947 m.) ši apaštalo Povilo laiško vieta taip išversta: "Nes jei jų atstūmimas **yra** pasaulio **suderinimas**, kas bus **jų priēmimas**, jei ne atgijimas iš numirusiųjų". Visokiu atveju tai yra ir vertējo ir leidējo neatleistinas abejingumas ne tik lietuvių kalbos, ne tik skaitytojo, bet ir paties knygos autoriaus atžvilgiu. Tai yra, kaip pradžioje minējau, puikaus kepsnio sugadinimas nešvarybēmis. Dabartinēs redakcijos "Laiškai" negali patraukti lietuvio skaitytojo. O tai yra nuostolis ir "Laiškams, ir lietuvių visuomenei.

V. Vaitiekūnas

MOKSLAS

DĒL KELIŲ Į SENĄJĄ LIETUVIŲ RELIGIJĄ

Didinga Lietuvos praeitis, sąmoningai ir nesąmoningai apgaubta žavingu romantikos šydu, suvaidino žymų, jei ne patį svarbiausią, vaidmenį lietuvių tautinio atgimimo raidoje. Daukanto vizijos buvo aušrininkų pasiektos. Gydytojas Basanavičius savo trakiškomis ir kitomis studijomis, dažnai nieko bendra neturinčiomis su jo profesija, tęsē tą pačią romantinēs praeities giesmę. O ką jau bekalbēti apie Vištelį ar Pietarį! Ir visa tai buvo, sakytume, natūralu: daug tautų šiuo keliu atgimē. Tačiau jau per porą nepriklausomo gyvenimo dešimtmečių mūsų istorikai kritiškiau pažiūrējo į Lietuvos praeitį, mūsų rašytojai pabandē ieškoti mūsų istorijoj ne vien tik romantikos, bet ir kultūrinēs bei psichologinēs tiesos, ir mums atrodo, kad naujoji pažiūra į istoriją žengia su moderrnišku gyvenimu. Ir ji mums vaidina tą patį svarbų vaidmenį, kurį vaidino aušrininkams lietuviškos istorijos romantika. Kitais žodžiais tariant, mūsų patriotizmas yra labiau ugdomas mokslinēs istorijos tiesos, o ne romantinēs praeities. Betgi žinomos proistorikēs dr. Marijos Gimbutienēs straipsnis, pavadintas "Senoji Lietuvių Religija" (Aidai, 1953, nr. 1), daugeliu atžvilgių yra tos pat romantikos apraiška.

Nors autorē naudojasi, atrodo, visais galimais šaltiniais bei literatūra, įdomiai pajungdama tautosaką istorinių bei archeologinių šaltinių daviniams papildyti, ir išgauna gana vientisą vaizdą apie senąją lietuvių religiją, studijos rezultatai yra labai problematiški.

Pirmiausia šiuos rezultatus nulemia pradinē autorēs koncepcija apie senąją lietuvių religiją. Ji suvokia tik dvi pažiūras: 1. religija kaip "tolumoj spinksįs žiburēlis" ir 2. religija — tai "pagonybē, visokių nesąmonių ir prietarų pilna". Autorē pasirenka pirmąją alternatyvos dalį, nes jos tikslas yra "rasti joje (senojoje lietuvių religijoje) kas buvo gera, gražu, išmintinga, įdomu". Ir šis kelias autorei yra vienintelis. Tad nenuostabu, kad autorēs atkurta senoji lietuvių religija atrodo kaip vientisa, darni, harmoninga socialinio gyvenimo sistema, visa apsprendžianti, arba, kaip autorē rašo, apimanti "visą bendruomenę be išimčių ir einanti pasaulēžiūros, mokslo ir meno funkcijas drauge". Ji, esą, "buvo nerašytas... visagalintis kodeksas, šimtaprocentiniai valdęs žmogaus moralę ir veiksmus. Tokia religija, apjungusi visas dvasinēs kūrybos sritis, turējo didelę galią, nes natūraliai nebuvo jai prieštaravimų. Žyniais, kriviais, mūsų laikų prasme — kunigais galējo būti tik patys išmintingiausieji, autoritetingiausieji žmonēs"... Užtikdama atskirus ugnies, žalčių, medžių, saulēs, mēnulio ir kitus kultus, autorē bando įžiūrēti ryšį tarp jų ir, "suvesdama detales visumon", prieina išvados, kad "senosios religijos palikime nieko nēra nereikalingo; kiekvienas reiškinys turi savo vertę, jis yra logiška audinio detalē".

Nesant pavojaus, kad mes įžeistume kurio nors lietuvio senojo tikējimo religinius jausmus, mes drąsiai galime analizuoti prieškrikščioninę lietuvių religiją moksliniais metodais. Antropologai (ar etnologai) yra davę gerų pavyzdžių, kaip reikia studijuoti mūsų laikų vadinamąsias "primityvias" tauteles bei kiltis. Savo studijų jie negrindžia augščiau minēta alternatyvine koncepcija. Jie neieško, kas primityvioje religijoje "gera, gražu, išmintinga, įdomu", nei kas joje yra "visokių nesąmonių ir prietarų pilna". Greičiau jie kreipia dēmesį į tai, kas toje religijoje yra charakteringa ar esminga, jei tai galima surasti, ar tiksliau — kokį vaidmenį tas ar kitas religinis elementas vaidina visoje socialinēje sistemoje. Šitų dalykų skaitytojas kaip tik ir pasigenda minētame straipsny. Yra,

žinoma, kitas klausimas, ar mes turime užtenkamai davinių įsprausti senąją lietuvių religiją į vadinamuosius funkcionalizmo (dalies vaidmuo visumai) rėmus, tačiau yra nepateisinama juos ignoruoti ir daugiau ar mažiau naudotis dažnomis praeito šimtmečio teorijomis, mažai teišlaikančiomis kritiką.

Mūsų laikais vargiai besurasime mokslininkų, kurie kategoriškai tvirtintų, kad senoji religija (nesvarbu, ar turėtume galvoj lietuviškąją ar kitą kokių nors egzotinių kraštų religiją) "einanti pasaulėžiūros, mokslo ir meno funkcijas drauge", ką teigia autorė. Kiek tai liečia pasaulėžiūrą ir meną — tenka sutikti. Tačiau Levy Bruhl ir kitų dar iš praeito šimtmečio mokslininkų frazė "primityvus mentalitetas" neišlaiko kritikos. Malinowskio ir kitų dvidešimtojo šimtmečio antropologų betarpiškos (field) studijos aiškiai rodo, kad vadinamieji primityvūs žmonės gerai skiria, kur yra magija (ar religija) ir kur yra kitos rūšies žinojimas (ar mokslas). Paprastai primityvieji nenaudoja magijos, kur jų turimų žinių užtenka tikslui pasiekti (pvz. pakrantės žvejyboje), bet naudos tais atvejais, kai jų veiksmai bus susiję su dideliais pavojais (giliosios jūros žvejyboje). Nors riba tarp mokslo ir religijos gali kisti, sumažindama ar padidindama vieną iš šių sričių, ji yra primityviųjų suvokiama, ir religija aplamai neina mokslo funkcijų.

Nėra abejonės, kad tradicijos primityvioje bendruomenėje buvo daugiau negu dabar apsprendžiančios žmonių gyvenimą, tačiau šių laikų mokslas neranda, kad jos būtų visagalės ir valdytų žmogaus moralę ir veiksmus šimtaprocentiniai, ką autorė prileidžia. Individai dažnai kovoja prieš vieną ar kitą paprotį, jį dažnai modifikuoja.

Neatrodo, kad dvasininkais primityvioje bendruomenėje galėjo būti "tik patys išmintingiausieji, autoritetingiausieji žmonės", ką autorė teigia. Yra žinomas faktas, kad dažnai primityvių žmonių grupė neturi dvasininko specialisto ta prasme, kurią mes suprantame. Jis dažnai ten bus tik dalinis specialistas, t. y. jis nepragyvens vien iš savo amato, kurį jis atliks tik tam tikru laiku, o kitu laiku jis bus eilinis bendruomenės narys. Tiesa, jis yra vienas iš bendruomenės vadovų, jis dažnai bus ir tikras specialistas savoje srityje, tačiau giminės (ar politinis) vyresnysis dažnai bus didesnis vadovas, o kaip toks turės daugiau progų, teisių, pareigų ir intereso specializuotis savo srityje, negu dvasininkas savoje. Tad dvasininkas primityvioje bendruomenėje vargiai galės "pralenkti" giminės vyresnįjį savo išmintingumu bei autoritetingumu, nors gali būti išimčių. Kitas atvejis, kai religinis ir politinis vadovas yra tas pat asmuo, bet senoji lietuvių religija, atrodo, nepaliko tokių pavyzdžių.

Gal pats komplikuočiausias dalykas — senosios religijos vieta lietuvių bendruomenėj — autorės yra labai paprastai ir lengvai išspręstas: "senosios religijos palikime nieko nėra nereikalingo; kiekvienas reiškinys turi savo vietą, jis yra logiška audinio detalė". Panaši mintis ir apie senosios lietuvių religijos pradžią autorės yra išreikšta šiais žodžiais: ..."Ne per klaidą, o nuosekliai senieji lietuviai pasirinko savo religijai simbolius". Iš tikrųjų toks idealus senosios religijos suvokimas niekur nėra pastebimas. Priešingai, yra dažnas reiškinys, kad religinė veikla įneša ir trinties į bendruomenę, ne vien harmoniją. Ji ne be sąlygų ir nevisuomet remia politinę visuomenės struktūra, nors dažniausiai ji yra vienijantis veiksnys. O primityvios religijos pradžiai išaiškinti mes neturime duomenų. Autorės suvoktas senųjų lietuvių sąmoningumas, pasirenkant religinius simbolius, sugestionuoja animistines, manistines ir natūristines devynioliktojo šimtmečio teorijas, atstovaujamas Tyloro, Spenserio ir Muellerio. Jos aplamai pabrėžia racionalistinį religijos kilmės pradą, nuvertindamos jausminius aspektus, kurie dabartinio mokslo yra kaip tik suvokiami kaip būtini kiekvienoj religijoj.

Pora žodžių dėl terminų. Mes galime vartoti ir "įtariamos" vertės terminus, jei žinome, ką jie reiškia. Neturėdami geresnio žodžio, mes vartojame primityvią (egzotinę, "analfabetinę", "laukinę") bendruomenę, pastatytiną prieš mūsų laikų civilizaciją. Jeigu mes vartojame krikščionybę, mes galime vartoti ir pagonybę, kurios reikšmės tarptautiniai žodynai nesuveda vien tik į "stabmeldybę". Kaip labai įvairios krikščioniškos sektos turi daugiau ar mažiau bendra sąryšy su Kristaus apreikšta religija, taip labai įvairios primityvių bendruomenių religijos turi daugiau ar mažiau panašią pasaulėžiūrą, kurią daugelis mokslininkų pavadino animizmo, manizmo ir natūrizmo vardais ir kas galima pavadinti pagonybe. O nekaltas vardas "senoji lietuvių religija" yra geras, bet jis mažai ir tepasako.

Aplamai autorės religinė studija medžiagos atžvilgiu yra išsami ir gal pirmą kartą mūsų mokslinėj literatūroj taip trumpai ir pilnai pateikta. Autorė išvengia daugelio painių problemų, kaip lietuvių senojo tikėjimo dievų hierarchija ir kt., ir ješko charakteringų elementų, kurie įgalintų ją pavadinti tą religiją specifiniu vardu. Ir suranda jį. Tai "gyvatos religija", kovojanti "prieš amžinai grasantį blogį už egzistenciją, už gyvybę, kuri buvo kartu gėrio ir laimės sinonimas". Šis vardas tinka ir daugeliui kitų religijų.

Kai kam gali atrodyti, kad senoji lietuvių religija yra vienas dalykas, o primityvių bendruomenių religija — kitas, nors šias eilutes rašantysis bandytų sutapatybinti vieną su kitu. Dalis tiesos šiame priekaište gali būti. Tačiau autorės išvados, kurios šiame straipsnyje buvo kritikuojamos, neišplaukia iš medžiagos, kurią autorė panaudojo. Tad ir maža analogija su kitomis studijomis apie primityvių tautų religijas turėtų būti pateisinamas palyginimo objektas. Antra vertus, neatrodo, kad idealiai suvoktas senosios lietuvių religijos vaizdas lietuvybę stiprintų daugiau, negu lietuviškosios krikščionybės lytis.

Antanas Musteikis

APIE PASTABAS DĖL SENOSIOS LIETUVIŲ RELIGIJOS IDEALIZAVIMO

Kai kas man yra daręs pastabas dėl senosios lietuvių religijos nuromantinimo: kur esą dingę krivių krivaičiai, vaidilutės, kur garsiosios dievų trijulės, dievų hierarchijos sistema? Nustojau ir kai kurių prietelių simpatijos dėl to, kad savo straipsniuose miniu žalčių ir rupūžių gerbimą ir kitka, kas be reikalo juodiną mūsų protėvių religiją. Tačiau mano straipsnis "Senoji lietuvių religija" (Aidai, 1953, No. 1), Antano Musteikio žodžiais, — ta pati aušrininkų romantikos apraiška... Įvairios replikos, nes įvairūs ir kultūrinio žurnalo skaitytojai. Tie kolegos, kurie laisvai plaukioja Lietuvos ir Europos archeologijos, istorijos, folkloro, liaudies meno, kalbotyros vandenimis, turi kitą nuomonę.

Romantizmo prikergimas mano straipsniui atsirado iš A. Musteikio nusistatymo rasti jame senosios lietuvių religijos idealizavimą. Ir šį nusistatymą ypač paliudija jo paskutinysis sakinys: "Neatrodo, kad idealiai suvoktas senosios lietuvių religijos vaizdas lietuvybę stiprintų daugiau negu lietuviškosios krikščionybės lytis". Tokia išvada tiktų kriti-

kai tokio straipsnio, kuris būtų lietęs lietuvybės stiprinimo klausimą per senąją lietuvių religiją, analizavęs lietuviškosios krikščionybės klausimą ir panašiai. Viso to mano straipsnyje nebuvo. Savo tendencijai pateisinti A. M. skelbia falsifikuotas išvadas apie mano senosios lietuvių religijos sąvoką ir tam paryškinti cituoja kelis sakinius iš straipsnio įžangos, patogumo dėliai ne ištisai, bet prileidžiant tam tikrus žodžius ar neatsižvelgiant į prieš ar po stovinčius sakinius, kad susidarytų norimas aspektas.

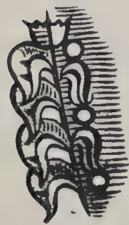
Populiariai rašytoje įžangoje pažymėjau: "Savotiškai aktuali senoji lietuvių religija lietuviškosios visuomenės tarpe. Vieniems ji yra tolumoj spinksįs žiburėlis, lyg lietuvybės simbolis. Kitiems ji — "pagonybė", visokių nesąmonių ir prietarų pilna". Ši bendra įžanginė pastabėlė su mano duota religijos koncepcija neturi jokio ryšio, tai tik paminėjimas įvairių nuomonių besidominčių (ne specialistų) tarpe. Tačiau pastabų autorius rašo, kad ši koncepcija nulemia mano studijos rezultatus(!). "Ji suvokia tik(!) dvi pažiūras: 1) religija kaip tolumoj spinksįs žiburėlis ir 2) religija — tai 'pagonybė', visokių nesąmonių ir prietarų pilna". Šitokios išvados yra beveik tobulos insinuacijos pavyzdžiai arba parašyti nebent dėl nepajėgumo suprasti tekstą. Pasakymas, kad mano tikslas rasti senojoje religijoje "kas buvo gera, gražu, išmintinga, įdomu", — irgi itin subjektyvus, nes praleisti to sakinio pradžioje žodžiai — "ją tirti, daugiau apie ją žinoti".

Bet jei ir iš tikro būčiau ieškojus tik tai, kas gera, gražu, gal geriau būtų išmesti visas tas vietas, kur, pavyzdžiui, rašiau apie rupūžes ir žalčius, apie gaivalingumo, vitališkumo gerbimą, apie papročius, kurie, šių laikų žmogaus akimis žiūrint, yra naivūs. Kam tokius dalykus liesti, gal geriau rašyti tik apie vaidilutes baltais rūbais prie aukuro, ar apie protėvius — šviesos, saulės ir ugnies garbintojus. Galima būtų daug ką nutylėti, kad tik susikurtų nepaprasto grožio religijos vaizdas. Pasiėmus vieną kitą žinią iš senųjų kronikų, nėra sunku sukurti gražų paveikslą. Tačiau savo studijos išvadoms naudojau šimtus ir tūkstančius meno paminklų, tautosakinių ir kalbos dalyku, ankstyvosios istorijos dokumentų. Dr. Zenono Ivinskio, vieninteiio iš lietuvių istorikų rašiusio apie senąją lietuvių religiją (paskelbusio bibliografiją bei kritišką istorinių šaltinių apie senąją religiją įvertinimą), žodžiais, manasis straipsnis "Aiduose" — sintetiškiausia studija apie senąją lietuvių religiją, kokia yra pasirodžiusi per paskutinius 35 metus (t. y. poromantiniame, nepriklausomybės laikotarpy), kuriame panaudota visi įmanomi šaltiniai ir kuriame pirmą kartą giliai įžvelgtas religijos charakteris. (Ištrauka iš 1953 balandžio mėn. laiško).

Kadangi pastaraisiais metais apie senąją lietuvių religiją buvo rašyta arba ją idealizuojant arba niekinant, "Aidų" redakcijos buvau paprašyta parašyti savo pažiūras. Tame palyginant trumpame straipsnyje mano dėmesys buvo nukreiptas į mūsų protėvių pasaulėžiūrą, išplaukiančią iš religinės simbolikos studijų, bet ne į to ar kito religinio elemento vaidmenį socialinėje sistemoje. Tam reikėtų išeiti iš straipsnio ribų ir plėstis į knygos formatą, paskiriant vietos detalėms ir išimtims (pvz. dvasininkams ir kt. dalykams; šių pastabų autorius pasigenda). Iš mano pusės būtų buvę tiksliau savo straipsnį pavadinti "Senoji lietuvių pasaulėjauta" vietoj "religija", tačiau rėmiau šį terminą įsitikinimu, jog kuo giliau į praeitį einame, tuo platesnę religijos sąvoką randame. Religija buvo apjungusi dvasinę kūrybos sritį, ypatingai meno kūrybą. Ji ėjo taip pat ir to mokslo funkcijas, kokį turi mūsų laikų žmogus (savaime aišku, neturėjau galvoj pvz. nekomplikuotą pakrančių žvejybą sieti su mokslu ir religija!). Apie daugelį detalių, apie atskirus kultus ar dievus jau buvo nemaža rašyta istorikų, tautosakininkų bei kalbininkų. Man rūpėjo atsakyti į klausimą, kurį daviau straipsnio įžangoje: "Kas ta bendroji gija, kuri ėjo per visą ritualą? Kas ta didžioji priežastis, kuri sukūrė, palaikė ir jungė visus mūsų atskirai įsivaizduojamus kultus? Šiandien mums ne tiek svarbu išskaičiuoti, kokie buvo dievai, tikėjimai, papročiai, kiek įdomu suvokti pačią pagrindinę mintį". Aplamai, nelogiška daryti pastabas ir net išvadas apie tai, ko studijoje neturėta tikslo plėtoti, o įžangoje tik užsiminta. Be to, reikia turėti omeny, kad skirtingai yra rašomas straipsnis, kuris skiriamas nespecialistams, ir skirtingai, jei jis skiriamas specialiam moksliniam žurnalui.

Mano studijos išvadų nesupratimu laikau sekantį A. Musteikio pareiškimą: "Autorės suvoktas senųjų lietuvių sąmoningumas pasirenkant religinius simbolius sugestionuoja animistines, manistines ir natūristines devynioliktojo šimtmečio teorijas, atstovaujamas Tyloro, Spenserio ir Muellerio. Jos aplamai pabrėžia racionalistinį religijos kilmės pradą, nuvertindamos jausminius aspektus".

Individualus kūrėjas, tiek mokslininkas, tiek menininkas, kūrybiniame procese yra paprastai virš prieš jį buvusių teorijų; jis jas apvaldo, transformuoja ir skelbia savo tiesą. Ieškančiajam tiesos nerūpi sugestionuoti kurias nors teorijas, bet būti kuo arčiau tiesos. Su mokslinėmis teorijomis yra panašiai kaip su meno kūriniais,—tos, kurios savy turi nemaža tiesos, ilgai nemiršta ir turi įtakos sekančioms kartoms. Bet nekrypkime į kitą temą. Mūsų protėvių religija, kaip ir pats žemdirbio gyvenimas, buvo neatitrūkusi nuo gamtos. Tačiau jos nepavadinau "natūristine" (gamtos) religija, nes šis pavadinimas per bendras ir tinka daugelio primityvių tautelių įvairių epochų religijoms apibūdinti. Nepavadinau senosios lietuvių religijos "animistine" religija, nes tai nebuvo "dvasių religija." Savo straipsnyje aiškiai pasisakiau, kad tie pavadinimai tinkamai neapibūdina mūsų senovinės religijos. Nelaikau jos nei "manistine" religija, nors visos tos sąvokos dalinai tinka Europos ir kitų kontinentų prieškrikščioniškoms religijoms apibūdinti. Tad kokia savo išvada sugestionuoju 19 šimtmečio teorijas, man yra nesuprantama. Kaip rašiau, pagrindinis senosios religijos leitmotyvas buvo: kova prieš amžinai grasantį blogį už egzistenciją, už gyvybę, kuri buvo kartu gėrio ir laimės sinonimas, ir dėl to ją vadinau "gyvatos religija". Joje įžiūrėjau ir daug jausminio prado; tai galėjo pastebėti imlesnis skaitytojas. Religijos kūrimosi procese racionalistinių ir jausminių aspektų išskirti negalima. Man nežinomi mokslininkai, kurie pabrėžia racionalistinį pradą religijos kilmėje; jie egzistuoja tik istorinio materializmo šalyje. Dėl santykių senosios lietuvių religijos su kitomis primityvių bendruomenių religijomis cituoju pastraipą iš savo straipsnio: "Kaip krikščionybė yra bendra daugeliui tautų, taip prieškrikščioniškoji religija pagrindiniais bruožais buvo bendra daugeliui Europos tautų. Ypač daug artimumo yra tarp indoeuropietiškųjų tautų religijų, pvz., tarp baltu, slavų, germanų, indų. Galima įžiūrėti daug bendra ir su tolimųjų Rytų religijomis, nes ir vienas ir kitas jungia gili senovė ir autochtoniškumas, kosmiškumas ir žmogaus neatskiriamumas nuo gamtos. Archeologiniai paminklai rodo, kad pačios pagrindinės baltų religijos idėjos, mažai tesikeisdamos, siekė daugelį tūkstančių metu atgal. Prieškrikščioniškosios žemdirbių religijos pradžia yra senesnė nei lietuvių ar baltų pradžia". A. Musteikis norėtų sutapatybinti senąją lietuvių religiją su (visomis?)

VISUOMENINIS GYVENIMAS

VARPININKŲ IDEOLOGIJA IR "VARPO" KALTINIMAI KATALIKYBEI

Sukaktuvinis 1953 metų "Varpo" numeris dėjo H. Blazo straipsnį, kuriame autorius mėgina iškelti panašumus, kurių esą tarp katalikybės ir komunizmo. Ta proga autorius aiškina varpininkų ideologiją ir daro visą eilę kaltinimų katalikybei.

Pagrindinis autoriaus kaltinimas katalikybei yra: esą, iš katalikybės, kaip iš dogmatinės ideologijos, tam tikru būtinumu plaukia netolerancija ir totalizmas politikoje.

Pagirtinas yra autoriaus noras apginti individo teises ir laisvę. Autorius iškelia eilę tikrų faktų, tačiau daugumą jų jis parodo klaidingoje šviesoje. O augščiau paminėtas katalikybei daromas priekaištas neatitinka tikrenybės ir paties Katalikų Bažnyčios mokslo.

Autorius suskirsto ideologijas į tokias, kurios yra sąlygojamos pasaulėžiūros, ir tokias, kurios nėra pasaulėžiūros sąlygojamos. Jo idealas, ypač politinėje srityje, yra ideologija, kuri nėra pasaulėžiūros sąlygojama.

Ideologijos sąvoka, jei ir nevartojama pasaulėžiūros prasme, reiškia visumą tam tikrų idėjų, kurios, nežiūrint jų įvairumo, sudaro tam tikrą darnų vienetą. Tai yra įmanoma todėl, kad tos idėjos turi kuriuos nors bendrus principus, į kuriuos jos atsiremia. Kitais žodžiais tariant, ideologija remiasi kuria nors pasaulėžiūra, kitaip ji nebus tikra to žodžio prasme ideologija, o tik kokia nors atsitiktinai ir be ryšio sudarytoji programa bei darbotvarkė. Kur nėra artimo ryšio su pasaulėžiūra, ten nekalbama apie ideologiją, bet apie tokią ar kitokią programą. Galima sutikti su autorium, kad ideologija yra siauresnė sąvoka; tada ji gali reikšti arba pasaulėžiūros santrauką arba visumą konkretesnių ir praktiškesnių principų, ypač kada turima minty nuostatus, pagal kuriuos siekiama tvarkyti asmens, individo ir bendruomenės gyvenimo problemas. Bet negalima sutikti su nuomone, kad gali būti bepasaulėžiūrinė ideologija, lygiai, kaip negalima kalbėti apie keturkampį apskritimą ar trikampį kvadratą. Kiekviena ideologija turi į ką nors atsiremti, ji negali būti akla ir kaboti ore. Pagarba žmogui ir sveika tolerancija, ypač žinant žmogaus silpnybes ir jo aistrų smarkumą, negali būti tik aklas postulatas, o turi turėti pakankamus motyvus. Mėginimas sukurti ideologiją be pasaulėžiūros yra mėginimas pastatyti namus be pamatų, mėginimas išauginti vaisius be vaismedžių.

Varpininkai tvirtina turį ne tik politinę programą, bet ir savo ideologiją. Jei taip, tai nereikia manyti, kad jie laiko savo politinę ideologiją pakabintą ore. Jei varpininkų politinė ideologija nebūtų paremta kuria nors pasaulėžiūra, tai ji liktų aklas postulatas, todėl nepatvari, ir labai abejotinos vertės. Tada ideologiją galima vadinti tik taip, kaip dirbtinę medinę koją galima vadinti koja, ar dirbtinę stiklinę akį akimi.

Tačiau netiesa, kad varpininkų ideologija nesiremia kuria nors pasaulėžiūra. Gali būti, kad šiandieniniai jos vadai nenori pasisakyti nei už krikščioniškąją nei už materialistinę pasaulėžiūrą, kurias kai kurie jų, kaip mūsų čia minimas autorius, net smerkia. Tačiau nėra abejonės, kad žymi varpininkų dauguma simpatizavo materialistinei pasaulėžiūrai. Šiandien mėginama ja kratytis. Pasaulėžiūrinio pagrindoješko ir mūsų autorius, tvirtindamas, kad nepasaulėžiūrinė ideologija remiasi 'minties, asmens, piliečio laisvių ir piliečio lygybės bendruomenėje (valstybėje) pačiais bendraisiais principais. Tų ideologijų pagrinde glūdi individualizmas". (psl. 82)

Laisvės ir lygybės šūkiai nėra deus ex machina. Jie plaukia iš kurių nors principų, ir jie turi turėti pakankamus motyvus, jei jie nėra tik kategoriški įsakymai ir akli reikalavimai. Kas pasakyta apie individo teises ir laisves, tas pats pasakytina ir apie individualizmą. Kaip mes jį besuprastumėm, jis remiasi kuria nors filosofija bei pasaulėžiūra, kitaip jis yra be pamatų ir motyvų.

Individualizmu paprastai vadiname laikyseną, kuri ypatingu būdu pabrėžia individualybę, individo ar tam tikros žmonių grupės teises ir laisvę, nekreipiant pakankamai dėmesio į individo pareigas visuomenei. Katalikiškoji doktrina individualizmą smerkia tik turėdama minty individo teisių ir laisvių piktnaudojimą. (Palygink enciklikas Rerum Novarum, Quadragesimo Anno, ir jų komentarus, pvz., Die sozialen Rundschreiben mit Erlauterungen von Paul Jostock, Herder, 1948). Jei katalikiškoji doktrina smerkia individualizmą, tai ji smerkia iškrypimą, nes šitaip suprastas individualizmas veda, iš vienos pusės, prie atskirų individų bei grupių dievinimo, o iš kitos, prie kitų individų bei grupių pavergimo. Kitaip tariant, individualizmas smerkiamas todėl, kad iš jo išsivysto, ar tai ūkinėj ar politinėj plotmėj, totalizmas. Jei individualizmu vadinamas siekimas išvaduoti individą iš prievartos, ginant jojo prigimtas teises, tai tokia laikysena atitinka katalikiškąją doktriną, kuri pateikia gražius ir stiprius motyvus.

Labai dažnai nenoras sieti žmoniškumo ir žmogaus teisių gyvenimo su pasaulėžiūra plaukia iš nenoro pripažinti katalikiškajai doktrinai to tvirtumo, logiškumo ir nuoseklumo, kuris yra jai charakteringas, o kartais iš baimės pažiūrėti į savo pasaulėžiūros silpnybes bei menkumą. Tas nenoras ir ta baimė dar labiau sustiprėja, kai konkrečiame gyvenime susiduriama su kataliku, kuris, nutoldamas nuo katalikiškosios doktrinos, su kitais žmonėmis nesiskaito ir yra netolerantingas. Tada užuot ieškojus kaltės konkrečiame asmenyje, jos ieškoma pačioje doktrinoje.

---

primityvių bendruomenių religijomis, tačiau ir pats pamini "lietuviškosios krikščionybės" vardą, kuri be abejo įvairiais niuansais skiriasi nuo kitų tautų krikščionybės. Taip ir senoji lietuvių religija ("lietuviškoji pagonybė") skyrėsi nuo kitų tautų nekrikščioniškųjų religijų, ypač nuo Amerikos, Afrikos ar Australijos primityvių tautų religijų. Tūkstančiai metų jai uždėjo tam tikro individualumo antspaudą. Religija, kartu su menu, papročiais, folkloru, charakteringomis formomis pasireiškia vienos tautos ar giminingų tautų ribose, priklausančiomis nuo jų charakterio, nors pats pagrindinis turinys ir būtų labai artimas. Savo straipsnyje ir rašiau apie tą bendrą turinį — kovą už gyvatą — lietuviškose formose.

Marija Gimbutienė.

Totalizmas ir tolerancija

Pasaulėžiūrinės laisvės priešingybe paprastai laikoma totalizmas ir netolerancija. Ir čia būtina kiek išsiaiškinti.

Kai kalbama apie žmogaus santykius su tiesa, ypač pažinimo srityje, tai kova su čia pasireiškiančiu "totalizmu" yra kova su protingumu ir logiškumu. Kai kalbama apie žmogaus santykius su moraliniu gėriu, tai ir čia randame tą pat padėtį. Melas, vagystė, išnaudojimas, žmogžudystė ir panašūs dalykai yra smerktini, yra blogybė, su kuria reikia kovoti.

Čia reikia ir aiškumo ir tam tikro radikalizmo, kuris plaukia iš tikrovės pažinimo, iš atsakomybės jausmo, ypač iš meilės tiesai ir gėriui. Jei komunistinę Maskvą laikyti netiesos, melo ir blogio, o krikščionybės centrą, Romą, tiesos ir gėrio simboliais, tai "trečias kelias" yra — pusiaukelė, neaiškumas, miglos, bala. "Trečio kelio" ieškojimas tiesos ir gėrio akivaizdoje yra jų atsisakymas, jų lygion plotmėn statymas su melu ir blogiu, yra tiesos ir gėrio silpninimas, o tam tikra prasme pasitarnavimas melui ir blogiui. Tai yra savo rūšies "cooperatio in malo".

Baimė aiškumo ir nuoseklumo bei tam tikro radikalumo yra dvasinė liga, pasireiškianti dvasiniu rachitizmu ir dvasine mažakraujyste. Politikos gi statymas ant šitokių liguistų pagrindų — nesiskaitymas su tiesa ir moralinėmis vertybėmis — veda prie katastrofų. Bet kas kita, kai kalbama apie žmogaus santykius su žmogumi. Pagarba žmogui, kaip Dievo paveikslui ir panašumui, reikalauja pagarbos jojo laisvajai valiai. Ši yra nepaprasta prigimtoji žmogiškoji vertybė. Pats Dievas ją žmogui suteikė ir Jis josios nenaikina, nors jos piktnaudojimą baudžia. Kristus atidavė savo gyvybę ir kraują, kaip Atpirkėjas, dėl žmogaus išganymo, bet laisvosios žmogaus valios nepanaikino. Atvirkščiai, Jis davė gražiausią pavyzdį pagarbos laisvajai žmogaus valiai, stengdamasis žmones laimėti savo mokslui žodžiais, pavyzdžiu, stebuklais, kančia ir net mirtimi, bet nesigriebė prievartos ir smurto.

Smerktina yra klaida ir silpnybė, bet negalima smerkti klystančio ir silpnojo žmogaus. Kas kita, jei prisideda čia bloga valia ir nusikaltimas. Pareigą pagerbti žmogų turime ir tada, kada jis pats savęs negerbia, kada jį, kaip pavojingą visuomenei, reikia bausti ar izoliuoti.

Katalikiškoji doktrina ypatingu būdu pabrėžia pagarbą žmogui, žmogaus vertę ir artimo meilę. Ta pagarba dar didėja dėl žmogaus iškėlimo į antgamtinę sritį. Žiūrint visuomeninio gyvenimo, katalikiškoji doktrina reikalauja respekto asmeniui, jo prigimtoms teisėms. Ką bekalbėti apie Pamokslą nuo Kalno ir pasiaukojimo dvasią bei tarnavimą kitiems. Žiūrint politinio gyvenimo, Bažnyčios doktrina nenustato ir neužtaria tik vienos kurios valdymosi formos. Autoriteto ir tvarkos gerbimas yra reikalingas, bet valstybės ar valdžios žmonių, ar kurios nors santvarkos dievinimas, yra smerkiamas. Tat tvirtinimas, kad iš katalikiškosios doktrinos plaukia totalizmas yra arba visiškas katalikiškosios doktrinos nepažinimas arba bloga valia.

Partijų programos

Prieš kalbant apie politinių partijų programas ir jų ryšį su pasaulėžiūra, reikia pažiūrėti trumpai į politinių partijų formavimąsi ir jų pobūdžio įvairumą. Partijos gali formuotis pagal pasaulėžiūras (pvz., tikinčiųjų ir ateistų), pagal konfesijas (pvz., katalikų, protestantų, mahometonų), pagal tautiškumą (pvz., tautinės mažumos), pagal socialines ekonomines aktualijas, pagal atitinkamus asmenis ir t.t.

Kokio pobūdžio yra tas politinis susigrupavimas, tokio pobūdžio yra ir jojo programa. Vienos tautos ir vienos konfesijos žmonės politiškai gali įvairiai susigrupuoti dėl to, kad jie turi skirtingas pažiūras, pvz., į tą ar kitą ūkinio gyvenimo aktualiją, ar į tą bei kitą politinę asmenybę. Ryškų pavyzdį duoda mums čia Amerika. Renkant valdžios žmogų klausiama, kaip jis žada tvarkyti darbo, atlyginimo, kainų ir mokesčių klausimus. Kartais sunku pasakyti, ar žmonės renka asmenį dėl to, kad jis atstovauja tai, o ne kitai programai, ar renka programą dėl to, kad jai atstovauja žmogus, kuriuo pasitikima.

Politinės partijos programa nurodo visai konkrečius nuostatus, darbų gaires, jų pobūdį, eilę ir tvarką. Tam tikra prasme politinė programa stovi toliausiai nuo pasaulėžiūros, o arčiausiai prie konkretaus gyvenimo. Pirma pasaulėžiūra, paskui politinė ideologija, paskui tik politinė programa ir ant galo politiniai sprendimai ir veiksmai. Pasaulėžiūra sąlygoja ideologiją betarpiškai, o partijos programą tarpiškai.

Nors kiekviena politinės partijos programa yra daugiau ar mažiau, aiškiau ar ne taip aiškiai sąlygojama tos ar kitos pasaulėžiūros, tačiau ne kiekviena politinės partijos programa yra pasaulėžiūrinio pobūdžio augščiau išdėstyta prasme. Juo pasaulėžiūros kurioj valstybėj turi didesnę laisvę, juo labiau atpuola reikalas nešti tiesiogines pasaulėžiūrines problemas į politinę sritį, kurios kompetencija paliečia ne tiek pačios pasaulėžiūros, kiek pasaulėžiūros pasireiškimo problemas.

Kiekviena politinė partija turi savo aiškią politinę programą, bet ne kiekviena politinė partija turi savo aiškią ideologiją, ypač savo egzistencijos pradžioje. Kartais pirmiau susiformuoja tam tikra ideologija, o tik paskui politinė programa, bet būna ir taip, kad pirma susiformuoja politinė programa, o tik paskui ryškinama jos ideologija.

Varpininkai, žiūrint jų programos ir ideologijos, yra radikali tautinio socialinio pobūdžio partija, pradžioje linkusi prie materialistinės pasaulėžiūros, šiandien ryškinanti savo pagrindus ir mėginanti atsiremti į liberalizmo modifikuotą krikščionišką pasaulėžiūrą.

Pasaulėžiūra ir partijų vadai

Konkrečiame gyvenime pasaulėžiūra, lygiai kaip ir politika, pasireiškia per konkrečius žmones, kurie dirba politinėje srityje. Politinio gyvenimo vadus charakterizuoja temperamentas ir charakteris, išsilaisvinimas ir orientacija bei politinis subrendimas. Kartais į politinio gyvenimo viršūnes prasimuša avantiūristas, žmogus, pasižymįs nepastovumu ir nuotykių ieškojimu. Tiesa, negalima visada tokiam žmogui paneigti mažesnių ar didesnių gabumų, kartais ir žavių idėjų, bet jo liguistas nepastovumas anksčiau ar vėliau veda prie katastrofos. Jau visai kitoks yra idealistas - fanatikas. Kai pas avantiūristą planai keičiasi pagal menkiausią naujai susidariusią situaciją, idealistas laikosi savo tikslo, nežengdamas nė per plauką į šalį ar atgal. Jis paprastai nemoka suderinti meilės idėjai su meile žmogui. Tai veda prie rigorizmo ir žiaurumo. Toks žmogus savo prigimtimi yra netolerantingas, jei susižavėjimo idėja nelydi karšta meilė žmogui. Kai avantiūristas keičia istorijos eigą pavojingu žaidimu ir sprendžia problemas naujomis avantiūromis, idealistui fanatikui išslysta tikrovė iš po kojų ir iš jo rankų todėl, kad jis su ja nesiskaito, prie jos nė kiek neprisitaiko. Trūksta išminties ir tikrovės suvokimo. Visai kitokiais motyvais vadovaujasi egoistas tironas. Šaltai ir planingai jis siekia savo egoistinių tikslų. Jis sugeba partiją paversti savo įrankiu. Jis nustato programą ir ideologiją savo nuožiūra. Apie toleranciją čia negali būti kalbos. Istorija žino ir tokių politinių vadų, kuriuos būtų galima pa-

vadinti konstruktyviais tironais. Jie yra kurioj nors srity konstruktyvūs, bet tas vienu kuriuo atžvilgiu pozityvus darbas būna atliekamas baisiomis priemonėmis. Jie skiriasi nuo egoisto ir kartais idealisto savo konstruktyviniu nusiteikimu ir iš to plaukiančiais darbais.

Idealusis partijos vadas yra tačiau valstybininkas išmintis. Atstovaudamas partijai, jis siekia pirmon eilėn ne savo partijos hegemonijos, bet visos valstybės, ar net žmonijos, gerovės. Jis partiją subordinuoja didesniam vienetui. Jis ieško interesų derinimo, iš čia jo plati tolerancija neesminiuose ir antraeiliuose dalykuose. Jis, kaip gydytojas, mėgina surasti negalavimų priežastis ir ieško tinkamų vaistų. Jis mėgina kelti kraštą, o ne save ir tik savo partiją. Jis turi žvilgsnį ateičiai, žiūri į reiškinius iš tolimesnės perspektyvos. Į valstybinį darbą jis žiūri kaip į tarnavimą visuomenei (ministeris ir yra iš lotyniško žodžio minister, tarnas).

Taigi daug priklauso nuo žmogaus. Gražiausia ideologija ir puikiausia politinė programa nueina niekais, jei politiniame gyvenime vadovybę paima žmonės be asmenybės, be charakterio, be atitinkamų gabumų bei subrendimo ir be pagarbos žmogui.

Pavojus, kad į partijos viršūnes pateks ne valstybininkas išmintis, o koks nors avantiūristas, fanatikas ar tironas, gresia kiekvienos pasaulėžiūros, kiekvienos ideologijos ir kiekvienos partijos žmonėms — neišskiriant nė katalikų, neišskiriant nė varpininkų.

Katalikybės ir politika

Kalbant apie individo teises ir laisves, Katalikų Bažnyčia veda sunkią kovą už tą auksinio vidurio kelią. Iš vienos pusės ji gina individo teises nuo kolektyvo, iš kitos ji siekia individo laisvių suderinimo ir todėl gina kolektyvą nuo individo išnaudojimo.

Iš kitos pusės Katalikų Bažnyčia puikiai žino, kad joje, šalia dieviško prado, yra dar ir žmogiškasis elementas. O tai reiškia, kad ir Bažnyčiai priklausomų žmonių tarpe yra silpnybių ir klaidų. Yra faktas taip pat, kad buvo, yra ir bus katalikų, kurie, ar tai iš silpnybės ar tai iš blogos valios, nesilaiko Bažnyčios mokslo konkrečiame gyvenime. Juk ne paslaptis, kad pasitaiko katalikų, kurie pasižymi ir stipriomis totalistinėmis tendencijomis. Tačiau ar tokių nepasitaiko ir kitos kurios pasaulėžiūros žmonių tarpe?

Žmonės, kurie šalia savęs nepakenčia jokios kitos iniciatyvos, kurie su kitais nesiskaito, juos niekina, yra apsirgę didybės manija, nežiūrint to, kokios viso to priežastys ir kokias jie pareigas atlieka. Kiekvienu atveju jie yra nutolę nuo Katalikų Bažnyčios mokslo, jos principų ir nusistatymo artimo atžvilgiu.

Panašiai ir tvirtinimas, kad, esą, tik geras katalikas yra geras lietuvis, nėra Bažnyčios mokslas, o tik to ar kito kataliko mestas posakis. Lygiai kaip negalima paneigti tam tikrų katalikybės nuopelnų lietuvybei, lygiai taip negalima užmerkti akių prieš faktą, kad ir nekatalikų tarpe buvo ir yra lietuvių patriotų, žmonių, kurie turi mūsų tautai nemaža nuopelnų. O faktas yra taip pat, kad pasitaiko katalikų, kurie neturi supratimo apie Dievo uždėtas pareigas savo tautai ir, pvz., vaikų nutautinimu pamina Kat. Bažnyčios ginamas prigimtas žmogaus teises.

Kalbant apie valstybės ir tautos vietą vertybių sąrangoje, nors ir kažin kaip augštai jas vertintumėm, Dievo vietoje jų statyti negalima. Valstybės ar tautos dievinimas veda prie totalizmo ir neša vergiją. Be to, jei katalikai Dievą stato augščiausioj vietoj, nedievina valstybės ir tautos, tai minėto straipsnio autoriui tokiu nusistatymu piktintis nėra pagrindo. Reikalaujant sau tolerancijos ir pasaulėžiūros laisvės, reikia ir kitiems leisti turėti savo nuomonę, juo labiau, kad kas smerkia totalizmą, o dievina valstybę ar tautą, tas prieštarauja pats sau.

Kun. Kazys Mažutis.

P A S T A B O S

VISUOTINIS AMERIKOS LIETUVIŲ KONGRESAS

Gera, kad mūsų pradedantį pilkėti visuomeninį ir politinį gyvenimą paįvairina svarbesni įvykiai. Politikoje sėdį žmonės gal neįsivaizduoja, kaip visuomenei įkyrėjo tie nuolatiniai nesutarimai ir vieni kitų kaltinimai. Retas kuris neklausia, argi jau negalima iš tos balos išbristi?

Nuo tų įprastų ginčų dėl pirmenybės snūstelėjusios visuomenės dėmesį patraukė Kersteno rezoliucija, kurios ženkle teks ilgesnį laiką pagyventi. Toks buklus Alto prie Amerikos politinių sluogsnių priėjimas visuomenės akyse dar labiau pakėlė jo orumą ir pastūmėjo glaustis vienybėn. Kersteno vadovaujamas žygis juk yra reikalingas visų lietuvių bendradarbiavimo bei paramos.

Nespėjus dar pilnai atsigėrėti Kersteno žygio pirmaisiais įspūdžiais, lietuviškoji visuomenė išgirdo dar vieną linksmą žinią, būtent, kad to paties Alto iniciatyva lapkričio 27-28 dienomis Čikagoje rengiamas visuotinis Amerikos lietuvių kongresas. Kiekvienas pasakys, jog tai jau seniai buvo reikalinga. Šiandien nėra kam apjungti mūsų visuomenė. Tai itin atsiliepia į visą veiklą. Susismulkinę partijomis, nebeįstengiame perprasti net tokio svarbaus reikalo, kaip Lietuvių Bendruomenės suorganizavimo. Skaudu, kad šiam nesklandumui puoselėti pasitarnavo net kaikurie mūsų politinio gyvenimo viršūnėse stovį asmenys. (Imkime atvejį savaitraščio "Sandaros", kuri tik nelabai seniai nustojo niekinusi organizuojamą Lietuvių Bendruomenę Amerikoje, nors jos redaktorius yra Alto iždininkas.) Šis visuotinis Amerikos lietuvių kongresas turi sujungti mus didesnėn vienybėn ir, kiek galima, išlyginti visus nesklandumus įsiskverbusius į politinę darbuotę, kuri glaudžiai rišasi su visu mūsų kultūriniu gyvenimu.

Šis labai svarbus momentas kaip tik pirmoje vietoje ir užakcentuojamas Alto paskelbtoje kongreso programoje, kur rašoma, kad Amerikos lietuvių kongreso pagrindiniai tikslai bus: "pademonstruoti nepalaužiamą organizuotos patriotinės Amerikos visuomenės nustatymą visomis išgalėmis siekti, kad lietuvių tauta būtų išgelbėta nuo sunaikinimo; pareikšti padėką JAV Atstovų Rūmams ir jo vadams už Kerstono rezoliucijos priėmimą ir prezidentui Eisenhoweriui bei Valstybės sekretoriui už jo paramą rezoliucijoj išreikštam Alto sumanymui; apsvarstyti planus tolimesniems žygiams šio krašto valdžioje ir visuomenėje prieš Lietuvos pavergėjus; sutelkti daugiau lėšų dėl Lietuvos laisvės".

Kongrese dalyvavimo atžvilgiu Alto atsišaukime pasakyta:

"Visos lietuvių organizacijos — tautinės, politinės, konfesinės, kultūrinės, susivienijimai ir jų kuopos, savišalpos draugijos, klubai ir kt. — yra raginamos **tuoj išrinkti savo atstovus į Kongresą.**

"Delegatų skyrimui siūloma tokia tvarka: centrinės organizacijos (4 ideologinės ir abu susivienijimai), iš kurių sudaryta Amerikos Lietuvių Taryba, skiria po 4 atstovus; ALT skyriai ir draugijų komitetai kolonijose — po 4 atstovus; lietuviškųjų dienraščių redakcijos — po 3 atstovus, kitų laikraščių redakcijos — po

1 atstovą; susivienijimų kuopos, draugijos, klubai ir kitos organizacijos — po 1 atstovą nuo kiekvienų 50 narių ar didesnės jų dalies.

"Organizacijos taip pat prašomos skirti aukų iš savo iždo arba pravesti specialias rinkliavas narių tarpe. Turėkite galvoje tą faktą, kad dideliame Kersteno Komiteto darbe mums teks pakelti nelengvą naštą renkant liudininkus, pateikiant dokumentus ir t.t. Šitam reikalui reikės stambių lėšų, jei norėsime, kad jisai būtų atliktas sėkmingai".

Paskutinis visuotinis Amerikos lietuvių kongresas, taip pat sušauktas Alto, įvyko 1949 m. New Yorke. Jis gal labiausiai buvo tuo reikšmingas, kad savotiškai suartino bei supažindino senąją kartą su ką tik iš Europos atvykusiais tremtiniais. Ten buvo parodyta, jog pagrindiniais Lietuvos laisvinimo reikalais mūsų visuomenė yra vieninga. Šis kongresas, įvykstąs Čikagoje, turėtų būti dar gausesnis, nes jau išėjome iš emigracinių susivaržymų. Turėtų būti dar ir tvirtesnis nutarimais, nes per penkerius politinių ginčų metus buvo pakankamai progų vieniems kitus pažinti. Tenka linkėti, kad kongreso rengėjai perdaug nesutelktų savo dėmesio į sveikinimus bei vaišes, bet suvažiavusius dalyvius stačiai vestų prie konkrečių klausimų sprendimo. Kaip sako, reikia kirvį dėti tiesiog prie šaknų, nes to visi yra didžiai pasiilgę.

M. Gendrutis

NEPAMIRŠKIME LIETUVIŠKŲ REIKALŲ

Neseniai spaudoje pasirodė žinelė, kad Čikagoje miręs žymusis visuomenininkas prel. Mykolas Krušas savo testamente nepamiršo ir lietuvių tremtinių. Velionis užrašė $1,803.-98, kuriuos šios organizacijos iždininkas mano greitai gauti.

Šis palikimas, nors ne taip didelis, yra didžiai reikšmingas mūsų gyvenime emigracijoje. Lietuviškai veiklai palaikyti mes čia neturime jokių pastovių šaltinių — viskas remiasi aukomis, surenkamomis kartas nuo karto, iškilus kokiam reikalui Amerikos lietuviai ta prasme yra nenugalimi. Jie savo dosnumu duoda pavyzdį ir naujai atvykusiems.

Tačiau beveik visos aukos ribojasi gyvenimu. Pomirtiniai palikimai visuomeniniams reikalams, palyginti, nėra gausūs. Iki šiol neteko girdėti, kad kas nors iš lietuvių testamentu būtų užrašęs žymesnę pinigų sumą Balfui. Prel. M. Krušo žygis yra gražus paskatinimas visiems pasiturintiems lietuviams nepamiršti testamentuose lietuviškų reikalų.

Šiandien mes turime jų ypač daug. Tremtyje dar tebevargsta tūkstančiai paliegusių mūsų tautiečių, kuriems Balfas padeda maistu, darbužiais, vaistais. Mirties atveju jų prisiminimas testamente yra savotiškas pamaldumo veiksmas ne vien dvasine, bet ir tautine prasme. Turime ir kitų gyvybinių reikalų. Paimkime kad ir spaudą. Senajai kartai mirštant, o jaunajai nutautėjant, lietuviškos spaudos padėtis negerės, bet eis blogyn. Katalikiškoji spauda Jungtinėse Valstybėse beveik išimtinai yra vienuolių rankose. Į jas anksčiau ar vėliau perėjo iš kitų šaltinių, pirma išbandžius, kaip sunku yra verstis šiuo amatu Amerikoje. Susipratęs lietuvis, užrašydamas auką testamente savo mėgiamam laikraščiui ar žurnalui, savotiškai prailgintų prenumeratą už mirties ribų. Tuo pačiu prailgintų ir lietuviškų laikraščių amžių.

Prel. M. Krušo palikimas Balfui duoda progos prisiminti ir tuos mūsų kilmės žmones, kurie neaukoja jokiam visuomeniniam reikalui. Ne paslaptis juk, kad yra lietuvių, visą amžių sunkiai dirbančių, neišleidžiančių net savo būtiniems reikalams, bet neturinčių supratimo, kur padėti sukrautą turtą. Pasitaiko, kad jį slepia juokingiausiose vietose, o mirdami nedaro testamento. Taip ir palieka svetimiems karčiu prakaitu sukrautas turtelis. Ar negeriau jį būtų sunaudoti savo tautos žmonėms, reikalingiems medžiaginės paramos arba palikti lietuviškoms įstaigoms, laikraščiams, vienuolijoms, labdaros organizacijoms? To niekas negali neigti, net ir patys šykščiausieji, bet praktiškai imant pasitaiko liūdnų dalykų.

L. A.

KITI VĖJAI

Priežodis sako, jog neįmanoma pūsti prieš vėją. Praėjusį dešimtmetį tai ypač aiškiai pastebėjome ir politiniame gyvenime. Kol Amerika su Rusija ranka rankon žygiavo karo fronte ir pakankamai nepažino savo sąjungininkės, tol kažkaip nepatogu buvo atvirai kalbėti apie komunistų piktybę. Tiesa, žodžio laisvė spaudoje ir tuo laikotarpiu nebuvo pažeista. Tačiau, koks milžiniškas skirtumas yra amerikiečių kalbos tone anuomet ir šiandien! Anais metais bolševikų žiaurumai buvo savotiškai pridengiami — dabar jie visomis išgalėmis keliami aikštėn. Šiandien jau nebereikia įtikinėti amerikiečių, kad komunistai yra žiaurūs. Jie patys jau yra pakankamai įsitikinę.

Kam dar to įsitikinimo trūko, įgys iš žudynių Korėjoje, kur žiauriausiai buvo nukankinta per 6000 Amerikos karių. Matant laikraščiuose eilių eilėmis suguldytų vyrų lavonus, gyvai prisimena Lietuvoje komunistų pravestos žudynės. Atrodo, jog matytum tas pačias fotografijas. Aišku, čia yra kitos, tik tie patys komunistai, kurių žiaurumu bodisi pasaulis. Politikoje papūtė kiti vėjai, ir mums tapo lengvesnė kova už Lietuvos laisvę.

M. G.

● Šių metų Nobelio literatūros premija suteikta W. Churchiliui, o taikos premija — gen. G. Marshalui, šio karo metu buvusiam JAV kariuomenės vyr. štabo viršininkui, vėliau gi — valstybės sekretoriui.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

J. Gliauda: ORA PRO NOBIS. Romanas. Iliustravo **V. K. Jonynas.** Draugo Bendradarbių Klubo leidinys. Chicaga, 1953. 447 p. Kaina $4.00.

Pulgis Andriušis: ANOJ PUSĖJ EŽERO. Lyrinės apysakos. Antras leidimas. Išleido Gabija, 1953. 101 p. Kaina $1.50.

Kun. A. Sabaliauskas, S. D. B.: TAIP JIS KALBĖJO (Don Bosco mintys), 132 psl. Spaudė Immaculata, 1953 m.

D. Pilla: SIELA UŽ SIELĄ, vertė kun. A. Sabaliauskas, S. D. B. Išleido Saleziečių Spaudos Studija, Castelnuovo, Italijoje, 1950 m., 307 psl.

JUOZAS ŽILEVIČIUS: Česlovas Sasnauskas, II laida. Išleido kun. L. Voisiekauskas, Brooklyn, 1953, 126 psl.

DR. JUOZAS GIRNIUS: Laisvė ir būtis, Karl Jasperso egzistencinė metafizika. Atspaudas iš "Aidų . "Aidų' leidinys, 150 psl.

VACLOVAS BIRŽIŠKA. Senųjų lietuviškų knygų istorija, I dalis, išleido Čikagos Lietuvių Literatūros Draugija, 1953 m., 208 pusl., kaina $2.00.

A. RIMKŪNAS: Kregždutė, I dalis. Elementorius, skaitymai, aplinkos pažinimas. Išleido "Žiburiai". Toronto, 1953 m. 96 psl. Kaina $1.50.

Santarvė, rezistencinis visuomeninis ir kultūros reikalų žurnalas, nr. 5 (10). Redag. F. Neveravičius, padedamas redakcinio kolektyvo. Viršelis V. K. Jonyno, 48 psl.

Technikos žodis, Technikos darbuotojų mėnesinis laikraštis — PLIAS ir ALIAS organas, Nr. 8 (29), leidžia Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų s-ga Čikagoje, 12 pusl. Prenumeratos kaina — metams 2 dol.

ĮVYKIAI

• Popiežius Pijus XII specialia enciklika 1954 metus paskyrė Marijos garbei, nes sueina šimtmetis nuo Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimo. Marijos metai prasideda gruodžio 8 d. dieną ir baigiasi tuo pačiu laiku ateinančiais metais. Šv. Tėvas tuo laiku ragina daugiau melstis, prašant Dievo Motinos taikos ir laisvės Bažnyčiai persekiojimuose. Visi skatinami uoliau lankyti Marijos šventoves. Nepaprastos iškilmės bus Liurde ir Fatimoje. Liet. Kunigų Vienybė planuoja, kaip šį įvykį iškilmingiau paminėti lietuvių kolonijose.

• Kun. Juozas Karalius Amerikos lietuvių katalikų istorijai parašyti yra paskyręs 1000 dol. Tam darbui spalio 10 d. "Darbininko" patalpose buvo sukviestas susirinkimas. Dalyvavo Kunigų Vienybės įgaliotiniai prel. Pr. Juras, kan. J. B. Končius ir Tėv. dr. V. Gidžiūnas, O. F. M., pasikvietę prof. S. Sužiedėlį ir prof. A. Kučą. Posėdyje buvo nustatytos temos, numatyti bendradarbiai ir medžiagos rinkimo būdai. Sudaryta komisija, kurios pirm. išrinktas prof. A. Kučas, sekr. Tėv. dr. V. Gidžiūnas. Darbą manoma baigti per trejus metus.

• Šiemet Balfo vajaus pirm. New Yorko apylinkėj išrinktas kun. dr. S. Valušaitis. Vajus pasisekė. Iš visuomenės parodyta daug užuojautos tremtiniams.

• A. Liutkus, dirbęs Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje ir buvęs Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Paryžiuje, pradėjo dirbti Vliko Vykdomosios Tarybos užsienio reikalų tarnybos skyriuje.

• Šį rudenį Čikagoje vėl pradėjo eiti savaitraštis "Laisvoji Lietuva", leidžiamas Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio. Vyriausias redaktorius Vytautas Staneika.

• Vasario 16 gimnazijos rėmėjas šiais mokslo metais tęsia savo kilnų darbą — siunčia aukas. Geros širdies lietuviai yra daugelyje vietų susiorganizavę į būrelius, kurie išlaiko po vieną mokinį. Gimnazijai vadovauja A. Giedraitis.

• Šiemet žymiam soicaldemokratų veikėjui Kiprui Bieliniui suėjo 70 m. amžiaus. Jubiliatas, Lietuvoj buvęs seimo atstovu, dabar dirba Laisvosios Europos Komitete New Yorke.

• Savaitraštis "Britanijos Lietuvis" nuo rugsėjo 25 d. vadinasi "Europos Lietuvis". Jis skiriamas Europoje gyvenantiems mūsų tautiećiams.

• Spalio 13 d. iš Europos laivu grįžo Kongreso atstovas Ch. Kersten, M. Kižytė ir inž. A. Rudis. New Yorko uoste juos pasitiko būrys lietuvių, tarp kurių Alto valdybos pirm. L. Šimutis, sekr. dr. P. Grigaitis, ižd. M. Vaidyla.

• Praėjusiais metais Prancūzijoje įsisteigusios Tarptautinės Tremtinių Mokslo Akademijos tikraisiais nariais išrinkti prof. Jurgis Baltrušaitis ir prof. Jonas Balys. Akademijos sąstate dabar yra 150 mokslininkų iš užimtųjų šalių.

• Spalio 27 d. Čikagoje nuo širdies smūgio mirė prof. dr. J. Zupkus, nosies, ausų ir gerklės ligų specialistas. Atvykęs į Ameriką, jis visą laiką darbavosi Šv. Kryžiaus ligoninėje Čikagoje.

• Spalio 25 d. Čikagoje mirė Lietuvoje žinomas tikybos vadovėlių ir maldaknygių autorius kun. Pijus Kirvelaitis. Laisvės metais jis Lietuvoje buvo kariuomenės ir gimnazijų kapelionu. Paskutiniu laiku dirbo vienoje svetimtaučių parapijoje Čikagos mieste.

• Liet. Enciklopedijos I tomo išleidimui atžymėti lapkričio 8 d. Bostone įvyko iškilmės. Jų iniciatyvą pasiėmė Bostono Liet. Rašytojų klubas. Programoje buvo enciklopedijos patalpų pašventinimas, iškilmingas aktas, koncertas ir pobūvis. Meninę dalį išpildė op. sol. Elzbieta Kardelienė ir rašytojai Bern. Brazdžionis, St. Santvaras, Ant. Gustaitis. Iškilmė praėjo didžiai pakilioje nuotaikoje. Enciklopedijos leidėjas Juozas Kapočius gavo iš visos Amerikos lietuvių daug sveikinimų ir linkėjimų.

• Neries Stipendijų Fondo paskelbto konkurso už darbą tema "Mokslus siekiančio lietuviško jaunimo problemos ir jų sprendimas" pirmąją premiją gavo A. Musteikis, antrąją Rožė Šomskaitė. Sprendimo komisijos nutarimu abiem laimėtojams buvo įteikta po 100 dol.

• Rugsėjo 19 d. baigėsi Australijos ir N. Zelandijos lietuvių dailininkų paroda Sidnėjuje. Joje savo darbus buvo išstatę 17 lietuvių dailininkų.

• Dr. V. Sruogienė, pakilusi iš ligos, dėsto Lietuvos istoriją Čikagos Augštesn. Lituanistikos mokykloje. Ji yra Lietuvos istorijos skyriaus redaktorė Liet. enciklopedijoje.

• Lietuvių Dramos Teatras Montrealyje spalio 11 d. pastatė Antano Škėmos veikalą "Pabudimas". Režisavo autorius; vaidino: E. Pukelevičiūtė, J. Akstinas, L. Baršauskas, A. Dikinis, K. Veselka.

• Antanas Maceina redaguoja lietuviškų dalykų skyrių Herderio enciklopedijoje — Der grosse Herder. Jau išėjo antras tomas. Viso bus 10 tomų. Enciklopedija kainuoja 85 dol. Užsisakyti galima, mokant pinigus dalimis (3 dol. mėnesiui) šiuo adresu: Dr. J. Januškevičius, 213 Fairview St., Riverside, New Jersey.

• Spalio 17 d. šv. Kazimiero kolegijos patalpose Čikagoje pradėtos Mokslo Mėgėjų klubo suorganizuotos Lietuvybės Studijų paskaitos. Kalbėjo studijų direktorius kun. V. Bagdanavičius, M. I. C., Lojolos universiteto atstovas kun. J. Beleckas, S. J. ir Alto pirm. L. Šimutis. Pirmoji paskaita buvo apie tautinius šokius, kurią laikė V. Beliajus. Paskaitos vyksta Lojolos universiteto globoje.

• Lapkričio 1 d. "Šviesos" sambūrio New Yorko skyriaus meno sekcija surengė prof. Adomo Galdiko 60 m. amžiaus sukakčiai paminėti literatūros ir muzikos vakarą. Kalbėjo V. K. Jonynas ir A. Rannitas. Meninėje programoje dalyvavo op. sol. Vincė Jonuškaitė, pian. A. Kepalaitė, aktoriai: H. Kačinskas, Alb. Katiliūtė ir poetai: Jonas Aistis ir Juozas Tysliava.

• Poeto Mykolo Vaitkaus 70 m. amžiaus sukaktį spalio 10 d. paminėjo Bostono Liet. Rašyt. Klubas. Dalyvavo didelis būrys sukaktuvininko gerbėjų iš Bostono ir tolimesnių vietovių.

• Spalo 18 d. New Yorke Irving mokyklos salėje įvyko op. sol. Elzbietos Kardelienės ir pianisto K. Smilgevičiaus koncertas. Solistė meniškai išpildė lietuvių ir užsieniečių kompozitorių kūrinius.

• Lietuvaičių Seserų Institutas paskelbė pirmąjį scenos veikalų konkursą. Konkursas prasideda lapkričio 1 d. ir baigiasi ateinančių metų sausio 15 d. Prašoma parašyti vaikams vaidinimą religinėmis bei tautinėmis temomis. Autoriai pasirašo slapyvardžiu, tikrąją pavardę pridėdami atskirame voke. Pirmoji premija — 125 dol., antroji — 75 dol., trečioji — 50 dol. Premijų mecenatas J. J. Bačiūnas. Vaidinimui vertinti sudaryta 6 asmenų sprendimo komisija. Vaidinimas siunčiamas šiuo adresu: L. S. I. Play Contest, c/o Sponsor: Mr. J. Bachunas, Tabor Farm, Sodus, Michigan.

• Lapkričio 4 d. laivu Andrea Doria į Romą išvyko J. E. vysk. V. Padolskis. Svečias Amerikoje išbuvo per 5 mėnesius.

Į SKAITYTOJUS

1949 metais, perėmus kultūros žurnalo AIDAI leidimą, ilgai ir atidžiai buvo svarstyta, kaip padaryti jį visiems prieinamą. Pačioje pradžioje teko susitikti su dviem sunkumais—didelėmis spaudos išlaidomis Amerikoje ir finansiniu lietuvių tremtinių nepajėgumu. Čia knygos bei laikraščio išleidimas kainuoja žymiai brangiau, kaip Europoje. Tremtiniai gi, kurie sudaro didžiąją skaitytojų dalį, pačiame imigracijos įsisiūbavime patys buvo reikalingi pagalbos.

Į tai atsižvelgus, AIDŲ metinė prenumerata buvo nustatyta kaip galima žemiausia — 5 dol. Jungtinėse Valstybėse. Bet tokia kaina neįstengė padengti leidimo išlaidų ir kasmet susidarydavo nuostoliai. Tai didžiai trukdė žurnalo klestėjimą. Vienok, norint pilnai išsaugoti jo kultūrinį pobūdį, buvo vengiama komercinių reklamų. Šiandien, dar labiau pakilus popieriaus, pašto ir kitoms išlaidoms, tokia žema prenumerata leidimas AIDŲ pasidarė visiškai nebeįmanomas.

Žurnalo leidėjai, priversti finansinių sunkumų, o taip pat remdamiesi tuo, kad imigracijos nepritekliai bent dalinai sumažėjo ir atvažiavusieji finansiškai atsistojo ant tvirtesnių kojų, AIDŲ metinę prenumeratą pakelia vienu doleriu. Nuo 1954 metų AIDAI kainuoja šeši doleriai tiek JAV, tiek Kanadoje, tiek kitose šalyse bei kontinentuose.

Todėl maloniai prašome visų žurnalo skaitytojų atkreipti į tai savo dėmesį ir suprasti susidariusią padėtį. Šešių dolerių metinė prenumerata AIDUS pakels iš finansinių sunkumų ir užtikrins jų ateitį.

AIDŲ LEIDĖJAI

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną $500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiama jos taisyklės:

1. 1954 metais antrą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1952-1953 m. pasirodžiusius viešumon grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais kūrinius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1954 metų sausio 1 d. Siųsti šiuo adresu: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144 st., Jamaica 35, N. Y.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Leonardas Andriekus, Kazys Bradūnas, Juozas Brazaitis, Paulius Jurkus, Antanas Vaičiulaitis.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

LAPKRIČIO MĖNESĮ PRASIDEDA

DIDŽIOJI SPAUDOS PLATINIMO DARBYMETĖ

VIENINTĖLIS LIETUVIŲ KALBA KULTŪROS ŽURNALAS LAUKIA IR TIKISI JŪSŲ TALKOS

AIDAI

Sau tikslu pasirinko:

KELTI KRIKŠČIONIŠKĄ KULTŪRĄ KOVOJE SU KOMUNIZMO GRĖSME, GELBĖTI LIETUVYBĘ SMARKAUS NUTAUTĖJIMO AUDROSE, JUDINTI KŪRYBINGĄSIAS LIETUVIŲ PAJĖGAS Į DARBĄ, KULTŪROS RYŠIAIS JUNGTI LIETUVIŠKĄJĄ INTELIGENTIJĄ.

Norėdamas paremti šias kultūros žurnalo pastangas, laiku sutvarkyk savo šių metų prenumeratą, ją atnaujink ateinantiems metams ir pasirūpink žurnalo platinimu savo artimųjų tarpe.

LAPKRIČIO MĖNESĮ PRASIDEDA

A I D Ų

PLATINIMO DARBYMETĖ